

SOFIA BJÖRKLÖF
Helsingin yliopisto

Uusia¹ lainaetymologioita viron koillisrannikon rantamurteen länsiryhmässä

Abstrakti Viron koillisrannikkomurteiden sanasto heijastaa virolaisten ja suomalaisten välisiä historiallisia kontakteja yli Suomenlahden. Tämän artikkelin keskiössä ovat viron koillisrannikkomurteiden rantamurteen länsiryhmän uudet lainaetymologiat. Artikkelin pohjautuu viron murren sanakirjaa varten koottuun materiaaliin. Tutkittu sana-aineisto koostuu 225 sanasta, jotka esiintyvät rantamurteen länsiryhmän kaikissa kolmessa pitäjänmurteessa tai niistä kahdessa (Jõelähtme, Kuusalu, Haljala). Puolet sanoista on Suomenlahden ympäristön naapurikielistä uudella ajalla aina 1900-luvun alkuvuosikymmeniin asti saatuja lainasanoja. Huomattava määrä, noin 38 % tutkituista sanoista, on suomalaista alkuperää. Tutkitussa murteessa esiintyy kieli-kontaktien tuloksena sananalkuisia konsonanttiyhtymiä, jotka ovat itämerensuomalaisille kielille epätyypillinen piirre, ja joita-kin uusia suffikseja. Tässä artikkelissa esitetään aineiston kaikki uudet etymologiat: yhteensä 40 täysin uutta etymologiaa ja 19 parannettua etymologiaa. Lähes kaikki suomalaiset lainaoriginä-leet ovat tunnettuja Kaakkois-Suomen Kymenlaaksossa ja Karjalan kannaksella; neljännes niistä on esiintynyt suomen murteissa vain molemmilla näistä alueista tai toisella niistä. Jotkin ruotsalaisis-
ta lainaoriginäaleista ovat esiintyneet vain Suomessa Itä-Uuden-
maan murteissa Kymenlaakson alueella. Tulokset osoittavat, että
virolaisten kontaktit ovat suuntautuneet enimmäkseen mainituille

---

1. Etymologiat on esitetty ensimmäistä kertaa kirjoittajan painamattomassa opinnäytteessä (Björklöf 2012). Tässä artikkelissa osaa niistä on tarkennettu edelleen. Kaikki aineiston ruotsalaistaustaiset etymologiat on lisäksi julkaistu osin tarkennettuna omana artikkelinaan (Björklöf 2017).

alueille, ja ne tukevat käsitystä virolaisten läheisistä kontakteista niin suomen- kuin ruotsinkielistenkin suomalaisten kanssa. Kontaktit suomenpuhujien kanssa ovat tulosten perusteella kuitenkin olleet kaikkein intensiivisimmät: lainasanat ovat enimmäkseen suomalaista alkuperää ja niiden merkityskentät ovat yhtä moninaiset kuin tutkitun aineiston virolaisen sanaston. Ruotsalaiset, (ala)saksalaiset ja venäläiset lainat ovat puolestaan lähes yksinomaan meren semanttiseen kenttään liittyviä substantiiveja. Suomalaislainoja on lisäksi kaikissa sanaluokissa, mikä kertoo suhteiden läheisyydestä. Geneettisesti läheistä sukua olevien viron ja suomen osittainen keskinäinen ymmärrettävyys ja kontakteissa käytetty reseptiivinen monikielisyys ovat tukeneet sekä lainausprosessia yleisemmin että useiden ekspressiivisanojen lainaamista.

Avainsanat: kielikontaktit, lainasanat, etymologia, murteet, itämerensuomalaisten kielten sisäinen lainautuminen, reseptiivinen monikielisyys, viro, suomi, ruotsi

1. Tutkimuskysymykset ja tavoitteet

Tässä artikkelissa tarkastelen viron koillisrannikkomurteisiin kuuluvan rantamurteen länsiosan (myöhemmin *rantamurre*) vanhaa sanastoa. Tutkimustavoitteenani on selvittää sanaston taustaa: arvioida tutkimushistoriassa aiemmin esitettyjä etymologioita, esittää uusia etymologioita, määritellä lainasanaston murremaantieteellinen lainaamissuunta sekä tarkastella lainasanastossa esiintyviä yleisiä tendenssejä ja näiden erityispiirteiden alkuperää. Hypoteesina on, että viron rantamurteen länsiryhmän sanastossa on paljon suomalaislainoja, mistä oli jo selvää tutkimustietoa (ks. Suhonen 1979, 1997, 2000; Norvik 1985, 1996, 1998, 2000a, 2000b, 2002; Söderman 1996; sekä myös Grünthal 1998). Alueen sanastoa ei kuitenkaan ollut vielä tutkittu järjestelmällisesti ja riittävällä tarkkuudella (esim. Suhonen 1997: 461), vaikka jo Saareste (1931: 43) on esittänyt suuren osan koillisrannikkomurteiden suomenkaltaisesta sanastosta olevan uutta lainaa.

2. Aineisto ja metodit

Aineistonani olen käsitellyt 225 *Väike murdesõnastik* -teoksen ja sen verkkoversion (myöhemmin tekstissä VMS, VMSV) esittämää sanaa, jotka esiintyvät vain viron koillisrannikon rantamurteen länsiryhmässä: Jõelähtmen, Kuusalun ja Haljalan pitäjistä kahdessa tai kaikissa kolmessa mutta eivät missään muualla viron kielialueella. VMS on viron murteiden sanakirjaa (*Eesti murrete sõnaraamat*, EMS) varten kootun aineiston hakusanojen luettelomuotoinen kokonaisesitys. Tarkastelen viron rantamurteen länsiryhmän sanastoa laajan osin julkaistun empiirisen materiaalin pohjalta, jota olen lisäksi koonnut suomen murteiden sana-arkistosta Kotimaisten kielten keskuksessa Helsingissä ja viron murren sanaston kokoomakortistosta Eesti Keele Instituutissa Tallinnassa. Olen selvittänyt sanojen levikin itämerensuomessa ja arvioinut aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa esitetyt etymologiat. Suomenkaltaisuuksien kohdalla olen selvittänyt, voidaanko jokin tapausista katsoa aidosti yhteistä kantamuotoa edustaviksi ja mitkä taas ovat luultavammin lainaa. Kuten etymologiassa aina, keskeiset kriteerit ovat sanojen levikki, merkitys ja äännevastaavuudet. Viron

koillisrannikkomurteiden alkuperän selvittämisessä Suhosen (2000: 373) mukaan tärkeimmät kriteerit ovat juuri sanojen levikki ja kontaktit naapurimurteiden kanssa. Suhonen (1979: 360–364) huomauttaa, että Kuusalun murteessa suomen kieleen yhdistävät ja muista viron päämurrealueista erottavat äänteelliset piirteetkään eivät takaa, että sana, jossa piirre esiintyy, olisi peräisin suomesta. Suomalaisuuksia tutkittaessa on ehdottomasti otettava huomioon merkityksen levikki, lainaoriginaaliksi ajatellun sanan alkuperä erityisesti nuoren lainan ollessa kyseessä, sanojen taivutustyyppi sekä historiallinen todennäköisyys (mp.).

Koko sana-aineiston olen käsitellyt pro gradussani² (Björklöf 2012), johon käsillä oleva artikkeli³ perustuu. Tutkitusta sana-aineistosta huomattavan paljon, n. 38 %, on lainaa suomesta, eikä aiemmassa tutkimuksessa ole käsitelty aineistoa, jossa suomalaislainojen osuus olisi näin suuri. Kaikkiaan yli puolet sana-aineistosta on lainasanoja. Käsittelemäni sana-aineisto koostuu sadasta rantamurteen länsiryhmän omaperäisestä⁴ sanasta, kuudesta suomen ja viron yhteisestä sanasta, kuudesta itämerensuomalaisesta sanasta ja 113 lainasanasta. Lainasanat jakautuvat 84 suomalaiseen lainaan, 15 ruotsalaiseen lainaan, kahteen lainaan joko suomesta tai ruotsista, neljään saksalaiseen ja kahteen alasaksalaiseen lainaan, kolmeen venäläiseen lainasanaan ja yhteen lainaan latviasta; lisäksi on kaksi maantieteelliseksi nimittämäni sanaa, joilla on skandinaavinen ja germaaninen lainatausta⁵. Tässä artikkelissa julkaistaan tutkimushistoriassa ennen esittämättömät lainaetymologiat, joita on yhteensä 40: niistä 32 on suomalaista, seitsemän⁶ ruotsalaista ja yksi latvialainen. Aiemmin

2. Pro gradun kirjoittamista ovat tukeneet vuonna 2011 Eteläsuomalaisten ylioppilaiden säätiö opinnäyttestipendillä ja Kotikielen Seura Sanakirjasäätiön apurahalla pro gradu -tutkielman tekoon.

3. Artikkelin kirjoittamista on tukenut vuonna 2013 Kotikielen Seuran alaisen Lauri Kettusen rahaston pro gradu -tutkielmasta myönnetty palkinto.

4. Omaperäisellä sanalla tarkoitan tässä vain viron rantamurteessa esiintyviä sanoja: johdoksia, yhdyssanoja sekä muualla virossa esiintyvän sanan foneettisia variantteja. En siis viittaa uralilaisesta kantakielestä saatuun perintösanastoon, vaikka aineistossani on myös muutama missään muualla itämerensuomessa esiintymätön perussana.

5. Nämä olen aiemmin (Björklöf 2012) lukenut suomalais- ja ruotsalaislainaksi.

6. Esitän tässä artikkelissa yhden ruotsalaislainan enemmän kuin opinnäytteessäni (Björklöf 2012): sille löytyi aineistoni kriteerit täyttävä levikki myöhemmin.

esitettyjä etymologioita korjaan tai perustelen uudelleen 197. Niistä 15 on suomalaista, kaksi ruotsalaista sekä yksi skandinaavinen ja yksi germaaninen. Suuri osa rantamurteen länsiryhmän suomalaislainoista ja nimenomaan esittämistäni uusista etymologioista on vähintään merkityksensä perusteella ekspressiivisiä, ja aineistossani on myös paljon ekspressiivisiksi luokiteltavia rantamurteen omaperäisiä sanoja.

3. Viron koill isrannikkomurteet ja rantamurre sekä suomen murteet kontaktikielenä

Tarkastelun kohteena olevat uralilaiseen kielikuntaan kuuluvat itämerensuomalaiset viro ja suomi ovat läheisiä sukukieliä. Viro luetaan kuuluvaksi eteläisiin itämerensuomalaisiin kieliin, suomi taas pohjoisiin. Länsi–itä-akselin jaossa viro ja suomen länsimurteet kuuluvat läntisiin itämerensuomalaisiin kieliin, muinaiskarjalasta periytyvät suomen itämurteet taas itäisiin. Virolaisen dialektologian mukaisessa jaottelussa viron päämurteet ovat pohjoisvirolaiset ja etelävirolaiset murteet⁸. Pohjoisviro jaetaan sydänvirolaisiin murteisiin ja koill isrannikkomurteisiin. Koill isrannikkomurteet jakautuvat rantamurteeseen ja Alutagusen murteeseen. Viron rantamurteen asema itämerensuomen murteiden jatkumossa on kuitenkin mielenkiintoinen. Se ei edusta selvästi yhtä murretyyppiä vaan siinä on piirteitä niin lännestä ja idästä kuin pohjoisesta ja etelästäkin. Rantamurretta onkin pidettävä siirtymämurteena itämerensuomen läntisen ja itäisen ryhmän välillä sekä suppeammin suomen murteiden ja pohjoisviron keskimurteen välillä.

Erilaisen historiallisen ja kansatieteellisen tiedon perusteella voidaan määritellä viron koill isrannikkomurteiden puhujien kontaktialue Suomessa (lähteet ks. 3.1). Maantieteellisesti läntisten murteiden (Jöelähtme, Kuusalu, Haljala, Viru-Nigula) puhujien kosketukset suuntautuivat itäiselle Uudellemaalle, Porvoon seudulle, Kymenlaaksoon, Suursaarelle ja Karjalan kannaksen Viipuriin. Maantieteellisesti itäisten murteiden (Lüganuse, Jõhvi, Vaivara) puhujat olivat

7. Yksi aiemmin (Björklöf 2012) esittämäni uusi etymologia kuuluu kuitenkin uudelleen perusteltujen etymologioiden ryhmään.

8. Kielihistoriallisesti eri kieliksi erotetaan pohjois- ja eteläviro, joista eteläviro on erkaantunut ensimmäisenä myöhäiskantasuomesta (Kallio 2007).

puolestaan kontaktissa ainakin Karjalan kannakselle ja Suomenlahden saarille (Suursaari, Tytärsaari, Lavansaari, Seiskari jne.). Läntisen rantamurteen aluetta pitäjittäin tarkastellen jöelähtmeläisten kontaktit suuntautuivat Sipoon saaristoon ja Suursaarelle, kuusalulaisten Porkkanaan, Helsinkiin, Porvooseen, Pernajaan, Loviisaan, Haminaan, Viipuriin sekä Suursaarelle; haljalalaisten taas Loviisaan, Haminaan, Suursaarelle sekä Vehka- ja Virolahden edustan saarille (Haapasaari, Kilpisaari, Tammio, Ulko-Tammio).

Kuvatulla Suomen alueella puhutut murteet kuuluvat suomen kielen eri lähtöisiin päämurteisiin. Jopa Suomenlahden ulkosaaret kuuluvat asutushistoriansa vuoksi eri murrealueisiin: Suursaarella ja Kymenlaakson edustan pienemmillä saarilla puhuttu murre kuuluu suomen hämäläismurteiston Kymenlaakson ryhmään kun taas Tytärsaaren, Lavansaaren ja Seiskarin murre kuuluvat kaakkoismurteiden eteläkarjalaiseen ryhmään. Näiden murreryhmien välillä kulkee myös suomen kahden päämurteen raja. Suomen etelärannikkoa lännestä itään lukien (ks. karttaa 6 s. 392) murteet jakaantuvat pitäjittäin seuraavasti: itämerensuomen läntistä tyyppiä edustaviin länsisuomalaisiin murteisiin kuuluvat hämäläismurteiden kaakkoishämäläisen ryhmän eteläisen alaryhmän Porvoo sekä hämäläismurteiden Kymenlaakson ryhmän Ruotsinpyhtää, Pyhtää, Kymi ja Vehkalahti. Itämerensuomen itäistä tyyppiä edustavia itäsuomalaisia murteita taas ovat Virolahti, Säkkijärvi, Vahviala, Viipuri, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl. ja Terijoki, jotka kaikki kuuluvat kaakkoismurteiden eteläkarjalaiseen ryhmään.⁹

Varhaisemmassa tutkimuksessa viron koillisrannikkomurretta on käsitelty yhtenäisenä ryhmänä (vielä Must 1987, 1995), mutta nykyään

9. Suomen murteiden sanakirja jakaa nämä lainautumisalueilla puhutut suomen murteet hämäläismurteiden ja kaakkoismurteiden murteistoihin. Murrealueet ovat Kymenlaakso ja Karjala sekä murreryhmät Kymenlaakso ja Etelä-Karjala. Etelä-Karjalan murreryhmä jaetaan vielä viiteen alaryhmään (luoteis-, koillis-, länsi-, keski- ja eteläosaan). Artikkelissa esiintyvien pitäjien murre kuuluu seuraaviin alaryhmiin: KARE luoteisosa: Savitaipale, Lemi; KARE koillisosa: Joutseno, Rautjärvi; KARE länsiosa: Luumäki, Miehkälä, Virolahti, Tytärsaari, Lavansaari, Seiskari, Säkkijärvi; KARE keskiosa: Vahviala, Viipuri; KARE eteläosa: Heinjoki, Muolaa, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl., Kanneljärvi, Terijoki, Kivennapa, Valkjärvi, Äyräpää ja Vuoksela. (SMS.) Käytän Karjalan kannaksen suomalaismurteista murreryhmän nimitystä *Etelä-Karjala*, sillä kaakkoismurteiden murteistoon kuuluvat myös Inkerin suomalaismurteet.

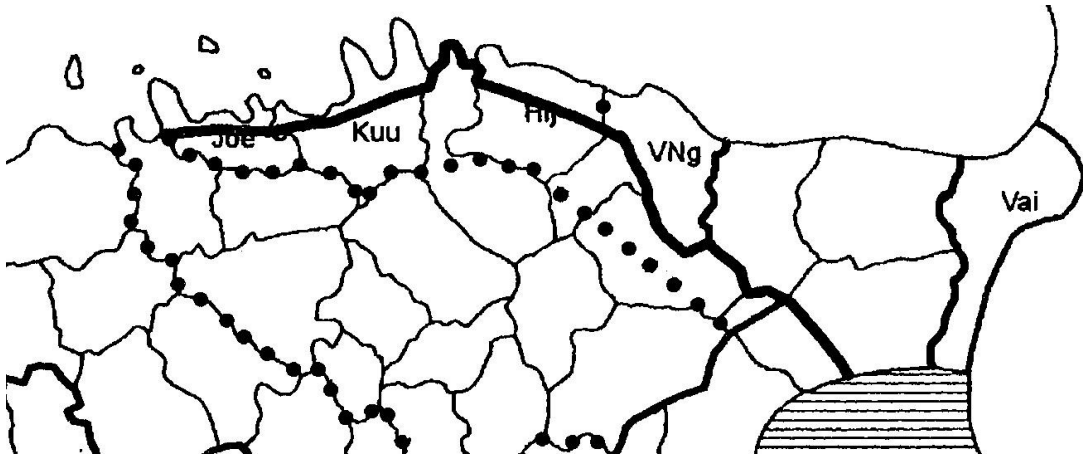
koill isrannikkomurteet¹⁰ jaetaan kahtia rantamurteeksi ja Alutagusen murteeksi (Viitso 1996: 395–397). Rantamurre jakautuu vielä kolmeksi alaryhmäkseen. Rantamurteen länsiryhmään kuuluvat tutkimukseni kohteena olevat Jõelähtmen, Kuusalun ja Haljalan pitäji en pohjoisimmat rannikolla olevat osat (Haljalasta vain läntinen osa), keskiryhmään Haljalan rannikon itäinen osa ja Viru-Nigula; itäryhmän muodostaa Vaivaran rannikko. Koill isrannikon itäosassa puhuttavan Alutagusen murteen puolestaan muodostavat Lügä nusen murre, Jõhvin murre ja Iisakun murre, jotka sijoittuvat maantieteellisesti rantamurteen keski- ja itäryhmän väliin.

Koill isrannikkomurteiden fonologiset, morfologiset ja syntaktisetkin piirteet on seikkaperäisesti kuvannut Mari Must (1987, 1995). Rantamurteen länsiryhmän (sanaston tarkastelun kannalta) oleellisia ja muista viron murteista poikkeavia fonemaattisia piirteitä ovat kestoasteiden, liudennuksen, keskivokaalin *õ* sekä vokaalin sisä- ja joskus myös loppuheiton puuttuminen, sananalkuisen *h*:n säilyminen, sananalkuiset konsonanttityhtymät, *ä*- ja *ü*-sointu ja (eri mekanismein syntyneet) diftongit *ai*, *ei*, *oi*, *äi*, *öi*, *ie*, *ue*, *oe*, *öe*, *üe*, *uo*, *üö*, *au*, *äü*, *öö*. Vanhassa rantamurteessa lisäksi fortisklusiilit *k*, *p*, *t* ääntyvät vokaalien välillä ja soinnillisen konsonantin vieressä samoin kuin suomessa (esim. *lukema* ’vi lugema / sm lukea’, *amp̃ad* ’vi hambad / sm hampaat’, aineistossani *atru* ’vi adru / sm merilevä’; Must 1987: 46–47, 1995: 15). Ilmiö esiintyy sanoissa, joissa muualla virossa klusiili on heikentynyt leenisklusiiliksi. Heikkoasteinen yksinäisklusiili siis vaihtelee vanhassa rantamurteessa vahva-asteisen geminaattaklusiilin kanssa kuten suomessa (esim. *sepä* gen. : *seppä* part.), kun taas muissa viron murteissa ja yleiskielessä esiintyy 1) lyhyinä ääntyviä leeniksiä [G, B, D], 2) puolitoistakertaisina ääntyviä pitkiä klusiileita [kk, pp, tt] ja 3) ylipitkiä klusiileita [k̃k, p̃p, t̃t]. Nämä kirjoitetaan viron ortografiassa vastaavasti 1) *g*, *b*, *d*, 2) *k*, *p*, *t* ja 3) geminaattoina *kk*, *pp*, *tt*. Tämä viron kielelle leimallinen myöhäinen piirre, kolme

10. Kielitieteen asiasanasto (2003) tarjoaa murrealueen suomenkieliseksi nimitykseksi Seppo Suhosen (1988, 1997) käyttämää nimitystä ”koill isviron rantamurteet”. Termi rinnastuu toki sen rinnakkais- tai vierustermeiksi määriteltujen viron kahden päämurrealueen nimitykseen ”pohjoisviron murteet” ja ”etelä viron murteet”. Sekaantumisvaaran vuoksi käytän kuitenkin koko murrealueesta nimitystä *koill isrannikkomurteet* (viroksi *kirderannikumurded*, englanniksi *north-eastern coastal dialects* ja saksaksi *nordöstliche Küstenmundarten*).

kestoastetta, puuttuukin tarkasteltavasta murteesta. Siinä myös muut konsonanttiihtymät, pitkät vokaalit ja diftongit ääntyvät kuin suomessa, kun taas muualla virossa tietyt tavut ja äänteet voivat esiintyä kolmessa eri kestoasteessa, joista II ja III kestoastetta oikeinkirjoitus mainittuja klusiileja lukuunottamatta ei erota.

Kartta 1. Viron rantamurre (kartta teoksesta Pajusalu et al. 2009: 156). Koillisrannikkomurteiden alue on erotettu leveimmällä viivalla. Rantamurteen länsiryhmä: Jõe = Jöelähtme, Kuu = Kuusalu, Hlj = Haljalan rannikon läntinen osa; keskiryhmä: Hlj = Haljalan rannikon itäinen osa, VNg = Viru-Nigula; itäryhmä: Vai = Vaivaran rannikko. Alutagusen murteen Lügänuše, Jöhvi ja lisaku ovat merkitsemättä karttaan.

3.1 Koillisrannikkomurteiden alueen suomalais-virolaisten kontaktien historiaa

Suomalaisten ja virolaisten väliset vuosisatoja kestäneet kosketukset yli Suomenlahden loivat edellytykset sille, että viron murre kontaktialueella säilyi fonemaattisesti ja morfologisesti vanhakantaisena ja toisaalta sai sanastollista lainaa suomesta ja ruotsistakin. Kontaktit ovat liittyneet ennen kaikkea vaelluspyyntiin, (sepra)kauppaan ja salakuljetukseen. Tiiveimmät kontaktit Suomen kanssa vaikuttaa selvästi olleen Kuusalun pitäjällä, jonka murre onkin viron murteista kaikkein suomenkaltaisinta ja jossa suomalaisia lainasanoja on kaikkein eniten.

Paul Johansenin mukaan Harjumaan ja Virumaan rannikko ei olisi ollut vielä kauttaaltaan asutettu 1200-luvulla, sillä viikingit ja myöhemmin merirosvot tekivät alueesta turvattoman, mutta toisaalta tanskalaisessa *Liber Census Daniae* -verokirjassa mainitaan rantakylä

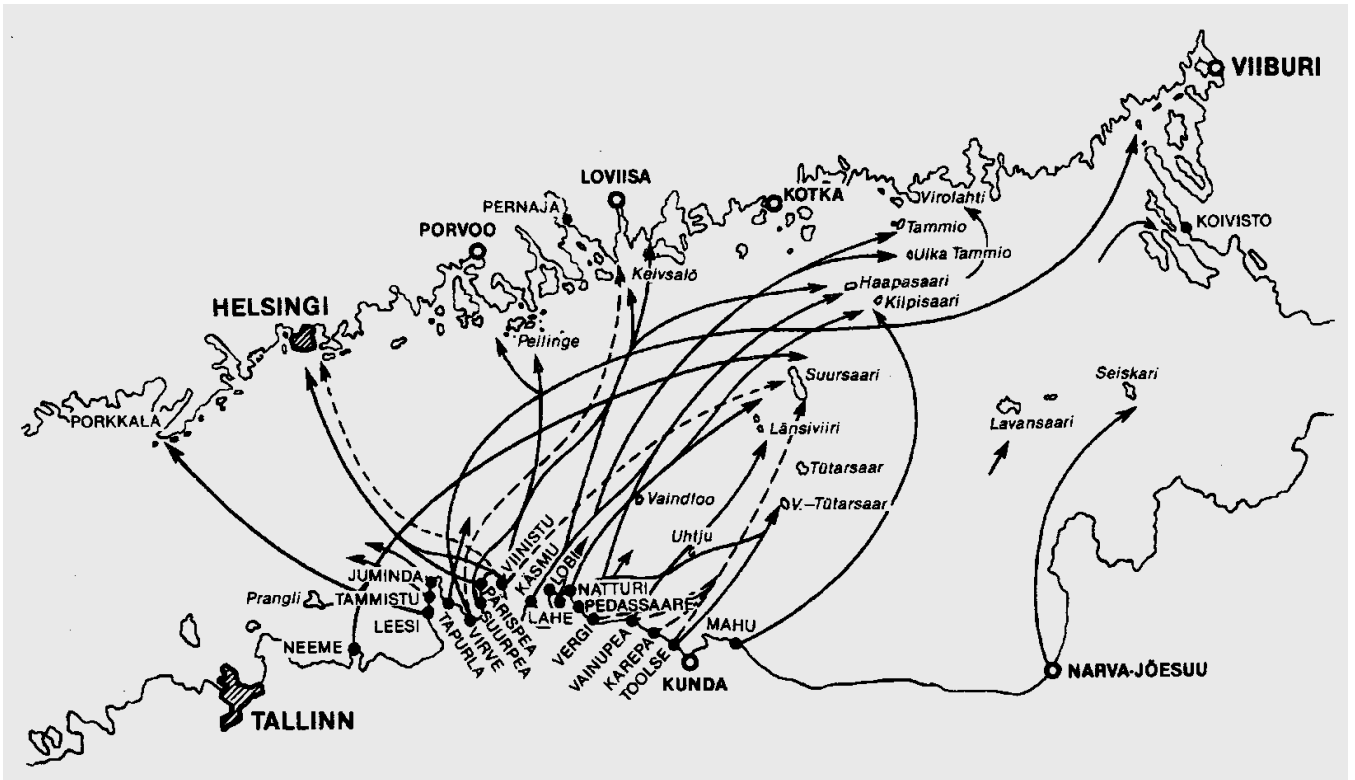
samalta vuosisadalta ja mm. Jõelähtmen, Kuusalun ja Haljalan pitäjät (Johansen 1933: 233–234, 250–252). Keskiajalla Viron ruotsalais-asutus – oletettavasti Suomenlahden ylitse tullut – ulottui pohjoisrannikolle asti ja Kuusalun kylät Salmistu ja Kaberneeme olisivat olleet täysin ruotsalaisia (Johansen 1933: 157–164). Enn Tarvel (1983: 54, 85) kuitenkin epäilee Johansenin väitettä.

Virolaiset ovat perinteisesti käyneet vaelluspyynnissä (vi *ränd-püük*) Suomen rannikolla, sillä siellä on paremmat edellytykset silakan kutea (Luts 1960: 149). Vanhimmat tiedot tavasta ovat 1500-luvulta (Melander 1937a: 63). Kyse oli viikkojen mittaisista pyyntiretkistä, joita tehtiin kansatieteilijä Arved Lutsin (1960: 129) mukaan vanhemmalla ajalla ja vielä 1800-luvun alkupuolella perheen koko vuoden kalantarpeen turvaamiseksi. Esimerkiksi Kotkan Haapasaarella oli 1700-luvun lopulla enemmän virolaisia kuin suomalaisia kalastajia (Luts 1960: 150). Oleellisia syitä lähtöön olivat kalan huono esiintyminen omissa vesissä tai huonot kalastusolosuhteet: Viron pohjoisrannikko on melko saareton, ja silakka viihtyy luotojen läheisyydessä. Pohjoisen Suomenlahden saaristo tiedettiin jo muinoin kalojen kutupaikaksi. 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa syynä oli pyytää kala lähempänä markkinoita, ja tuolloin eniten vaelluspyyntiä harjoittivatkin ensisijaisesti myyntiä varten kalastavat ammattikalastajat. Markkinat houkuttelivat erityisesti Suomenlahden ulkosaarien asukkaita. Kalastuksessa oli vahvat kollektiivisen työn perinteet, eivätkä suhteet rajoittuneet omien keskisiksi, vaan tekemisissä oltiin yhtä lailla suomalaisten kanssa. (Luts 1960: 129; kalastuksen sosiaalisesta funktiosta myös Luts 1978.) Viron pohjoisrannikon kalastuksessa onkin yhtäläisyyksiä suomalaisen kalastuksen kanssa juuri vaelluspyynnin vuoksi (Luts 1997: 51). Matkaan lähtivät kaikki työhön kykenevät miehet ja nuoremmat naiset, niin että matkan aikana kotikylässä kuolleita saattoi olla vaikeuksia haudata, kun kirstuntekijöitä ja -kantajia oli hankala löytää. Ennen pyyntipaikkaan menemistä piti käydä lähimmän kaupungin tullikamarissa kirjautumassa ja ostamassa suolaa sekä maksaa kalastamisesta vesien haltijalle, joka oli usein kartanonisäntä tai luotsi. Isännät saattoivat rahan sijaan ottaa maksun myös kalana. (Tampere 1938: 20–21.) Maksu suoritettiin valtiolle, jos ranta tai saaret eivät olleet yksityisomistuksessa (Tarvel 1983: 187).

Toisaalta 1600-luvun kolmannella neljänneksellä Porvoon ja Pernajan pitäjissä sekä rahvas että aatelisto valittivat virolaisten luvattomasta kalastuksesta, ja vuonna 1672 määrättiin asetettavaksi miehiä pitämään silmällä virolaisia (Melander 1937a: 64; 1937b: 155–156). 1500- ja ilmeisesti myös 1600-luvulla virolaiset kävivät Suursaaren sekä 1600-luvulla lisäksi Vehkalahden ja Virolahden saaristoissa – tällöin heidän tiedettiin olevan virumaalaisia, toisin sanoen haljalaisia ja viru-nigulalaisia, sillä idemmässä vaelluspyyntiä ei tiedetä harrastetun. Pyhtään ja Vehkalahden saaristossa 1680- ja 1690-luvun taitteessa kalastaneiden virolaisten saaliista perittiin verona ns. osakalaa. 1780-luvun arvion mukaan Kymin, Vehkalahden ja läntisen Virolahden ulkoluodoilla kalasti noin sata virolaista ja 150 suomalaista nuottakuntaa. (Piilahti 2012: 239; Kaukiainen 2012: 344.) Vuodelta 1732 on tieto Haljalan Kandlen moisista siitä, että moisien töihin oli vaikea saada väkeä, sillä kaikki olivat kalassa Suomen puolella (Luts 1960: 150). Talven (1996: 160) mukaan virolaiset kalastivat Porvoon edustalta Viipurinlahdelle saakka sekä Tytärsaaren, Lavansaaren ja Seiskarin vesillä.

Virolaisessa suullisessa perinteessä on säilynyt paljon tietoja Haljalan, Kuusalun sekä Jöelähtmen ja Viru-Nigulan rantalaisten käymisestä Suomen rannikolla kalassa 1800-luvulla. Kertomuksia siitä on julkaistu myös koillirannikon murretekstien kokoelmissa (Must 1989, 1995; ks. myös Tampere 1938: 19–22 ja Loores 2002 [1939]: 156–164). Juuri näillä seuduilla tapa oli perinteinen, eikä muualta Virosta ole tietoja vastaavasta. Jöelähtmen Neemen kylä ja Pranglin saari olivat läntisimmät paikat, joista käytiin Suomessa kalastamassa, itäisimmät paikat taas sijaitsivat Viru-Nigulassa, minkä lisäksi Vaivaran Narva-Jöesuusta käytiin Seiskarissa. Kaikkein eniten Suomen rannikolla ja saarilla käytiin Kuusalusta. Silakan pyyntiin lähdettiin kevään kutuaikana viimeistään Eerikin päivänä 18.5. sekä loppukesällä Laurin päivän (10.8.) aikaan, syksyllä pyynnissä oltiin mikkelinpäivästä 29.9. Katrin päivään 25.11. Syyspyynti oli laajalle levinnyttä erityisesti siellä, missä peltoa oli vain vähän ja kalastuksella oli ellettävä. Joka kylällä oli omat perinteiset kalastuspaikkansa¹¹ (ks. karttaa 2).

11. Luts (1960: 152) käyttää Suomen saarista ja lahdistä virolaisia kansankielisiä nimityksiä. Jos minun on onnistunut selvittää suomalainen nimi (suomen- tai ruotsinkielinen), käytän sitä ja esitän virolaisen nimen sulkeissa.

Kartta 2. Virolaisten vaelluskalastuksen alueet Suomenlahden saarilla ja lahden pohjoisrannikolla 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa: —> kalastamaan omin pyydysin, - - -> kalastamaan palkollisiksi suomalaisille. (Must 1987: 15 Lutsin 1960: 151 mukaan.) Ulka Tammio po. Ulko-Tammio.

Rantamurteen länsiryhmä: JÖELÄHTME: Prangli, Neeme; KUUSALU: Leesilä, Tammistu, Juminda, Tapurla, Virve, Suurpea, Pärisea, Viinistu; HALJALA: Käsmu, Lobi, Lahe, Natturi, Pedassaare, Vergi, Vainupea.

Rantamurteen keskiryhmä: HALJALA: Karepa, Toolse; VIRU-NIGULA: Mahu.

Rantamurteen itäryhmä: VAIVARA: Narva-Jõesuu.

Jöelähtmen pitäjässä sijaitsevien Neemen kylän ja Pranglin saaren pyyntipaikka oli Mustaviiri Suursaaren lähellä. Kuusalun pitäjästä käytiin kaikkein laajimmalla alueella: Leesiltä lähdettiin Porkkalaan (kilohailia pyytämään), Virveltä mentiin Kuuskarin saarelle ja Viipurin edustalle, Suurpealta käytiin Kampuksella (vi *Kampukse*, ru *Kampuslandet*) ja Tammiossa, Pärisealta Håkansvikissä (vi *Ogansviik*) sekä Viinistulta käytiin useassa paikassa: Kilpisaarella, Kõueselin (*Komseli* Tampere 1938: 19) ja Astaskerin (*Askeri* Haapasaareltä luoteeseen?) saarilla, Loviisan läheisillä saarilla (esim. Tehtari (vi *Teh-tari*, ru *Stora Tåktarn?*), Pestu (ru *Bastö?*), Sandjumaa (ru *Sandön/*

Sandö?), Haminaholma (vi *Haminholma*, ru *Hamnholmen*), Kampus), Porvoon edustalla (esim. Pellinki) ja Helsingin edustalla (Touvi, Ligesholm, Håkansvik jne.). Haljalan pitäjältä Käsmusta käytiin Loviisan edustalla, Tammiolla, Ulko-Tammiolla ja Haapasaarella, Lobin kylästä Sandjussa (ru *Sandön/Sandö?*), Lahen kylästä Aruskerin saarella, Natturista Kilpisaarella, Suursaarella ja Sävyöllä (eli Pien-Tytärsaarella, vi *Säiivesaar*), Pedassaareltä Preiskerin saarella, Vergistä Haapasaarella ja Suursaarella, Vainupealta Länsi-Viirissä (vi *Viir(e)*), Suursaarella ja Pien-Tytärsaarella, Karepasta Suursaarella ja Toolsesta Suursaarella ja Pien-Tytärsaarella. Harju- ja Virumaan rannikolta on lisäksi käyty suomalaisten palkollisina nuottapyynnissä, esim. Suursaassa Kuusalun Viinistulta sekä Haljalan Lahesta, Vergistä, Vainupeasta, Karepasta ja Toolsesta. Palkollisina on käyty myös Viinistulta Helsingissä sekä Virveltä Loviisan edustalla. (Luts 1960: 132, 150–152; Must 1987: 15; Must 1995: 280–281.)

Nuoruudessaan Suomessa kalastamassa käyneen kuusalulaisen Madleena Sandströmin (s. 1879, Könnun Viinistun kylän Suuraiasta) mukaan Suomen vesille tultiin siitä syystä, että Suomen kaupungeissa saaliista päästiin eroon pienimmällä vaivalla. Matkaan lähdettiin varhain keväällä, kun jää vasta liikkui Suomen puolella. Joskus matkalla viivytettiin koko kesä, ja tuolloin oli otettava kuukausien ruoat ja juomat mukaan. Näillä matkoilla kielenoppaan mukaan opittiin suomen ja ruotsinkin kieli. (Ann Kask 1976: 31–32.) Maria Esken (s. n. 1880) Kuusalun Jumindasta puolestaan oli ollut Suomessa töissä ”*kalarannas*” täysin ruotsinkielisten luona sekä Ruotsissa (Must 1995: 177–178). Jöelähtmen Pranglin saarelta on käyty kalassa Sipoon saaristossa Pirttisaaren ja Viirin ympäristössä sekä hylkeenpyynnissä Suur- ja Lavansaaren itäpuolella (Vilbaste 1954: I: 373–374; II: 501–502, 701; Must 1995: 69). Talven (1996: 179–180) mukaan hylkeenpyynnissä olleet pranglilaiset yöpyivät Suomen ulkosaarissa ja myös Länsi-Viron Ruhnun ruotsalaisten hylkeenpyytäjien tiedetään käyneen itäisellä Suomenlahdella ennen ensimmäistä maailmansotaa (G. Ränk 1955: 25). Toisaalta ulkosaarelaiset kävivät hylkeenpyynnissä Narvanlahdelta aina Tallinnan edustalle ja yöpyivät esimerkiksi muutoin asumattoman Säyvön eli Pien-Tytärsaaren savusaunoissa. Tytärsaarelaiset asuivat syyskalastuksen aikaan yhteissaunoissa, joista nuorin oli rakennettu 1888. (Inkilä 1939: 85; Talve 1996: 179–180.)

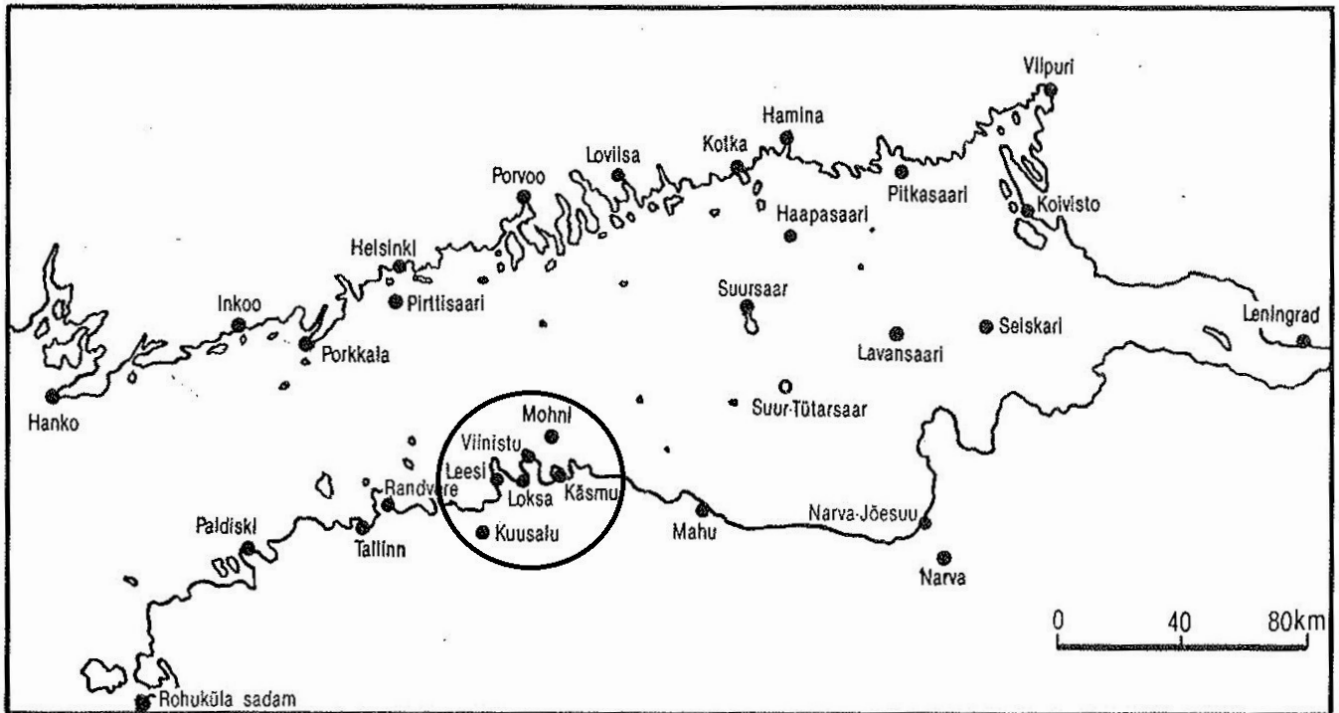
Talven (1990 [1979]: 86) mukaan itäisen Suomenlahden hylkeenpyynti onkin kehittynyt muusta rannikko-Suomesta erillään ja yhteydessä Viron kanssa¹²; taloudellisesti tärkeää se oli Suomenlahden ulkosaarilla vielä 1900-luvun alkupuolella.

Uudemmallalla ajalla, 1800-luvun lopulta Viron ensimmäisen itsenäisyyden (1918–) aikaan, koillISRannikon alueella on puolestaan käyty vaelluspyynnissä muualta Virosta: Hiidenmaalta, osasta Saarenmaata, länsirannikon Ridalasta ja Muhun saarelta. Hiidenmaalaiset pyysivät nuotalla kilohailia Jöelähtmen, Kuusalun, Kadriinan ja Lügänsen rannikolla, saarenmaalaiset puolestaan verkoilla silakkaa Viru-Nigulan, Lügänsen, Jöhvin ja Vaivaran rannikolla sekä 1930-luvulla läänemaalaiset kalastivat Viru-Nigulan rannikolla. Lisäksi saarelaisia oli palkallisina nuotanvetäjinä Haran saarella Kuusalussa, muhulaisia taas oli ennen ensimmäistä maailmasotaa palkallisina vain Kuusalun Kolgan rannassa venäläisellä nuotalla pyytämässä. Virumaan rantalaiset, jotka eivät olleet yhtä taitavia kalastajia kuin harjumaalaiset, ovatkin sanoneet, että vasta saarelaiset ja läänemaalaiset näyttivät heille, kuinka kalaa pitää pyytää. (Luts 1960: 130–131, 141, 143–145.) Kuusalun Kolgan rantalaisen Johannes Eskenin (s. 1894) mukaan muinoin saatiin Virven kylän luota hyvin kalaa, ja suomalaisia kävi kalassa Kolgassa – olivatpa he rakentaneet rannalle itselleen saunankin. Kuusalulaisen Miina Salströmin (s. 1858, Kolgan Haran kylän Hara-Jürin talosta) mukaan Kolgan satamasta kävivät puolestaan suomalaiset ostamassa kilohailia, jota Suomessa ei ollut. (Loorits 2002 [1939]: 86, 94.)

Suomesta ja Ruotsistakin Viroon on jo vanhemmalla ajalla salakuljetettu erilaisia tavaroita (esim. alkoholia, suolaa, tulitikkuja, kahvia, tupakkaa, tekstiilejä, kengitysnauloja, rautaa, pikilankaa, laakivettä; tästä ks. sana-artikkeliä 5.3.5 *laagvesi*) niin varta vasten kuin muun maassa käymisenkin yhteydessä (Luts 1968: 104, 120–121; Tarvel 1983: 191–196; Elstrok 1999: 91–92). Pirtun vuosisatainen salakuljetus Virosta muuttui järjestäytyneeksi vasta Suomen kielto-lain (1919–1932) tultua voimaan (Pullat 1993). Erityisesti Kuusalun Viinistun ja Tapurlan kylistä vietiin pirtua Suomeen (Tampere 1938:

12. Tästä ks. luvussa 5.1.25: Suu Tyt Lava *rouki*, Lava Seis *rovi* ~ *ravi* 'hylkeenpyyntiveneen pohjan alle kiinnitettävä jalas' < Jõe Kuu KuuK *trou* ~ *rou*, Kuu *rouv* g. *rouvi* 'id.'

Kartta 3. Tärkeimmät pirtun salakuljetuspaikat Suomenlahdella Suomen kieltolain aikaan ja sen jälkeen (1919–1939) (Pullat 1993: 68). Rantamurteen länsiryhmän alue ympäröity.

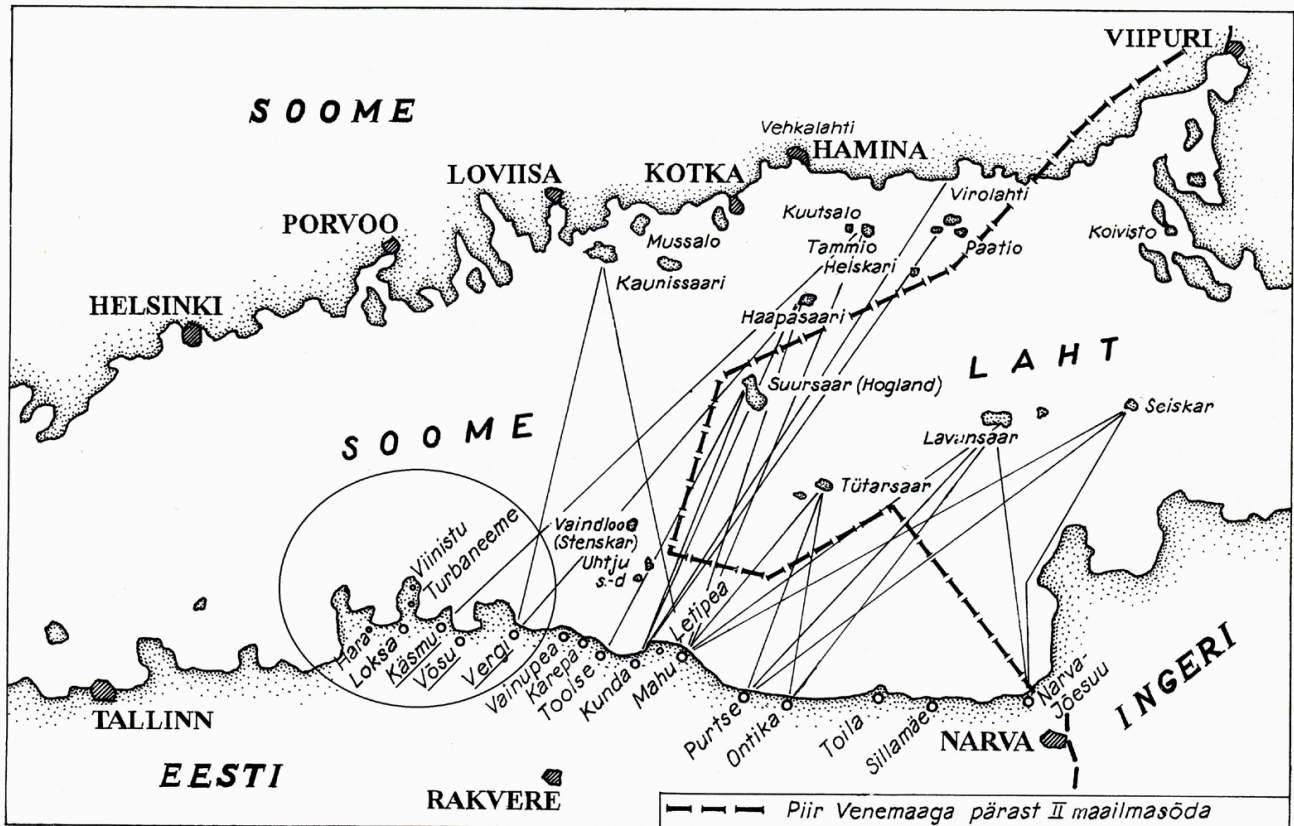
15; Norvik 1996: 141). Karttaan 3 merkittyjen rantamurteen alueen kylien tai satamien (Lohja, Viinistu, Käsmu) lisäksi Pullat (1993: 68–70) mainitsee tärkeinä paikkoina Jägala-joen suun, Suur-Kolgan ja Salmistun lahdet, Jumindan ja Pärisean niemet sekä Vösun ja rantamurteen keskiryhmän alueella sijaitsevan Kundan. Mahua itäisempi rannikko ei soveltunut salakuljetukseen suoran rantaviivansa ja jyrkkien rinteidensä vuoksi. Tärkeitä välisatamia olivat Kolgan lahden saaret Malusi, Rammu, Allu, Koipsi, Rohusaar eli Kräsuli, Kumbli, Pedassar ja Lohjan lahden Haran saari; niin ikään oleellisia olivat suuremmat saaret Prangli, Aksi, Aegna ja varastona toiminut Naissaar. Suomelle kuuluneet ulkomeren saaret (Haapasaari, Tytär-saaret, Suursaari, Lavansaari, Seiskari) osallistuivat luonnollisesti salakuljetukseen, ja kolmella viimeksi mainitulla kaikkien oletetaan harrastaneen sitä vuoden 1918 jälkeen. Pullatin mukaan saarelaiset eivät tarvinneet tulkkia puhuessaan virolaisten kanssa. Suomen mantereeseen salakuljettajat tapasivat virolaiset usein merellä, ja paikkoja, joissa varastoveneet tavallisesti seisoivat, olivat Vähä-Pellinki (vi

Väike-Pellinge) Porvoon edustalla, Orrengrund Pernajan saaristossa (tätä saarta Pullat todennäköisesti tarkoittaa asulla *Årensgrund*), Kalbådagrund (vi *Pirtti-pealne*), Kaunissaari, Söderskär (Porkkalan edustalla), suurimpien rannikkokaupunkien edustat sekä Viron Keri ja Mohni. Suomalaissalakuljettajien pesäpaikkoja olivat mm. Helsingin Lauttasaari ja Pihlajasaari – varasto oli Salmisaareissa –, Porvoon ja Loviisan saaristo ja erityisesti niiden välinen ns. Kabbölen meritie sekä Kotkan saaristo, Koiviston rantameri ja Viipuri. (Pullat 1993: 69–70.)

Seprakaupassa oli kyse suomalaisten ja virolaisten välisestä vaihtokaupasta, jonka syyt olivat siinä, että Suomenlahden saarilla oli kalaa mutta ei viljelysmaata, Pohjois-Virossa taas maa oli viljavaa mutta kalavedet huonommat. Suomelle kuuluneiden Suomenlahden ulkosaarten (Suursaari, Tytärsaari, Lavansaari, Seiskari) asukkailla oli Virossa omat seprat, joiden kanssa kauppaa tehtiin vuodesta toiseen ja sukupolvesta seuraavaan. Seprasuhteet periytyivät, mutta sopimuksia solmittiin myös vuodeksi kerrallaan. Suomalaiset kalastajat kävivät Virossa kahdesti vuodessa: keväisin he veivät virolaisille kalaa, syksyisin virolaiset antoivat vastineeksi viljaa ja myöhemmällä ajalla myös perunaa. Viron seprat eivät kuitenkaan asuneet aivan rannassa, sillä rantalaiset kalastivat itse eikä rannassa juuri ole viljelysmaata. Vaihtokauppa perustui molemminpuoliseen luottamukseen ja enimmäkseen katsottiin suullisen sopimuksen riittävän, mutta myös niin sanottuja seprakirjoja on säilynyt. Seprakauppaa tiedetään varmasti käydyn 1800-luvun alusta asti, mutta sen arvellaan olevan huomattavasti vanhempaa perua. Esimerkiksi kansatieteilijä Kustaa Vilkuna olettaa sen alkaneen 1200-luvulla. (Vilkuna 1964a: 11, 1964b: 147; Puntila 1965; Luts 1969: 300; Elstrok 1999: 44.) Viron neuvostomiehitys vuonna 1940 esti virolaisten pääsyn merelle ja sulki satamat myös maahan tulijoilta, mikä viimeistään lopetti vuosisataisen seprakaupan (Grünthal 2009: 237–238). Raimo Päiviön (2009) väitöstudiumin mukaan seprakauppa hiipui 1800-luvun lopulta ensimmäiseen maailmansotaan asti ja loppui 1920–1930-luvuilla. Tytärsaarelaisilta itseltään on tietoja Virossa seproissa olostani vuonna 1939, kun saatiin tieto siitä, että saarelta on lähdettävä (von Hertzen 2008: 116, 135–136).

Seprakaupan ydinalue koskettaa rantamurteen länsiryhmän alueesta vain Haljalaa ja sen Käsmun, Vösun ja Vergin kyliä sekä

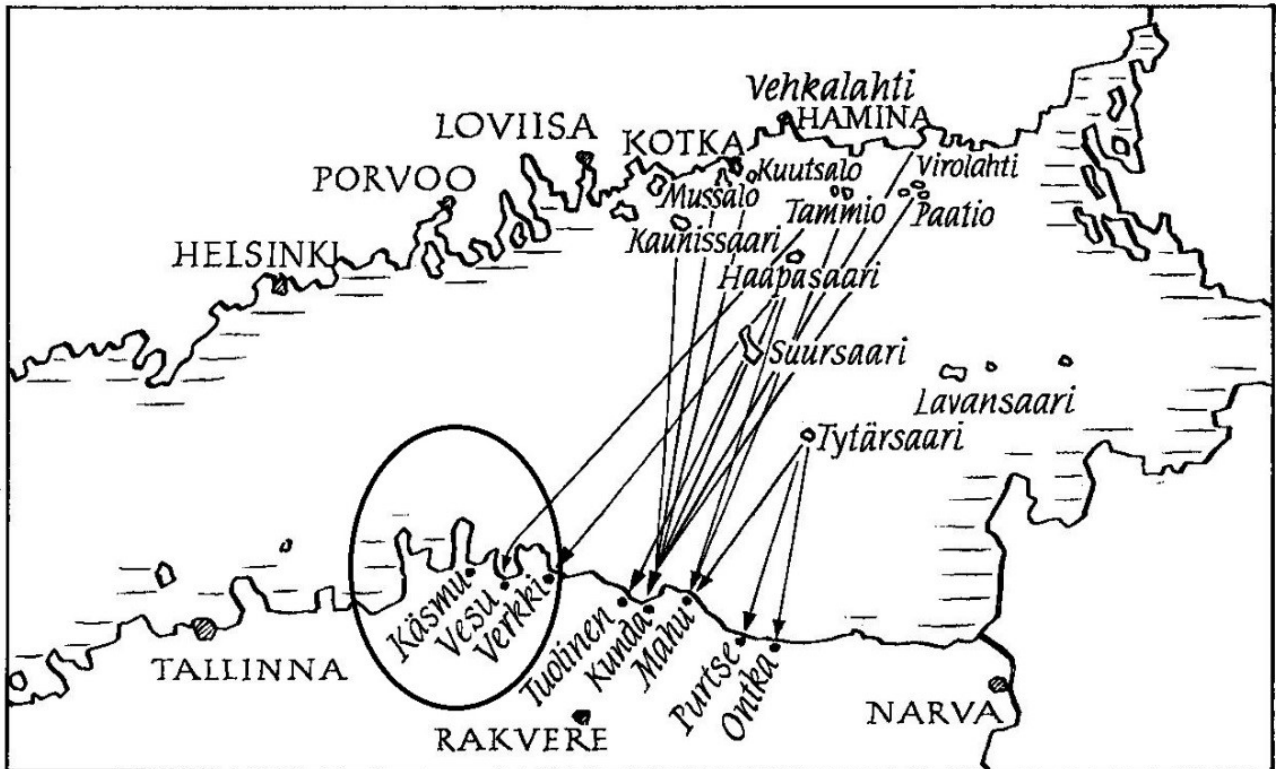

Kartta 4. Seprakauppuasuhteet (Elstrok 1999: 168). Karttaan merkityt rantamurteen länsiryhmän kylät on ympyröity. Kuusalun kylännimiä ei ole alleviivattu, Haljalan länsimurteisten kylien nimet on alleviivattu.

rantamurteen keskiryhmän alueen itäisen Haljalan Toolsea sekä Viru-Nigulan Kundaa, Mahua ja Letipeaa. Lüganusella sijaitsevat Purtsse ja Ontika kuuluvat jo Alutagusen murteen alueeseen. Seprakaupan alueista ks. karttoja 4 ja 5, jotka sisältävät hieman eri tietoja. 1800-luvulla vaihtokauppaa käytiin myös Kuusalussa ja Jöelähtmen Jägala-Jöesuussa sekä Tallinnan länsipuolella Keila-Jöesuussa ja Paldiskissa (Luts 1969: 293). Erilaisia tilastolähteitä tutkimuksessaan käyttäneen Päiviön (2009: 18) mukaan tätä nykyä näyttää selvältä, että 1860-luvulle asti Viron koillisrannikolla käytiin aina Helsingin pitäjän, Sipoon ja Porvoon pitäjän alueelta asti; tosin jo Luts (1969: 293) esittää Uudeltamaalta käydyin Jöelähtmen Jägala-Jöesuussa.

Haljalan Käsmussa ja Vösulla kävivät Tammion ja Kuorsalon kalastajat, Vergissä taas haapasaarelaiset ja kaunissaarelaiset. Kuusalun kylissä käytiin Uudeltamaalta aina Helsingistä Loviisaan.

Kartta 5. Suomalaisten kalastajien sepramatkojen päätesatamat Viron rannikolla (Vilkuna 1964b: 152). Rantamurteen länsiryhmän kylät Haljalassa ympyröity.

1860-luvulla Käsnu vaihtui Vainupeahan. Vergi on ollut keskiajasta lähtien tärkeä seprakaupan keskus, ja se on mainittu ensi kertaa todennäköisesti vuonna 1539¹³. Ensi maininta Vösusta on vuodelta 1586, uudempien tutkimusten mukaan 1510¹⁴. (Vilkuna 1964b: 152; Luts 1969: 292–293; Tarvel 1983: 77; Elstrok 1999: 22–23, 25–27, 168.)

Seprakaupan lisäksi Suomenlahden yli on tietysti käyty myös pitkäaikaiseen sitoutumiseen perustumatonta kauppaa (Luts 1968, 1969). Suomalaiset kalastajat myös myivät kalaa Virossa, ja suursaarelaisen FT Volmari Porkan (1854–1889) vuonna 1881 julkaistun kirjoituksen mukaan Toolsella käydessään Suursaaren suomalaiset virolaistivat puhettaan parhaansa mukaan, jotta kala saataisiin hyvin kaupaksi (Vilkuna 1964b: 141; Elstrok 1999: 37–38). Jo keskiajalla

13. Elstrokin (1999: 22) esittämää Vergin ensimmäintä 1309 sen sijaan ei voida pitää varmana. Tästä tiedosta kiitän anonyymia vertaisarvioitsijaani.

14. Myös tästä tiedosta kiitän vertaisarvioitsijaani.

suurin osa kymenlaaksolaisesta myyntiin kalastetusta saaliista on viety Viroon – kun se ensin oli säilötty Virosta tuodulla suolalla (Heikkilä 2012: 136). Kaukiaisien (1975: 233–234) mukaan koivistolaisten kauppamatkat Viroon (Mahuun ja Toolseen) päättyivät aikavälillä 1870–1890, sillä kauppa alkoi suuntautua Pietariin.

Virolaisten perunanvienti Suomeen alkoi 1870–1880-luvulla. Helsingissä¹⁵ käytiin Viron Noarootsin ja Vergin väliseltä rannikolta – siis koko rantamurteen länsiryhmän alueelta. Kuusalusta vietiin perunaa lisäksi Kotkaan ja Viipuriin, joihin suuntautuivat myös Vergin itäpuolisen Virumaan matkat. Vähemmän perunoita vietiin Kuusalusta lisäksi Turkuun, Hankoon, Tammisaareen, Pirttisaarelle, Loviisaan ja Haminaan; kahdessa viimeksi mainitussa käytiin myös Haljalasta. Virumaalta perunaa vietiin myös Pietariin, kun taas Suursaarelle, Tytärsaarelle ja muille Suomenlahden saarille suomalaiset hakivat perunansa Virosta itse. (Luts 1968: 105, 109.) Myös jotkut suursaarelaiset veivät Viron perunaa Kotkaan, Viipuriin ja Helsinkiin, mikä kuitenkin loppui, kun Suomi 30-luvun puolivälissä sääti kovat perunatullit (von Hertzen 2008: 41). Kuusalun Loksasta taas vietiin entisaikaan tiiliskiviä Suomeen, ja Evald Lindströmin (s. 1915 Salmistu, Kuusalu) mukaan kansan suussa puolet Helsingin taloista oli rakennettu Loksen tiilistä (Must 1989: 81) – Loksa tosin kuuluu jo Kuusalun keskimurteiseen osaan.

Liikkuminen Suomenlahden yli oli kaiken kaikkiaan niin vilkasta, että kylminä talvina, jolloin koko lahti jäätyi, perustettiin jäälle keskelle merta jopa kapakoita (Tampere 1938: 19). Viimeistään 1900-luvun alkupuolella erityisesti nuoret, jotka tutustuivat seprakaupan ja kalastuksen välityksellä, alkoivat kyläillä muuten vain vastavuoroisesti toistensa luona Suomenlahden ulkosaarilla ja Viron koillisrannikolla, mikä johti myös avioliittoihin (Inkilä 1938: 107–108). Suomenlahden suomalaisten saarikylien vuosien 1818–1840 avioliittokenttiä tutkinut Lehtonen (1968: 36–37) taas ei ole löytänyt mitään todisteita siitä, että Virosta tai Viroon olisi avioiduttu mainittuna aikana. Tosin vuosina 1750–1772 ulkosaarten avioliittokentät olivat tätä laajempia ja Lavan- saarella avioiduttiin inkeriläisten ja (viron rantamurteen keskiryhmän alueen) mahulaisten kanssa (Lehtonen 1968: 43).

15. Luts (1968: 105) nimittää Helsinkiä suurimmaksi keskukseksi.

Ainakin 1500-luvulta asti tapahtunutta molemminpuolista migraatiota¹⁶ Suomenlahden yli en tässä käsittele, sillä pidän todennäköisenä, että muuttajat ovat assimiloituneet nopeasti. Näin ajattelevat myös Tarvel (1983: 145) ja Puntila (2000: 268). Toisaalta Kuusalun suullisessa perinteessä on elänyt tietoja siitä, että esivanhemmat olivat tulleet Suomesta (esim. kielenopas Edgar Lilheinin esiäiti viidennessä tai kuudennessa polvessa olisi ollut alkujaan suursaarelainen; Norvik 2002: 121). Pohjoisrannikon virolaisten ruotsalaista ja suomalaista alkuperää on perusteltu myös nimillä (Johansen 1951: 151–235). Nimi tai sen mahdollinen kielikään eivät kuitenkaan välttämättä kerro mitään nimen kantajan äidinkielestä, mitä pohtii myös Tarvel (1983: 141–148). Sitä paitsi on tietoja siitä, että Pranglin saarella virolaiset ovat ottaneet sukunimiä Suomesta saamansa mallin mukaan (Vilbaste 1954 I: 376), ja tästä ilmiöstä voi laajemminkin olla peräisin osa rantamurteen alueen ruotsinkieliseltä vaikuttavista nimistä. Pohjois-Virossa sukunimi piti ottaa vuonna 1834, ja tuolloin pranglilaiset olivat virolaisia. Nimien kirjoitusasu virolaistettiin usein, ja niin esimerkiksi Sjöblomista tuli Sööblum. (Vilbaste mp.) Pranglille taas tiedetään myöhempinä aikoina myös naidun suomalaisia, ja Vilbastella (1954 I: 369–370, 373) on mielenkiintoinen teoria Pranglin suhteen. Hän esittää, että Suomesta Pranglille naitujen naisten lapset olisivat äitinsä puheesta oppineet suomen sanoja, jotka heille tietysti olivat Pranglin kieltä.

Vilbaste käsittelee sukunimiä myös käsikirjoituksessaan Kohanimed Loksa rajooni lääneosas (endises Kuusalu kihelkonnas), jonka asutushistoriaa käsittelevään lukuun Tarvel (1983: 147–149) viittaa. Kaikissa Lahemaan rantakylissä otettiin ruotsalaisperäisiä nimiä, ja Vilbaste olettaa ruotsinkielisiin nimiin tutustutun Suomessa erityisesti kalastusmatkoilla. Tarvelin mukaan tätä tukee se, että nimet kirjoitettiin usein ääntämisen perusteella. On mahdollista, että yksittäisissä tapauksissa on säilynyt perimätieto muualta tulleista esivanhemmista ja että sukunimi olisi valittu tällä perusteella. Joka tapauksessa 1800-luvun lopulla lahemaalaiset olivat virolaisia, eikä aiemmasta jossakin määrin esiintyneestä suomalais- ja ruotsalaisasutuksesta juuri ollut enää jälkiä. (Tarvel mp.)

Viron koillisrannan ja erityisesti rantamurteen länsiryhmän puhujien elämä on ollut hyvin erilaista sisämaan virolaisten oloihin

16. Alueen migraatiosta ks. Björklöf (2012: 8–11) ja sen lähteet.

verrattuna. Suuret ja vaikeakulkuiset suoalueet ja tiheät havumetsät eristivät rannat manner-Virosta (esim. Pärt 1924: 33, 34), ja luonnollisen kulkureitin, veden, vuoksi Suomi oli näin ollen lähempänä. Kuusalulaisen Edgar Lillheinin (Pärispean Viinistun kylästä) mukaan asioita hoidettiin Viron kaupunkien sijaan mieluummin Suomessa ja esimerkiksi lääkäriin lähdettiin Helsinkiin (Luts 1960: 149–154; Norvik 2000a: 194). Kansatieteilijä Ants Viires (2008 [1998]: 452) jakaakin Viron 1800-luvun kansankulttuurin alueisiin, joista koillisrannikkomurteiden alue on omansa. Sen kulttuurissa heijastuvat vuosisatoja kestäneet suhteet suomalaisten ja inkerinmaalaisten kanssa, ja sille tyypillisinä suomalaisina vaikutteina Viires (mp.) mainitsee mm. tapaninpäivän vieton ja pieksujen (vi *Soome sussid*) käyttämisen. Kansatieteilijä Ilmar Talve puolestaan on lainasanojen (sm *vokki* 'rukki' < vi *vokk* 'id.', sm *raasi* 'karsta' < vi *kraas* 'id.', sm *sielikko* 'hame' < vi *seelik* 'id.') levikin ja aineellisen kansankulttuurin perusteella osoittanut, että Viron pohjoisrannikolla on ollut tiiviit kosketukset Kaakkois-Suomen länsiosaan: Kymenlaaksoon, Suomenlahden saarille ja itäisen Uudenmaan rannikolle. Talve erottaa Kaakkois-Suomen länsiosan omaksi Suomen kansankulttuurin ala-alueekseen Virosta ja Viipurista levinneen tekstiiliteknisen ja pukuhistoriallisen vaikutuksen vuoksi. (Talve 1972: 197–198, 228¹⁷, 231; 1990 [1979]: 175, 178.) Virolaisista sananlaskutyypeistä noin 12 %:lla on paralleeleja Suomessa, mutta Lahemaan alueen (Kuusalun ja Haljalan) sananlaskuista Suomessa tunnettuja on vähintään 25 % (Krikmann 1981: 42). Suomen sana *sanan|lasku* on lainautunutkin Kuusaluun ja Haljalaan muodossa *sana|lasku* (tarkemmin Björklöf 2012: 150–151; rinnastus Suhosella 1979: 364 muodossa *sanalask*). Lisäksi Vilbaste (1954 I: 348) esittää Jöelähtmen Pranglin saarelle lainautuneen muutamia sananlaskuja ja fraaseja suomen kielestä Suomessa kalassa käydessä ja Suomesta tuotujen vaimojen välityksellä. Vilbasten (1954 I: 369–370) mukaan taas jotkut (arvatenkin viisikymmenluvun) pranglilaiset ovat asuneet Suomessa pidempäänkin ja ymmärtävät suomea.

17. Kartassaan 17 Talve (1972: 228) on merkinnyt myös Kuusalun seprakaupan kanta-alueeksi.

3.2 Aiempi tutkimus viron koill isrannikkomurteista ja niiden kontakteista

Koill isrannikkomurteiden aseman ja niiden suomalaisten piirteiden alkuperän selvittäminen kuuluvat viron dialektologian keskeisiin kysymyksiin (esim. Suhonen 1988: 98). Suomalaiset lainasanat viron koill isrannikon murteissa ovat kiinnittäneet kielentutkijoiden huomiota jo Heinrich Gösekenin vuonna 1660 ilmestyneestä kieliopista alkaen, vaikka Göseken ei esimerkkejä antanutkaan (Ojansuu 1916: 99; Rätsep 2002 [1976]: 230, 2002 [1988]: 222; Norvik 1998: 20–21, 2002: 120). Niin ikään F. J. Wiedemann pani merkille alueen ”suomalaisvaikutteisen erityisluonteen” teoksessaan *Ehstnische Dialekte und ehstnische Schriftsprache* vuonna 1871 (Suhonen 1997: 456). Andrus Saareste (1932: 36; vanhemmissa töissä Albert) tarjosi ensinnä ajatusta siitä, että koill isrannikkomurteet voisivat olla kolmas päämurreryhmä pohjois- ja eteläviron rinnalla, minkä esitti käsityksenään myös Paul Ariste (1947: 43). Esimerkiksi Aristen (1956: 15) mukaan koill isrannikkomurre (*põhja-eesti kirdemurre*) on vanha murre, jonka yhteiset piirteet suomen kanssa olisivat yhtä lailla vanhoja¹⁸, mutta nykyisillä perusteilla – ilman oletusta vanhasta heimosta – tehtävän jaon kolmeen päämurteeseen esitti ensimmäisenä Arnold Kask (1956: 27, 29–31). Käsitystä kolmesta päämurteesta ovat kannattaneet mm. Paul Alvre (1973: 294, 298, 299), Arvo Laanest (1975: 34) ja Mari Must. Suurimman työn koill isrannikkomurteiden parissa niin fonologian, morfologian kuin syntaksin alalla onkin epäilemättä tehnyt Must (1960, 1983 sekä erityisesti 1987 ja 1995), joka tutkimustensa pohjalta on pitänyt koill isrannikkomurteita nimenomaan itsenäisenä murteena ja viron kolmantena päämurteena. Koill isrannikkomurteiden keskeisinä piirteinä Must pitää äänteellisen ja kieliopillisen rakenteen alkuperäisiä aineksia, murteensisäisiä myöhäisiä uudennoksia ja suomalaislajinoja, joilla kuitenkin ei voi selittää kaikkia murteen suomenkaltaisia piirteitä ja joita on vaikea asettaa johonkin aikajärjestykseen (Must 1987: 345–356, 1995: 54–55).

18. Ariste tosin oletti kielen siirtyneen puhujiensa mukana Suomenlahden etelärannikolta lahden yli pohjoiseen.

Andrus Saareste (1924, 1931, 1952) ja Mihkel Toomse¹⁹ (esim. 1941: 32) taas ovat painottaneet alueen maantieteellistä läheisyyttä Suomen kanssa ja myöhempien suomalaiskontaktien vaikutusta sen kieleen (Suhonen 1997: 456). Koillisrannikkomurteiden sanastosta väitellyt Tiina Söderman (1996) kannattaa Toomsen ja Saaresten esittämää näkemystä, että koillisrannikkomurteita ei voi pitää vanhana murteena; samoin erityisesti länsiosan sanastoa tutkinut Piret Norvik (1985, 1988, 1996, 1998, 2000a, 2000b, 2002). Toomsen ja Saaresten mukaan pohjoisvirolaiseen murrepohjaan olisi liittynyt vahva suomalainen adstraatti varsinkin n. 1600- ja 1700-luvulla (Suhonen 1997: 461), mikä on ristiriidassa Riho Grünthalin (2009: 237–238) esittämän arvion kanssa. Grünthal määrittelee 1500–1700-luvuilla tapahtuneen Suomenlahden saarten ja inkerinsuomalaisten²⁰ murteiden alueellisen vaikutuksen viroon tuskin tunnistettavaksi ja 1700–1800-luvulla tapahtuneen vaikutuksen heikosti tunnistettavaksi. Hänen mukaansa vasta 1800-luvulta selvät alueelliset kosketukset ja kielellinen vaikutus jatkuivat aina neuvostovallan alkuun saakka.

Tiit-Rein Viitson (1978: 100, 1985: 404) mukaan rantamurre ja koillismurre, joiksi hän tämän saman jaon ensimmäisenä esittäneen Lauri Kettusen²¹ (1917: X, 1929: 8) tavoin murteet jakaa, eivät ole koskaan muodostaneet koillisrannikkomurteiksi nimitettyä murreliittoa, sillä niillä ei ole yhtään vain niille ominaista piirrettä. Uusimassa alueen kehitystä käsittelevässä tutkimuksessa (Pajusalu et al. 2012) rantamurre ja Alutagusen murre eli koillismurre (*Coast dialect; Alutaguse dialect / North-East dialect*) pidetäänkin selvästi erillään. Käsitettä koillisrannikkomurteet käytetään vain kerran puhuttaessa leksikaalisista alueista, jotka eivät täysin yhtene murrealueiden kanssa, ja tuolloinkin sitä vahvistetaan sanalla *entire* (*the entire North-East coastal dialect group*, mas. 245). Myös Pajusalu et al. katsovat rantamurteen länsiryhmän kehityksen saaneen vaikutusta suomen murteista (mas. 248).

19. Toomsen (1930, 1932) kirjoittamia suomalaisia lainasanoja ja suomen fonologista vaikutusta koillisviron rannikkomurteissa koskevia töitä säilytetään käsikirjoituksina Eesti Keele Instituutissa Tallinnassa.

20. Suomenpuhujat ovat muuttaneet Inkeriin 1600-luvulla, ts. Inkerin suomalaismurteet ovat syntyneet vasta silloin.

21. Kettusella ”pohjoiset rantamurteet” ja ”koillisviro eli Alutagusen murteet”.

Viime vuosikymmenten systemaattista leksikologista tutkimusta edustavat Tiina Södermanin (1996) väitöskirja viron koko koillisrannikkomurteiden alueen sanastosta sekä Kaja Toikan (painettu 2003) maisterintutkielma koillisrannikkomurteiden itäosan sanastosta. Söderman käsitteli niitä teoksen *Väike murdesõnastik* (VMS) esittämiä sanoja, jotka esiintyvät kaikista koillisrannikon murteiden pitäjistä vähintään kolmessa mutta eivät missään muualla Virossa (esiintymä ts. pitäjissä Jõelähtme, Kuusalu, Haljala, Viru-Nigula, Lügánuse, Jõhvi, Iisaku, Vaivara sekä Södermanilla myös Jõelähtmen, Kuusalun, Haljalan ja Iisakun keskimurteen alueen sanasto sekä keskimurteiset Kadrina ja Rakvere). Tällaisia sanoja on kaikkiaan 698 kappaletta. Kolmen pitäjän kriteeri kuitenkin valikoi aineistoon turhan laajalti tunnettuja sanoja; kiinnostavampaa olisi saattanut olla tarkastella vain kahden pitäjän sanoja. Toikka puolestaan käsittelee juuri sitä koillisrannikon sanastoa, jota tässä artikkelissa ei käsitellä (VMS:n esittämät Viru-Nigulassa, Lügánusessa, Jõhvissa, Iisakussa ja Vaivarassa kahdessa pitäjässä mutta eivät muualla Virossa esiintyvät sanat, yhteensä 432). Aineiston koko opinnäytteessä on aiheuttanut tarpeen rajata tarkastelua: käsittely jättää merkityksen sivuun ja on lähinnä niukahkon deskriptiivinen, eikä suomalaisten lainojen lähtöaluetta ei ole selvitetty, kuten kirjoittaja itsekin toteaa (Toikka 2003: 7). Käsillä olevan artikkelin kirjoittajan pro gradu -työ (Björklöf 2012) käsittelee rantamurteen länsiryhmään rajoittuvaa sanastoa (VMS:n esittämät Jõe, Kuu, Hlj pitäjistä kahdessa tai kaikissa kolmessa mutta eivät missään muualla Virossa esiintyvät sanat). Tästä aineistosta suomalaista alkuperää on korostaisen suuri osa, lähes kaksi viidennestä: n. 38 % (yht. 225 sanaa, joista n. 84 lainaa suomesta). Södermanin tutkimuksen koko koillisrannikon murteiden aineistosta suomalaista alkuperää on n. 25 % (aineisto yht. 698 sanaa, joista n. 170 lainaa suomesta) ja Toikan tutkielman koillisrannikon itäosan murteiden aineistosta 17,6 % (yht. 432 sanaa, joista 76 lainaa suomesta) (Söderman 1996: 27, 151; Toikka 2003: 20, 115, 117). Näiden kolmen sanastotutkimuksen perusteella on ilmeistä, että koillisrannikon itäosan sanastossa on inkerinsuomalais-, inkerois- ja vatjalaisvaikutteita, jotka rajoittuvat lähinnä yhteen-kahteen pitäjään, mutta länsiosassa niitä ei ole. Venäläislainat ovat keskittyneet alueen itäosaan, ruotsalaislainat taas länsiosaan. (Söderman 1996: 151, 157, 176, 177–178; Toikka 2003: 116, 117.)

Virolaista lainaa on Suomenlahden suomen murteissa jonkin verran. Lainoja kannakselaismurteissa on tarkastellut Grünthal (1998) ja Kymenlaakson murteissa Puntila (2000, myös 2006), mutta tavallisesti nämä lainat ovat yleisvirolaisista sanoista saatuja. Käsittelimäni aineiston rantamurteen sanoista joitakin on lainautunut kontaktialueen suomen murteisiin: *kaipooheinä* 'kangasajuruoho' Suu Tyt (< *kaiba(j)usrohi*, *kaibasrohi* 'id.' Kuu Hlj), *keili* 'luistin' Tyt (< *keil* g. *keili* 'id.' Jõe Kuu Hlj JõeK Kad), *merssi* 'tuohikontti' Tyt (< *merss* 'id.' Jõe Kuu, Ojansuu 1916: 162; Mägiste 1933: 375: muuallekin), *riekku* 'railo' Kymi Pyht, *sulanrieppu* Suu (< *riek* 'id.' Jõe Kuu Hlj, SKES 776), *ryyspiikki* 'laiva' Kymi (< *rüüspiik* 'id.' Jõe Kuu Hlj); yleisvirolaisista muodoistaan ovat lainautuneet *hopaus* 'aspi, määrly' Tyt *hopahus* Suu (< vi *obadus* ~ *hobaduss* 'id.', Äimä 1901: 22 "vrt."), *sarikka* : *sarikat* 'kattoparrut' Tyt (< vi *sarikas* : *sarikad* 'id.', Ojansuu 1916: 183, "yhdistys Äimän"; Mägiste 1933: 374: lainautunut myös Säkkijärvelle ja muuallekin) (tarkemmin Björklöf 2012: 220–221).

Laajemmin itämerensuomalaisen kielten keskinäisten historiallisten kontaktien vaikutusta kielen muutokseen on uudemmassa (monografia)kirjallisuudessa keskitytty tarkastelemaan verraten vähän. Helka Riionheimo (2007) on tutkinut väitöskirjassaan virolaiskontaktien vaikutusta Virossa puhutun ns. inkerinsuomen morfologiaan, tarkemmin imperfektinmuodostukseen. Petri Lauerman (1993) väitöskirja käsittelee vatjan vokaaliharmoniaa mutta samalla se esittää myös lainasanoja, joilla on itämerensuomalainen alkuperä, siis lainaoriginaali inkeroisessa, suomessa tai virossa (erityisesti mts. 165–192). Tämän artikkelin kirjoittaja tekee niin ikään väitöstutkimusta Koillis-Viron ja Länsi-Inkerin itämerensuomalaisen kielimuotojen (viron, vatjan, inkerin sekä Inkerin suomalaismurteiden) keskinäisistä historiallisista kontakteista sanaston kannalta (samasta aihepiiristä ks. myös Björklöf tulossa).

3.3 Kontaktien luonteesta

Lähisukukielten välisten kontaktien luonne poikkeaa oleellisesti geneettisesti ja typologisesti erilähtöisten kielten kontaktista. Lähisukukielten välillä on osittaista ymmärrettävyyttä ja niiden sanojen rakenteessa on tuttuutta. Tutkimallani alueella ei ole ollut varsinaista

kaksikielisyyttä vaan todennäköisesti niinsanottua reseptiivistä monikielisyyttä, jossa virolaiset ja suomalaiset ovat kommunikoineet jokainen omalla äidinkielellään: he ovat osin ymmärtäneet toistensa kieltä ja keskenään puhuessaan ehkä tavoitelleetkin toisen kieltä yhteisen ymmärryksen rakentamiseksi. Tätä ilmiötä on viime aikoina tutkittu nykyvirolaisten ja -suomalaisten kanssakäymisessä (Härmävaara 2013, 2014, 2017); historiallisesta reseptiivisestä monikielisyydestä itämerensuomalaisten kielimuotojen puhujien välillä Inkerinmaalla ks. Björklöf (tulossa). Rantamurteen puhujat ovat niin ikään olleet tekemisissä kontaktialueen ruotsinkielisten suomalaisten kanssa, mutta ruotsalaisia lainasanoja tutkimassani viron murteessa on vain murto-osa suomalaisten lainojen määrästä. Vaikuttaa ilmeiseltä, että kontaktikielen läheisyys helpottaa ja tukee lainaamista – jopa siinä määrin, että ekspressiivisanoja lainataan runsaasti (vrt. Björklöf 2017 viron rantamurteen ruotsalaislainoista, joissa ei ole ekspressiivisanoja).

Ekspressivisten sanojen on vanhastaan katsottu olevan omaperäisiä, mutta uudempi tutkimus (esim. Jarva 2003; Saarikivi 2009) on osoittanut, että ekspressiivisanat voivat mainiosti olla myös lainaperäisiä ja asettua osaksi omaperäistä sikermää tai sanuetta. Toisaalta monet ekspressiivisanat suomessa ovat nimenomaan lainaperäisiä – ja ovat olleet ekspressiivisiä jo lainanantajakielessään (ks. Nikkilä 2001, Hahmo 2002, Jarva 2003). Tutkimassani aineistossa ekspressiivinen sanasto on kuitenkin lainautunut nimenomaan lähisukuisesta suomes-
ta, ei genettisesti erisukuisista kielistä.

Koko lainasana-aineistoni verbien määrä on melko suuri. Se kertoo ihmisten välisestä vuorovaikutuksesta ja kontaktien tiiviystä: sanat eivät ole tulleet rantamurteeseen esimerkiksi vain uusien esineiden mukana *Wörter und Sachen* -periaatteen mukaisesti, vaan eri kieliä puhuvat ihmiset ovat todella olleet kanssakäymisessä keskenään: viettäneet aikaa ja tehneet asioita yhdessä. Lainautuneista substantiiveista vain noin kolmannes on sellaisia esineen nimityksiä, jotka tyypillisesti lainautuvat perinteisinä kulttuurilainoina. Aineistoni kaikista adjektiiveista lähes kaksi kolmannelta on lainaa suomesta, adverbeista lähes neljännes. Pidän adjektiivien ja adverbien lainautumista selvänä merkkinä ihmisten välisestä sosiaalisesta kosketuksesta; samoin verbien ja mielestäni erityisesti kuvailevien liikeverbien lainautuminen todistaa konkreettisesta vuorovaikutuksesta. Suomalaislainojen merkitykset

ovat hyvin vaihtelevia, kun taas lähes kaikki muiden kielten lainat liittyvät nimenomaan meren merkityskenttään: kontaktit suomalaisiin ovat olleet mitä ilmeisimmin kaikkein tiiveimmät. Toisaalta suomesta lainautumista ovat helpottaneet myös jo mainitut lähisukukielten välinen osittainen ymmärrettävyys ja niiden rakenteen osittainen samankaltaisuus.

Suuri osa rantamurteen länsiryhmän suomalaislainoista ja nimenomaan esittämistäni uusista etymologioista on ekspressiivisiä. Ekspressiivisyydelle on tutkimuksessa käytetty erilaisia kriteerejä: semantiikkaa, variaatiota, epäsäännöllisyyttä, äännevaihtelua, morfologiaa, muista sanoista eroavia johtosuhteita (ks. esim. Kulonen 2010: 14–22). Tässä työssäni käytän määritelmää ekspressiivinen ennen kaikkea semanttisin perustein ja lähinnä ”kuvailevan” synonyymina. Jotkin aineistoni sanat kuuluvat selvästi laajempiin sanaryppäisiin, joilla on yhteinen kanta lainanantajakieleessään suomessa (esim. *hellittää*, *lepsua*, *lieputtaa*; Kulonen 2010: 141, 157–158, 161), mutta en paneudu tässä siihen tarkemmin. Ekspressiivisanalle ei liene olemassa tyydyttävää määrittelyä, mutta se on nykyaikaisempi katto-termi entisen ”onomatopo(i)eettis-deskriptiivisen” sijaan. Esimerkiksi Jarva (2003: 11) määrittelee ekspressiivisyyden tarkoittavan, että sana ilmaisee jotakin jo äänneasullaan: kyse voi olla niin onomatopoeettisesta äänen jäljittelystä kuin muunkinlaisesta kuvailusta, deskriptiivisyydestä. Tämä rajanveto ei aina ole selvää, joten yhteiselle käsitteelle on tarve (Jarva 2003: 61–62). Heikki Leskinen (2001: 13) taas on maininnut jääneen vielä epäselväksi, miksi laina-aines on ekspressiivisanastossa erityisen suosittua, mutta hän epäilee yhdeksi tekijäksi vieraan aineksen poikkeuksellisuutta. Pidän kuitenkin todennäköisenä, että tarkastelemassani tapauksessa juuri keskenään kontaktissa olevien kielten lähisukulaisuus on mahdollistanut näin runsaan ekspressiivisanaston lainautumisen. Ekspressiiviset tyypit eivät ole muodostukseltaan ja kehitykseltään tavallisia, eivätkä ne ole klassisia kulttuurilainoja. Tällaisten sanojen runsasta lainautumista vaikuttaa tämän tutkimuksen perusteella tukevan juuri keskenään kontaktissa olevien kielten läheinen sukulaisuus. Tässä artikkelissa esittämistäni aineistoni sanoista pidän merkityksensä ja joissakin tapauksissa myös äänneasunsa puolesta ekspressiivisinä seuraavia: adjektiivi *kolistund*, adverbii *kontas* ~ *köndäss*, substantiivit *?korped* ~ *corpud*, *?lelut* ~ *legutimmed*, *riemutim(m)ed*, *visur*, *ventu* sekä verbi *?ellitama*,

kihnutama, *?kosetama*, *?koskuma*, *kühnämä*, *lepsuma*, *lepsutama*, *liebuma*, *liebutama*¹, *liebutama*², *liepuma*, *lillumma*, *luidistama*, *niitutama*, *piibama*, *?siepama*. Myös Kuusalussa kenttätöitä tehneen Linda Pär-
tin (1924: 35) kuvauksen mukaan rantamurre ”rakastaa kuvaannollista
tapaa sanoa” ja on täynnä synonyymejä ja onomatopoeettisia sanoja.

Suhonen (1979: 364) on esittänyt, että väitetään, etteivät ranta-
murteen deskriptiivisanat todista mitään suomalais-virolaisista suh-
teista, mutta että tämä väite pitää kyseenalaistaa. Hänen mukaansa
tunnetaan joitakin tusinoita deskriptiivisanoja, jotka tavataan virossa
vain rantamurteessa ja lisäksi suomessa. Suhonen kirjoittaa, ettei ole
todennäköistä, että tällaiset sanat olisivat syntyneet Viron rannikolla
aivan itsenäisesti, mutta myöskään ei olisi selvää, onko kyse laina-
sanoista. Hän varovasti pitää parhaana ottaa huomioon tässäkin yhtey-
dessä suomen läheisen kontaktin säilyttävä vaikutus. Tutkimukseni
perusteella pidän useita ekspressiivisanoja kuitenkin lainoina.

4. Rantamurteen lainasanaston yleisiä tendenssejä

4.1 Fonemaattiset piirteet

Lainasanatutkimuksessa fonologia tavallisesti antaa lainojen tunnistami-
sen kriteerit. Lähisukukielten kontakti on kuitenkin sikäli erikois-
laatuinen, että tällaisia mekaanisehkoja välineitä ei ole kovin paljon (Kuu-
salun lainojen tunnistamisesta ks. aiemminkin mainittu Suhonen 1979:
360–364).²² Tutkimani aineiston perusteella rantamurteen länsiryhmän
lainsanojen tunnistamisessa voivat auttaa vain muutamat fonemaattiset
piirteet: sananalkuiset konsonanttiihtymät ja jotkin harvat johdintyyppit.

22. Viron sanaston oppitekoisen rikastamisen lähteitä käsittelevässä artikkelissaan
Huno Rätsep (2002 [1964]: 180–181) nostaa suomalaisten lainojen ryhmän muiden
kielten lainoista selvästi eroavaksi. Suomesta saadut lainat ovat mukautuneet
foneettisesti täysin viron kielen rakenteeseen eikä kielenkäyttäjät tunnista niissä enää
mitään vierasta. Rätsep huomauttaakin suomalaisten lainojen olevan motivoituneita
muihin lainoihin verrattuna. Usein niiden vartalot ovat olemassa myös viron
sanoissa, mikä helpottaa uudissan leviämistä ja sen merkityksen ymmärtämistä.
Lisäksi suomalaisia lainoja on tullut niille alueille, joilla muita lainoja voi tavallisesti
käyttää vähemmän: tällaisia ovat abstraktit nominit, merkitykseltään tavalliset verbit
ja adjektiivit. (Rätsep mp.) Edellä esitetty pätee tekemäni tutkimuksen perusteella
myös murren sanastoon spontaanisti lainautuneeseen ainekseen.

Sananalkuiset klusiilin ja tremulantin yhtymät *kr-*, *pr-*, *tr-* sekä klusiilin ja likvidan yhtymä *kl-* esiintyvät aineistoni ruotsalais-, saksalais- ja venäläislainoissa sekä sekundaarisesti tuotettuina muutamassa suomalaislainassa. Tätä kriteeriä ei voida pitää aukottomana, sillä yleisemmin ottaen myös viron omaperäisissä ekspressiivisissä sanoissa on sananalkuisia konsonanttiyhtymiä (aineistossani tosin on vain yksi tällainen, *preks* 'herkkuruoka; munakas'; tarkemmin ks. Klaas 1995). Saaresten (1955: 49, kartta 49) mukaan sananalkuinen konsonanttiyhtymä *kl-*, *kr-*, *pl-*, *pr-*, *tr-* on säilynyt lainasanoissa viron pohjois- ja itämurteissa, ja Mustin (2000: 491 jt.) mukaan niin tapahtuu myös viron murteiden venäläislainoissa (Mustin esimerkeissä yhtymät *kr-*, *pl-*, *pr-*, *tr-*). Koillisrannikkomurteita perusteellisesti tutkineen Mustin (1987: 45–46) mukaan rantamurteessa sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovatkin enimmäkseen säilyneet ja myös sekundaarisia yhtymiä esiintyy samassa asemassa. Sananalkuinen konsonanttiyhtymä ei ole itämerensuomalaisille kielille tyypillinen, ja esimerkiksi myös suomen murteissa esiintyvät yhtymät ovatkin lainaperäisiä (tästä alempana). Aineistoni konsonanttiyhtymän sisältävät sanat ovat *klits*, *klitsud*, *kreitsima*, *krubal*, *kruuk*, *praaseldama*, *preks*, *pritsaal*, *trae*, *traks*, *trulling* ~ *trüling* sekä *trou*²³. Hinderlingin (1981: 102–103, 104) mukaan viron saksalaisissa lainasanoissa säilyvät sananalkuiset konsonanttiyhtymät *pr-*, *kr-*, *pl-*, *kl-* ja viron ekspressiivisanoissa tavallisia ovat samat yhtymät mutta ei kuitenkaan *tr-*. Kaikki viron etymologisen sanakirjan EES:n esittämät *tr-*alkuiset sanat ovatkin lainoja²⁴, joiden lainaoriginaaleissa esiintyvät *dr-*, *tr-*, *str-* ja joiden lainanantajakielet ovat alasaksa, saksa, ruotsi ja venäjä. Vaba (2015: 337–347 [2002: 393–400]) esittää erilaisia viroon saatujen lainojen sananalkuisten konsonanttiyhtymien substituutiomalleja, joissa konsonanttiyhtymä ei säily. Gösekenin vuoden 1660 sanakirjassa esiintyvissä sanoissa *kl-*, *pl-*, *kr-*, *pr-*, *tr-* yhtymät kuitenkin sekä ovat jääneet lainautumatta että lainautuneet sellaisenaan (Vaba 2015: 345 [2002: 398]). Vaban (2015: 368 [2010: 367]) mukaan viron ekspressiivisten

23. VMS(V) tuntee sanalle vain Kuusalun (sekä ranta- että keskimurteen murrealueen) levikin, joten se on jäänyt pois varsinaisesta aineistostani. Jöelähtmen Pranglin saaren sanana *trou* kuitenkin esiintyy Vilbastella (1954 I: 134; 1954 II: 717).

24. Pois lukien ”äänteellisesti motivoidut” (*traks*) ja *trips*, sekä *trull*, joka on ”viron kielessä muodostetun sanavartalon rinnakkaisvariantti, johon *t-* on lisätty *tr-*alkuisten lainasanojen mallin mukaan” (EES).

ja lainasanojen sananalkuisissa konsonanteissa on vartalovarianttien rinnakkaisuutta (*k-/kr-*, *p-/pr-*, *t-/tr-*), joka johtuu affektiivisuuden tavoittelusta (tästä Turun murteessa Grönholm 1988: 228–232). *kr-*, *pr-* ja *tr-* ovat Vaban (mp.) mukaan kaiken kaikkiaan viron taajimmat sananalkuiset konsonanttiyhtymät.

Rantamurteen sananalkuiset konsonanttiyhtymät ansaitsevat tarkastelun kokonaisuutena, vaikka niitä onkin enemmän koko aineistoni muissa lainoissa kuin artikkelin varsinaisena kohteena olevissa suomalais- ja ruotsalaislainoissa. Aineistoni ruotsalaislainaan *klitsrihm* 'purjeen kiinnityssilmukka'²⁵ (< ru *lits* 'id.' + vi *rihm*) ja saksalaista alkuperää olevaan sanaan *klitsud* 'luistimet' (~ Saarenmaa, länsimurre, keskimurteen Juuru *litsud* < sa *Schlittschuh*) on tuotettu *kl-*yhtymä. Nämä eri merkityksiset ja eri lähtöiset sanat ovat muodostuneet keskenään homonyymisiksi lainautumisessa tapahtuneiden substitutioiden vuoksi. Saksalaislaina *kreitsima* 'kiertää ympäri; luovia' (< sa *kreuzen* 'luovia; risteillä, ajella ristiin rastiin') ja venäjältä saatu *kruuk* 'nuotan kives' (< ven *кpуг* (*krug*) 'rengas, kiekko, kehä, piiri, ympyrä, tahko') ovat säilyttäneet konsonanttiyhtymänsä, mutta suomesta saatuun sanaan *krubal* 'rypäs' (< sm *rypäle*) on tuotettu *kr-*yhtymä alkuperäisen *r:n* tilalle; tosin Kuusalussa tunnetaan myös lainaoriginaalin yksinäiskonsonantin ja etuvokaalisuuden säilyttänyt variantti *rübäl*. Alasaksalaislaina *pra(a)seldama* 'pitää juominkeja' (← as *prasselen* jne.) ja venäläislaina *pritsaal* 'neuvostoaikainen satama' (< ven *пpучáл* (*pritsál*) 'satama') ovat säilyttäneet *pr-*yhtymät ja oma-peräisessä, ilmeisesti onomatopoeettisessa sanassa *preks* 'herkkuruoka; munakas' on munien paistamisen äänen motivoima konsonanttiyhtymä²⁶. Ruotsalaislainassa *trou* 'hyljeveneen suojajalas' (< ruSm *drög* Borgå Pernå [öNL] 'id.') *dr-*yhtymä on mukautunut fortis-klusiililliseksi. Suomesta saadun lainan *trae* 'irtoköli, kölin suojalista' (< sm *trai* Säkkijärvi [KARE] 'id.') *tr-*yhtymä on säilynyt. Mikäli sana on lainautunut varianteista *raji*, *raaji*, on siihen tuotettu konsonanttiyhtymä. Wiedemannin sanakirjassaan (1893 [1869]: 385; myöhemmin *Wiedemann*) antamiin sanan Pohjois-Virumaan variantteihin *krāe*,

25. Olen kääntänyt lähteissä viroksi annetut merkityksenselitykset suomeksi.

26. Jöelähtmen Pranglin saarella esiintyvät mitä ilmeisimmin onomatopoeettiset ja lintujen ääntelyn motivoimat muodosteet *kronk* ← *ronk* 'Corvus corax; korppi' ja *krääk* ← *rukkirääk* 'Crex crex; ruisrääkkä' (sanat Vilbaste 1954 I: 380, II: 575, 577; *krääk* Jõe myös VMS(V)).

kräg, *krād*’ on puolestaan tuotettu *kr*-yhtymä, jolloin niistä on tullut venäjältä tai saksasta yleisviroon lainatun ’kaulusta’ merkitsevän sanan homonyymejä. Saksalaislainassa *trulling* ~ *trülling* ’Ammodytes tobianus, Hyperoplus lanceolatus, Ammodytes lanceolatus; pikku-tuulenkala, isotuulenkala’ lainaoriginaalin *Gründling* ’Gobio gobio; törö’ *gr*-yhtymä on substituoitu *tr*-yhtymällä (Gösekenin sanakirjassa esiintynyt *trullinck* ’gründling’ myös Vaba 2015: 345 [2002: 398]). Latviasta saatu *traks* ’Gasterosteus aculeatus; kolmipiikki, rautakala’ (< lv *kaz(a)rags* ’id.’) on lainautunut originaalinsa lopusta, ja ”jäljelle jääneeseen” osaan **raks* on tuotettu sananalkuiseksi *tr*-yhtymä.

Asetelmassa 1 esitän sananalkuisten konsonanttiyhtymien käsitteilyn aineistoni lainoissa. Sulkeissa annetun foneettisen variantin *rou* kohdalla huomataan, että rantamurteen alueen ulkopuolella sanan alussa on konsonanttiyhtymän sijaan yksinäiskonsonantti. Variantti *litsud* taas esiintyy sporadisesti länsimurteen ja Saarenmaan pitäjissä sekä keskimurteen Juurussa. Poikkeuksen muodostaa Kuusalun rantamurteen alueella esiintyvä variantti *rübäl*.

Rantamurre siis sekä säilyttää enimmäksä lainasanoissa sananalkuisen konsonanttiyhtymän että tuottaa yhtymiä lainoihin, joissa niitä lähtökielellä ei ole. Sekundaarisia sananalkuisia konsonanttiyhtymiä muodostetaan kaikista kolmesta soinnittomasta klusiilista. Syynä tähän on todennäköisesti kontaktikielten malli, ja paralleeli löydetäänkin suomen kielen Porvoon, Turun ja Rauman murteista, joissa on paljon ruotsalaista lainaa²⁷. Suomen murteiden sananalkuinen konsonanttiyhtymä on todettu saadun kontaktivaikutuksena ruotsista suomen maantieteellisesti ruotsiin rajautuviin murteisiin kuten lounaismurteisiin ja Uudenmaan murteisiin sekä venäjältä suomen itämurteisiin (Ojansuu 1906: 24, 25–26; von Fieandt 1907: 8–9; tästä myös Nuolijärvi 1988: 123). Esimerkkejä viron muihin murteisiin (ala)saksalais- ja ruotsalaislainoissa saaduista sananalkuisista konsonanttiyhtymistä löytää muutamista artikkeleista (Haak 1975, 1976; Sedrik 1997). Lainoilta voidaankin jossain määrin hyväksyä sellaista, mikä ei kielen omaan järjestelmään kuulu, ja tässä tapauksessa lainat vaikuttavat nimenomaan tuoneen rantamurteeseen uuden ominaispiirteen, joka on levinnyt murteen omiinkin sanoihin. Aineistoni konsonanttiyhtymistä *kl*- ei esiinny sanojen lainaoriginaaleissa, vaan se

27. Ruotsalaisista lainasanoista Turun murteessa ks. Grönholm (1988).

Rantamurteen länsiryhmän sana	Lainaoriginaali	Merkitys
<i>klits(u)rihm</i> Jõe Kuu	< ru <i>lits</i> 'id.' + vi <i>rihm</i>	'purjeen kiinnityssilmukka'
<i>klitsud</i> Jõe Kuu Hlj (~ <i>litsud</i> l., Sa., Juu)	< sa <i>Schlittschuh</i>	'luistimet'
<i>kreitsima</i> Jõe Kuu	< sa <i>kreuzen</i>	viR 'kiertää ympäri; luovia' sa 'luovia; risteillä, - -'
<i>kruuk</i> Jõe Kuu	< ven <i>krug</i>	viR 'nuotan kives' ven 'rengas, kiekko'
<i>krubal</i> Jõe ~ <i>rübäl</i> Kuu (!)	< sm <i>rypäle</i>	'rypäs'
<i>pra(a)seldama</i> Kuu Hlj	← as <i>prasselen</i> jne.	'pitää juominkeja'
<i>pritsaal</i> Jõe Kuu	< ven <i>pritsál</i>	viR 'neuvostoaik. satama' ven 'satama'
<i>trae</i> Jõe Kuu	< sm <i>trai</i> Säkk	'irtoköli, kölin suojalista'
<i>trou</i> Jõe Kuu (~ <i>rou</i> KuuK)	< ruSm <i>drög</i> Bo Pä	'hyljeveneen suojajalas'
<i>trulling</i> ~ <i>trülling</i> Jõe Kuu Hlj	< sa <i>Gründling</i>	viR 'pikku-/isotuulenkala' sa 'törö'
<i>traks</i> Kuu Hlj	< lv <i>kaz(a)rags</i>	'kolmipiikki'

Asetelma 1. Sananalkuisten konsonanttiyhtymien käsittely rantamurteen länsiryhmän lainasanoissa.

on rantamurteen omaperäinen konsonanttiyhtymä, *tr-* taas on yhdessä lainaoriginaalissa, mutta se on tuotettu kahteen lainaan.

Lainoissa rantamurteeseen on saatu muutamia johtimia. Rantamurteen sanassa *kivikune* on tunnistettavissa suomen *-kko*-johdin, joka paljastaa sanan lainaksi, mutta kyseessä on yksittäistapaus. Sen sijaan kolmessa *in* : *ime* -johtimen sisältävässä suomalaislainassa rantamurteeseen on saatu monikolliset *-sim(m)ed-* ja *-tim(m)ed-* johtimet: *rahvasim(m)ed* ~ *rahusimmed* 'rauhaset' (< sm *rauhasimet*), *legutimmed* 'kukon tai kanan leuanaluspoimut, heltat' (< sm *lekuttimet*), *riemutim(m)ed* 'vaatteista' (< sm *rimputtimet* + sm *riemut* KYM). Tämä johdin on tuotettu sekundaarisesti suomalaislainaan *rajasi(me)d*

'nivuset' (< sm *raaja*). VMSV:ssa on näiden aineistoni sanojen lisäksi kaikkiaan parikymmentä *-simed/-tim(m)ed*-johtimen sisältävää sanaa, joista valtaosa on yksinomaan Kuusalun sanoja. Muutama sana on rantamurteen itäryhmän Vaivarasta ja muutama rantamurteen keski-ryhmän Viru-Nigulasta, jotka molemmat ovat niin ikään suomen-vaikutteisia alueita. Johtimet tuntuvat asettuvan jossakin määrin samanmerkityksisiin sanoihin: Vaivarassa 'kaularauhaset' ovat *lauvatsimed* ja Kuusalussa 'nivuset' taas *kuositimed* – myös nivusissa on imusolmukkeet. Johtimista osassa tapahtunut jälkitavun *m:n* geminoituminen on rantamurteelle tyypillistä: Mustin (1987: 92–93, 1995: 18–19) mukaan koillisrannikolla konsonanteilla *m*, *n*, *l*, *v* on vahva taipumus geminoitua sekä geminaatan säilyä sivupainollisessa tavussa, ja *m* on säilynyt ja sivupainollisessa tavussa myös geminoitunut alun perin (*m- >) *n*-loppuisen nominin obliikvisijoissa. Toisaalta Vilbasten (1954 I: 377, 385–386, 406) mukaan Jöelähtmen Pranglin murteessa esiintyvistä suomen taivutuksista tyypillisin on *-s-*, *-si-*, *-ti-*, *-di-*, *-li*-loppuisten sanojen genetiivin päätte *-imme* (sekä partitiivin päätte *-ind*), joka esiintyy myös Kuusalun Kolgan rannassa (esim. *alasi* : *alasimme*, *arjusti* : *arjustimme*, *ingesti* : *ingestimme*, *kalsi* : *kalsimme*, *kovasi* : *kovasimme*, *kuersi* : *kuersimme*, *kusiti* : *kusitimme*, *näbisti* : *näbistimme*, *retli* : *retlimme*, *rinnusti* : *rinnustimme*, *tilgudi* : *tilgudimme*, *uherdi* : *uherdimme*, *vigadi* : *vigadimme*).

-ling-johdin esiintyy ruotsalaislainassa *märbling* 'määrlinki, katkaistun köyden pään sitomiseen käytettävä nyöri' (< ruSm *märbling* 'id.' öNL). Lainattaessa ruotsista samanmerkityksinen sana *surling* (< ru *surrning* 'id.') alkuperäinen *-ning*-suffiksi on substituoitu tutulla *-ling*-suffiksilla. Sama suffiksi on saksan kalannimilainoissa Jõe Kuu *pütling* ~ *pötling* ~ *pitling* 'savusilakka' (< sa *Bückling* 'id.') ja Kuu Hlj *trulling* ~ *trüling* 'tuulenkala' (< sa *Gründling* 'törö'). Sanat on hyväksytty rantamurteeseen todennäköisesti viron *-ng*-johtimen kanssa samanasuisina. *-ling*-päätteestä on tullut jonkinlainen malli kalannimiin, sillä Kuusalun keskimurteesta on talletettu kalannimi *tuuleling*, jossa *-ling* toimii itsenäisenä johtimena: on hahmotettu, että kalannimet voivat olla *-ling*-päätteisiä, ja tällä suffiksilla on muodostettu täysin uusi nimi – sanan päätteaine on siis reanalysoitu johtimeksi. Jöelähtmessä tunnetaankin *silling*, joka on todennäköisesti *ling*-johtimella muodostettu johdos kalannimestä Jõe Kuu JõeK *sill*,

joka puolestaan on laina suomen sanasta *silli* ja länsimurteisessa Ridalassa tunnetaan *krölling* 'isotuulenkala' (sanat VMSV). Onpahan Kuusalussa myös oma muodoste *ahnerullinges* 'ahven', joka on johdettu Jöelähtmen ja Kuusalun 'ahventa' merkitsevistä sanasta *ahnes* ~ Kuu *ahn* ~ Kad *ahne*²⁸, johon on lisätty vielä *-es*-johdinkin (sanat EMS I: 145, 146).

Ensi tavun *ie*-diftongi on säilynyt suomalaislainoissa ja se on tuotettu sekundaarisesti yhteen ruotsalaislanaan, sillä koillusrannikolla pitkät puolisuorapot vokaalit diftongiutuvat samoin kuin suomessa: *ee* > *ie* (Jöe *iä*, *ia*), *oo* > *uo*, *öö* > *üö* (Must 1987: 122–123; 1995: 21). Tämä diftongiutuminen on kaikissa asemissa tyypillinen myös suomen kaakkoismurteille. Diftongi *ie* on säilynyt suomalaislainoissa *liebutama*² 'liata, riepottaa' (< sm *lieputtaa* + sm *riepottaa*), *liebutama*¹ 'liehuttaa' (< sm *lieputtaa*), *liebuma* 'liehua, lieppua' (< sm *lieppua*), *liepuma* 'liehua' (< sm *lieppua*), *siepama* 'näpistää' (< sm *siepata*); se on myös kontaminaatiolainassa *riemutim(m)ed* 'vaatteista' (< sm *rimputtimet* + sm *riemut* KYM). Diftongi on tuotettu ruotsin lainaan *liete* ~ *liede* 'verkon koho' (< ruSm *lete* 'id.'). Muista viron murteista eteläviroa (ja Hiidenmaan Pühalepaa) lukuunottamatta kadonnut sananalkuisen *h*:n ääntyminen on Kuusalun²⁹ vanhan rantamurteen tyypillinen piirre (Must 1987: 87), ja useissa suomalaislainoissa sananalkuinen *h* onkin säilynyt: *hajutama* < sm *hajottaa*, *harmitama* < sm *harmittaa*, *hell* < sm *helli* / ruSm *häll*, *hingal(u)* < sm *hinkalo*, *hodu* < sm *hotu*, *hudikas* < sm *hutikassa*. Molemmat variantit on lainalla *huonust* ~ *uonost(i)* < sm *huonosti* ja *h*:n menettäneet lainat *arts* < sm *harts*, *ellitama* < sm *hellittää* ovat mahdollisesti myöhäisiä.

4.2 Lainautumisalueet

Aineiston lähes kaikki suomen kielestä lainatut sanat tunnetaan Kymenlaaksossa ja Karjalan kannaksella; neljänneksellä sanoista on levikki vain näillä alueilla tai niistä toisella. Ruotsin kielen lainalähteistä osa esiintyy vain Itä-Uudenmaan murteissa. Tutkimus osoittaa, että

28. Muita muotoja *ahnes* Simuna [keskimurre], *ahnõ*[?] Karula Hargla [Võrun murre] 'ahven' (EMS I: 145, 146).

29. Kuusalun Kõnnun rannassa säilynyt 1980-luvulle asti, Kolgan rannassa merkitty muistiin 1920-luvulla ja muistettu 1980-luvulla (Must 1987: 87).

rantamurteen länsiryhmän alueen virolaiset ovat olleet tekemisissä erityisesti suomen Kymenlaakson murteen ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän puhujien kanssa. Tulosta tukevat osaltaan Grünthalin (1998) suomalais-virolaisten meriyhteyksien Karjalan kannakselle antaman virolaisen lainasanaston tarkastelu sekä kansatieteilijä Talven (1972) tutkimus Suomen kulttuurirajoista ja -alueista. Kannaksen merkitystä on historiallisesti todennäköisesti korostanut se seikka, että Viipuri sai kaupunkioikeudet jo vuonna 1403 ja Kymenlaaksossa, Hämeen reunamailla sijaitseva Vehkalahti vasta 1653. Vehkalahti myös tuhoutui Suuressa Pohjan sodassa 1712, ja sen paikalle perustettiin yksitoista vuotta myöhemmin Hamina.

Käsittelmäni aineiston perusteella aiemmin esitettyä hypoteesiä virolaisten kontakteista hämäläisten kanssa ei kuitenkaan voi pitää mitenkään ensisijaisena. Suhonen (2000) on tutkinut Mihkel Toomsen keräämää sanastoa ja esittää tämän levikiltään koillisrannikkoa laajemmaksi osoittautuvan sanaston perusteella, että Hämeen ja Kymenlaakson korostuminen suomen vastineiden levikkialueena vahvistaa aiemmin esitettyjä oletuksia näistä alueista Viroon suuntautuneen migraation lähtöalueina. Hän viittaa lähteisiin (Toomse 1938b, Mägiste 1952, Johansen 1951), joiden relevanttiutta hämäläiskontaktien todistajina olen kritisoinut (Björklöf 2012: 233–235, 236). Myös Mustin (1987: 352, 354) mukaan koillisrannikkomurteen länsi- ja keskiryhmällä olisi ilmeisesti ollut kontaktit ensi sijassa suomen kaakkoishämäläiseen murreryhmään sekä Tytärsaarelle ja vasta itäryhmän murteilla (näitä Mustilla (1995: 50) ovat Lügänuše, Jõhvi, Iisaku ja Vaivara) Kaakkois-Suomen länsiosaan eli Uudenmaan itäiseen rannikkoon, Kymenlaaksoon ja Viipurin ympäristöön sekä Tytärsaarelle ja Suursaarelle. Must ei kuitenkaan ole tutkinut suomalaista lainasanastoa, ja hän viittaakin viiteen morfologiseen piirteeseen ja toisaalta tukeutuu lähteisiin, joista yksikään ei käsittele viron koillisrannikkomurteiden suomalaisia lainasanoja. Nämä ovat Toomse (1938a: 52, artikkeli jossa käsitellään yhtä viron verbityyppiä), Mägiste (1933), joka käsittelee virolaisia lainoja suomessa ja (1952) suomalaista siirtoasutusta Viron pohjoisrannikolla ja Hiidenmaalla sekä Talve (1972).

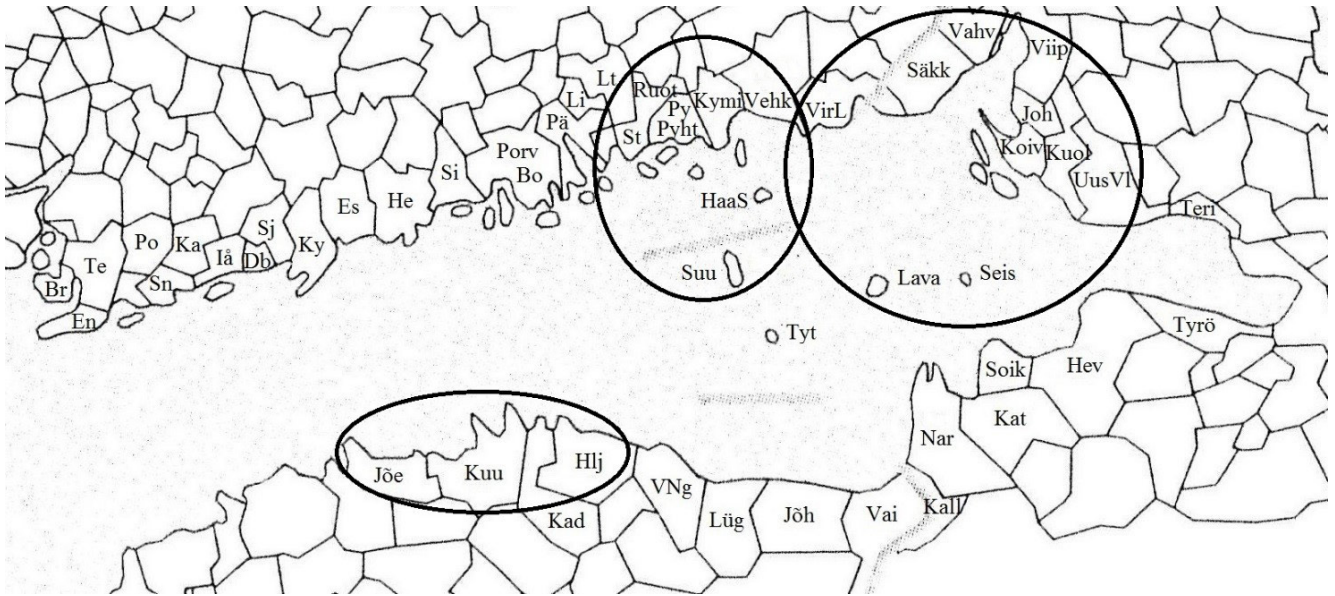
Kaakkois-Hämeen murreryhmän eteläosassa Porvoo on ainoa rannikolla sijaitseva pitäjä, josta on olemassa suomen murreaineistoa.

Tätä materiaalia on kuitenkin vain vähän (30.11.2017 SMS:n verkossa olevassa sanavälissä on 129 esimerkkilauseetta Porvoosta³⁰ ja levikki Porvoon pitäjässä myös ilman varsinaista esimerkkilauseetta esiintyy kaiken kaikkiaan yhteensä 156 kertaa). Tutkimalla rantamurteen länsiryhmään ruotsista lainautunutta sanastoa olen pystynyt selvittämään, että sanastoa on voitu lainata myös Porvoon alueelta (Björklöf 2017). Tästä eri tavoin todistavia sanoja ovat rantamurteeseen lainautuneet *hell*, *köli*, *liete*, *lietepael*, (*laagvesi*, *risla*) ja erityisesti *trou* (ma. 389) sekä suomesta lainautuneet *kontas* ja *koskuma*.

Alle puolet aineistoni suomesta lainautuneiden sanojen lainaoriginaaleista on yleissuomalaisia. Pienen levikin sanoja on neljännes suomalaislaintojen lähteistä, ja ne ovat tunnettuja vain eteläkarjalaisissa murteissa, kymenlaaksolaisissa murteissa tai niissä molemmissa. Tutkimukseni perusteella vaikuttaa siis ilmeiseltä, että juuri Kymenlaakso ja Karjalan kannas ovat olleet viron rantamurteen kontaktialue (ks. karttaa 6). Eräillä laina-alkuperillä on kuitenkin suomen murteissa joko selvästi suppea levikki tai muutoin yleissuomalaisen sanan rantamurteeseen lainautuneen merkityksen esiintymisala Suomessa on pieni. Joissakin tapauksissa yleisehköllä sanalla on pistemäinen levikki Suomenlahden rannikolla. Tällaisten sanojen osalta onkin mahdollista määritellä, minkä alueen suomalaisilta ne on viron rantamurteeseen lainattu. Näitä sanoja on 25. Rantamurteen sanoista *hell*, *kailat* ei voida varmasti tietää, onko ne lainattu suoraan ruotsista vai suomen välityksellä. Vain yhden murrealueen sanoja ovat Kymenlaakson *kyhnätä*, *riemu*, *risla*, *sukkulainen* ja suomen Etelä-Karjalan murteen *hajottaa* 'levittää verkkoja kuivumaan', *kolistua*, *lieppua*, *lillua*, *rauhasimet*, *sohka*, *tihmakka*, *tihmas*, *viislaita*. Vain kahden murrealueen, käytännössä sekä Kymenlaakson että Karjalan kannaksen Etelä-Karjalan, yhteisiä sanoja ovat *ahkio* (kalastuksessa, hylkeenpyynnissä), *helli*, *hotu*, *kailetti*, *kosettaa*, *ousti*, *trai* ~ *raji* ~ *raaji*, *rousku*, *ruutuinen* (ikkunaruuduista), *silmäpako* (verkossa), *varppeet*, *venttu*; *lepusuttaa* on hämäläis-karjalainen.

30. Vrt. esim. Pyhtää 259 (300), Kymi 4491 (5569), Suursaari 460 (605), Haapasaari 164 (215), Vehkalahti 567 (737), Virolahti 1236 (1543), Tytärsaari 415 (545), Lavansaari 455 (585), Seiskari 170 (240), Säkkijärvi 778 (990), Vahviala 324 (385), Viipuri 401 (464), Johannes 400 (491), Koivisto 1008 (1248), Kuolemajärvi 405 (459), Uusikirkko Vpl. 3870 (5030). Suluissa olevat tiedot, joihin sisältyvät myös ilman esimerkkilauseetta annetut maininnat levikistä pitäjässä, ovat Kotimaisten kielten keskuksen sisäisestä SMS:n tietokannasta.

Kartta 6. Suomenlahdella puhutut murteet. Vasemmalta oikealle lukien on ympyröity 1) viron rantamurteen länsiryhmä, johon artikkeli keskittyy, ja sen kontaktialueet tutkitun sana-aineiston perusteella (Björklöf 2012): 2) Kymenlaakso ja 3) Karjalan kannas. Tytärsaari kuuluu Karjalan kannaksen kontaktialueeseen. (Karttapohja ALFE:sta, merkinnät SB.) **Viro:** rantamurre länsi: Jöelähtme, Kuusalu, Haljala (rannikon läntinen osa); keskimurre: Kadrina; rantamurre keski: Haljala (rannikon itäinen osa), Viru-Nigula; Alutagusen murre: Lügänuuse, Jöhvi; rantamurre itä: Vaivarannikko | **suomi:** HÄMK etelä: Porvoo; KYM: Ruotsinpyhtää, Pyhtää, Kymi, Vehkalahti, Haapasaari, Suursaari; KARE: Tytärsaari, Lavansaari, Seiskari, Virolahti, Säkki järvi, Vahviala, Viipuri, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl., Terijoki; INK: Tyrö, Hevaa, Soikkola, Kattila, Narvusi, Kallivere | **ruotsi:** vNL: Bromarv, Ekenäs, Tenala, Pojo, Snappertuna, Karis, Ingå, Degerby; mNL: Sjundeå, Kyrkslätt, Esbo, Helsing; öNL: Sibbo, Borgå, Pernå, Liljendal, Lappträsk, Strömfors, Pyttis.

5. Suomalaisia lainasanoja viron rantamurteessa

Suomalaislainojen osalta painavin etymologioinnin kriteerini on levikkikriteeri. Kun sana esiintyy virossa vain näin pienellä alueella kuin aineistossani, perustelen sen lainaperäisyyden todistamalla suomen vastaavan sanan laajempilevikkiseksi. Tunnettujen merenylisten suhteiden vuoksi lainautuminen on epäilemättä mahdollista ja lisäksi hyvin todennäköistä.

Esitän etymologiat aakkosjärjestyksessä aloittaen varmoista uusista etymologioista. Lukuun 5.2 olen koonnut monitulkintaiset uudet

etymologiat ja luvussa 5.3 esitän korjaamani tai uudelleen perustelemani aiemmin esitetyt suomalaisetymologiat. Kaikkien aiemmin esitettyjen etymologioiden lainanantajakielenä ei kuitenkaan aina ole pidetty suomea. Suomalaislainalla tarkoitan sanaa, joka on lainattu viiron rantamurteeseen suomen kielen kautta riippumatta sen alkuperästä suomen kielessä. Lainautumisketjut olen pyrkinyt selvittämään. Olen kääntänyt virolaisten teosten vironkieliset merkityksenselitykset suomeksi VMS:sta aloittaen ja EMS:n ja EMSkk:n esimerkkilauseiden pohjalta, mutta annan myös joitakin kääntämättömiä selitteitä. Jos yleisvirossa on rantamurteen lainasanana käännösvastineeksi sopiva sana, annan sen otsikkorivillä suomenkielisen merkityksenselityksen jäljessä sulkeissa. Mikäli sana on voinut lainautua vain yhdeltä tai kahdelta suomen murrealueelta, käytännössä Kymenlaakson tai/ ja Etelä-Karjalan murrealueelta, merkitsen tämän lainautumisalueen otsikkoriville suomen lainaoriginaalin jälkeen. Milloin viiron tai suomen sana ei ole vielä ehtinyt julkaistuihin murre-sanakirjoihin (vuoden 2018 alussa EMS on julkaistuinaan *nälpsama* saakka, SMSinaan *lofka*), annan murrearkistoista etsimiäni lause-esimerkkejä tarpeen mukaan kulloinkin tarkasteltavan sanan merkityksen täsmen-tämiseksi. Tukeudun arkistojen tietoihin sanojen asuista ja levikeistä niissä tapauksissa, joissa julkaistujen lähteiden tieto on ristiriitaista. Joitakin viiron murre-sanakirjan arkistosta puuttuvia levikitietoja olen löytänyt Vilbaste (vanhemmissa töissä Vilberg) artikkeleista ja käsi-kirjoituksista. Vilbaste artikkeleita on sanastettu viiron murre-sanaston kokoomakortistoon (EMSkk), mutta käytännössä olen löytänyt joitakin puutteita, eniten Pranglin saarta koskevasta käsi-kirjoituksesta (Vilbaste 1954).

5.1 Varmoja uusia suomalaisetymologioita

5.1.1 **arts** g. **-i** s. 'harts' (vi *kampol*) Jõe Kuu < sm *harts* < ru *harts* < mys *harz*, kas *hart*

Suomessa yleinen sana *harts* on lainattu ruotsista (SSA 1: 144–145; Bentlin 2008: 106) ja suomen sana on rantamurteen sanan *arts* laina-lähde. Levikin virossa pitäisi olla laajempi, jos laina olisi saatu siihen suoraan saksasta. Ruotsista lainautuminen sen sijaan on mahdollista,

mutta mielestäni todennäköisempää se kuitenkin on suomesta: suomen sanan asu on tavallisesti *harts*i (vaikkakin Kymenlaaksosta on joitakin tietoja asusta *harssi*), kun taas Sipoossa, Porvoossa ja Pyhtäällä ruotsin sanan asu on *t:tön hars* (SMS(E); FO s.v. *harts*). Ylipäätään koko aineistossani on ruotsista saatuja lainasanoja kuudesosa suomesta saatujen lainojen määrästä. Rantamurre säilyttää tavallisesti sananalkuisen *h:n*, joten laina on todennäköisesti hyvin nuori eikä sitä ole merkitty muistiin Kuusalun Kõnnun rannasta Pärispään tai Viinistun kylistä, joissa *h* säilyisi (esim. Vilberg 1922: 203; rantamurteen sananalkuisesta *h:sta* ks. tarkemmin lukua 4.1). SSA määrittelee suomen murteissa tunnetun sanan olevan uudempaa kieltä ja merkitsevän ’tavallisesti havupuiden pihkasta kuumentamalla valmistettua tai kaupasta ostettua ainetta, jota käytetään esim. suljetun pullon suun tiivistämiseen, viulun jousen käsittelyyn kitkan aikaansaamiseksi tms.’. Jöelähtmessä ja Kuusalussa *hartsia* on käytetty saippuan valmistukseen (EMS I: 446; EMSkk).

5.1.2 **ellitama** v. ’antaa (salaa)’ Jõe Kuu < sm *hellittää*

Yleisuomalainen laajempimerkityksinen verbi *hellittää* on lainautunut rantamurteeseen merkityksessä ’antaa (salaa)’. Tällainen pienellä alueella tavattava yksi spesifi merkitys kertookin usein lainautumisesta. Laina on todennäköisimmin saatu runsaimpien tietojen alueelta (eteläinen Varsinais-Suomi, Länsi-Uusimaa, Varsinais-Suomen ylämaa, Etelä-Satakunta, Häme, Kymenlaakso), joista mahdollisia ovat lähinnä Kymenlaakso ja periaatteessa Kaakkois-Hämeen eteläosa. Suomen *hellittää*-verbillä on myös antamiseen viittaavaa käyttöä: esim. *se [omenapuu] hellittää hirveest omenia*. Vihti [Länsi-Uusimaa] | Luovuttivat maansa pojalleen: *Hellittivät paikkans pojalle*. Nurmijärvi [HÄME eteläosa] (SMSE). Kuusalussa tunnetaan lisäksi verbi ’*hellitama*, ’*el-lidämä* ’liikkua paikaltaan; päästää irti’ (EMS I: 692), joka on myös todennäköinen suomalaislaina ja jonka varianteissa nähdään sananalkuisen *h:n* vaihtelu. ’Päästää irti’ on yksi suomen polyseemisen verbin merkityksistä. Myös karjalan kielessä tunnetaan *hellitteä* samankaltaisissa merkityksissä kuin suomessa ja Kettunen on merkinnyt muistiin pohjoislyydiläisen Sununsuun verbin *hellittää* (KKSV; VVS).

- 5.1.3 **hajutama** v. 'hajottaa eli levittää verkkoja;
venäyttää itsensä ja saada tyrä' Jõe Kuu
< sm *hajottaa* KARE

Monimerkityksinen *hajottaa* on yleissuomalainen sana, mutta 'verkkojen (kuivumaan) levittämisen' merkityksessä se on tunnettu ainakin Lavansaassa, mistä se todennäköisimmin on lainautunut: *Ja siit ku ves on valunnu niist [huuhdotuista verkoista] pois ni siit ne hajotetaan vapehii kuivomaa*. Lava (SMS(E)). Johannes Aavik toi kielen uudistuksen aikana viron kirjakieleen verbit *hajuma* (1914, < sm *hajota*, myös murreksena), *hajutama* (1915, < sm *hajottaa*) (Rätsep 2002 [1976]: 240–241), mutta verbillä *hajutama* ei ole merkitystä 'levittää'. Vilbergillä (1925: 120, 127) esiintyy Kuu *ajutama* 'verkkojen levittämisen' merkityksessä: valmiiksi kudottu verkko otettiin pois verkko-harkilta, jolla se kudottaessa oli, ja venytettiin polvien päällä verkon silmät auki oikeaan muotoonsa. 'Itsensä venäyttämisen ja tyrän saamisen' ainakin Kuusalun Kolgassa esiintyvä merkitys (Pärt 1924: 39, EMS 1: 219) on myös merkityksen erikoistumista.

Suomesta on lainattu rantamurteeseen myös 'kalaverkon tyhjentämistä' merkitsevät verbit Hlj *suoritama*, VNg *suarittama*, VNg Jõh Vai *suorima* < sm *suorittaa* 'id.' (Etelä-Häme, kaakkoismurteet; Söderman 1996: 118) sekä nähdäkseni verbi Kuu *kogema* 'kokea pyydyksiä' < sm *kokea* ja 'veneessä olevaa verkkokasaa' merkitsevä Kuu *tehas*, joka esiintyy tavallisesti monikossa *tehtat* < sm *tehtaat* 'id.' (sanat VMSV sekä *tehtat* teoksessa Must 1995: 676). Vilbergin Jöelähtimestä ja Kuusalusta muistiin kirjoittamia ja todennäköisesti suomesta lainautuneita verbejä ovat *ahtama* 'panna verkko seipäille kuivumaan' < sm *ahtaa* ('verkosta tai nuotasta: ripustaa kuivumaan' KYM KAR - - Kall; esim. *jok verkot on ahjettu? Suu | männää ahtamaa vapehiis verkot*. Seis | *Aha verkot*. Kall (SMS)), *koetama* ~ *kuetama*³¹ 'kokea verkkoja' < sm *kokea* ('tarkastaa pyydys, noutaa saalis pyydyksestä' eniten tietoja mm. KYM, SMS:n levikkikartalla Kymi, Haapasaari, Vehkalahti, Virolahti, Tytärsaari, Vahviala, Johannes, Koivisto (SMS s.v. *kokea*, kartta *kokea* 'id.')), *koettaa*; sekä mahdollisesti *laskma* ~ *laskema* merkityksessä 'laskea verkkoja

31. Vrt. rantamurteen ja Võrun yhteinen sana Jõe Kuu Hlj Põlva Röpina *koetama* ~ *kuetama* 'yrittää' (VMS(V), Norvik 2000a: 191).

tai nuotta mereen' < sm *laskea* ja *peastma* ~ *päästama* merkityksessä 'päästää verkkoja' < sm *päästää* (rantamurteen sanat Vilberg 1910: 377, 382, 380, 385, 428).

5.1.4 **huonust** ~ **uonost(i)** adv. 'huonosti' (vi *halvasti*)
Kuu Hlj < sm *huonosti*

Virossa merkityksessä 'huono' esiintyy vartalo *halb*. Suomen sanalle *huono* läheisiä muotoja esiintyy VMSV:n mukaan viron suomen-vaikutteisilla alueilla ja niiden läheisyydessä, ja SSA (1: 187 s.v. *huono*) esittää viron murren (h)oon g. -u lainautumisen suomesta kysymysmerkillä (NSES 222 taas pitää sitä etymologisena vastineena; etymologia selvittämättä). Adverbi on ilmeinen laina kirjasuomesta jo Agricolalla esiintyneestä yleissuomalaisesta sanasta. Rantamurre on säilyttänyt siinä ensi tavun *uo*-diftongin ja eri varianteissa sananalkuisen *h*:n, jälkitavun *o*:n tai sananloppuisen *i*:n, jotka ovat niin suomen kielen kuin rantamurteenkin piirteitä.

Useiden varianttien määrä suppealla alueella johtuu siitä, että rantamurteen länsiryhmässä (lähinnä Jõe Kuu) tavataan *-sti*-päätteisiä adverbejä ja murteelle laajemmin tyypillisiä ovat puolestaan elatiiviset *-st*-adverbit, joita on koko koillisrannikon alueella (Must 1987: 148–149). Variantti *uonust* onkin Haljalasta, rantamurteen länsiryhmän kaikkein taantuneimmasta murteesta; Kuusalussa on esim. myös (h)üäst(i) 'hyvin' (sanat mts. 149). Sana voisi periaatteessa olla myös rantamurteen oma johdos arvattavasti suomesta lainatusta adjektiivista *oonu* ~ *huon* ~ *uono* (Jõe Kuu Hlj VNg Jõh Vai Muh Hää KuuK Kad HljK; VMS(V)), mutta sen suppea levikki rantamurteessa viittaa pikemmin suoraan suomesta lainautumiseen. SSA pitää lähisukukielten *huono*-vartalon muotoja vastineina. Näistä kuitenkin todennäköisesti suomalaista lainaa on inkeroisen *hõno* 'huono' Vibjä Laukaansuu (IMS 71, "luultavasti suomal. murteista") sekä vatjan *hoonossi* Lu 'halvasti' ja vatjan *h*-alkuiset adjektiivit (VKS 1: 263), joita SSA ei esitäkään.

5.1.5 **kasa** s. 'kasa, joukko' (vi *hunnik*, *kogum*) Kuu Hlj
< sm *kasa*

Yleissuomalainen ja polyseeminen *kasa*, joka on esiintynyt kirjasuomessa jo Florinuksella 1678 (SSA 1: 321) sekä Gananderin sanakirjassa (1786–1787; myöhemmin *Ganander*) ja Lönnrotin sanakirjassa (1874, 1880; myöhemmin *Lönnrot*), on todennäköinen laina-alkuperä rantamurteen sanalle *kasa*. Runsaiden tietojen alueista Kymenlaakso ja niukkojen tietojen alueista kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmä ovat sen todennäköisiä lähtöalueita. SMS:n kartan mukaan sanalla onkin levikki Kymissä, Vehkalahdella, Virolahdella ja Uudellakirkolla (SMS s.v. *kasa*¹, kartta *kasa*¹). SSA:n mukaan sama sana on lainautunut suomesta karjalan kielen Ilomantsin ja Korpiselän murteisiin, mikä levikin perusteella tuntuukin todennäköiseltä, NSES (370) taas pitää karjalan sanaa suomen sanan ainoana etymologisena vastineena ja määrittelee itämerensuomen suppean levikin viittaavan lainautumiseen muinaisruotsista.

5.1.6 **kets** s. 'rysän reisi, sivuverkko' Jõe Kuu
< sm *ketsu* KYM < ruSm *ketso* öNL

Sanan *kets(u)* 'rysän aitaverkon kummallakin puolella oleva johdinverkko' levikki on mielenkiintoisen suppea Suomenlahden kummankin puolen: sana esiintyy Virossa vain Jöelähtmessä, Kuusalussa ja Haljalassa sekä Suomessa vain Pyhtäällä, Vehkalahdella – ja Pohjois-Pohjanmaan länsiosassa Kuivaniemellä. Pyhtäältä tunnetaan myös muoto *ketso*. (SMS.) Sanan lainautumissuunta on sekä suomen laajemman levikin että historiallisten tietojen perusteella suomesta viroon. Suomen sanan alkuperä puolestaan on suomenruotsin murteissa, 'rysän sivuverkkoa' merkitsevä *ketso* (Pohjanmaalla ja) Pyhtäällä, josta sana todennäköisesti on lainautunut suomen Pyhtään ja Vehkalahden murteisiin. Suomen ruotsalaismurteiden sana on variantti ruotsin polyseemisestä sanasta *krets*, joka merkitsee paikoitellen 'isonrysän sivuverkko' (sana SAOB). Sana on saatu Kymenlaaksoon todennäköisesti silloin, kun Talven (1990 [1979]: 89; 1996: 137, 162, 346) mukaan 1860-luvulla Ruotsinpyhtäältä kalavesiä vuokranneet pohjanmaalaiset kalastajat toivat siian- ja silakanpyyntiin käytetyn

isonrysän Suomenlahdelle, Kaunissaareen, Vehkalahdelle, Koivistolle ja Kuolemajärvelle (kahdesta viimeksi mainitusta myös Aalberg & Hoppu 1953: 211). Isorysä levisi ulkosaarille ja sen käyttö Suomessa loppui n. vuonna 1935 (Talve 1990 [1979]: 89). Sanan genetiivivartalossa *ketsu* on säilynyt viron äännerakenteeseen sopiva loppuvokaali *u*, nominatiivi on virolle tyypillisesti loppuheittainen. Toisaalta Kuusalussa tunnetaan myös nominatiivi *ketsu* sekä genetiivi *ketsi*.

Syvän veden rysät otettiin Virossa käyttöön suomalaisten mallin mukaan 1860–1870-luvulla aluksi saarilla ja länsirannikolla, sitten myös muualla rannikolla. Suuria silakkarysiä alettiin käyttää nuottien ja verkkojen sijaan 1800-luvun viimeisillä kymmenillä niin ikään suomalaisten mallin mukaan, aluksi pohjoisrannikolla ja myöhemmin muualla. 1900-luvun toisella puoliskolla uudet pyydykset korvasivat rysät. (ERKL 2007: 263–264, Troska.) Jöelähtmen Kostiveren rantakylään tuotiin ensimmäinen rysä, hiidenmaalaisten tekemä merta (vi *mörd*) vuonna 1895. Hieman myöhemmin Jöelähtmen Mannivaan tuotiin ensimmäinen suomalainen rysä, ja sieltä rysä levisi muualle. (Loorits 2002 [1939]: 168.) Viimeistään näihin aikoihin on siis myös sana *kets* saatu rantamurteeseen. Sm *rysä*, vi *rüsa* merkitsee nimenomaan verkosta tehtyä merta siinä missä vanhempi pyydystyyppi, sm *merta*, vi *mörd*, on vitsoista tehty jäykkä rakennelma.

Eri pyyntivälineen samaa osaa merkitsevä *siul* 'nuotan reisi, sivuverkko' esiintyy virossa vain Kuusalussa ja Kadrinassa (VMSV) ja on myös lainautunut viroon suomesta (Must 1987: 72–73). Norvikin (2000a: 189) mukaan *siul* esiintyy Kuusalussa Kõnnun rannassa, mutta Kolgan rannassa on samassa merkityksessä käytössä *'nuoda tiib*. Tällaisia pitäjän sisällä esiintyviä sanastollisia eroja on rantamurteessa esiintynyt sen tähden, että viereisten niemien (Jumindan ja Pärispean) rantalaiset eivät juuri olleet tekemisissä toistensa kanssa (mas. 188).

5.1.7 **kivikune** adj. 'kivikkoinen' (vi *kivine*) Jõe Kuu < sm *kivikkoinen* KARE

Rantamurteen *kivikune* on selvä laina suomesta: siinä on jäljellä suomen *-kko*-johdin viron äännejärjestelmään mukautuneena (jälkitaavussa *o > u*) ja suomen johdin *-nen* on lyhentynyt loppuheittoiseksi. Lainassa on saatu rantamurteeseen uusi johdin *-kune*, ja VMSV

tunteekin suppealevikkisiä *-kune-*päätteisiä adjektiiveja lähinnä vain Viron suomenvaikutteisilta alueilta tai etelästä³². Kolmannes niistä on Kuusalun sanoja. Virossa adjektiivi muodostetaan sanan vartalo-*-ne-*johtimella ja paikan nimityksiä muodostavat johtimet ovat *-ik*, *-stik*: Södermanin (1996: 55) aineistossa onkin omaperäinen johdos Jõe Kuu Vai *kivik*, Kuu *kivik* g. *-u* 'kivinen paikka' ja VMSV esittää yhdyssanan Kuu KuuK *vesi|kivik* 'kivienvälinen rantavesi'; Mustilla (1995: 659) taas on suomalaislainalta vaikuttava Vai *kivikko* g. *-gu*. Vartalo *kivi* sinällään on suomalais-ugrilainen ja myös virolainen sana.

Todennäköisin lainansaantialue on kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmä Karjalan kannaksella, jolla esiintyvä sanan asukin on *kivikkoinen*: SMS:n levikkikartan mukaan muoto on tallennettu rannikon pitäjistä Säkijärveltä ja Koivistolta (muita suomen murteiden asuja ovat *kivikköinen*, *kivikoinen*, *kiviköinen*) (SMS s.v. *kivikkoinen*, kartta *kivikkoinen*). Norvikin (1996: 142) mukaan Suomen *-kko-*johdin on saatu myös Kuusaluun lainassa *puda, aik* 'mutainen pehmeäpohjainen lahdenpohjukka' < sm Uusikirkko Vpl. *putaikko* 'pehmeä, lähtäinen ja mutainen maa', laajemmin suomen murteissa *putakko* 'pieni suo, pieni lampi, mutapohja, vesilammikko, mutalätäkkö' (SMSA), joka taas voi olla ruotsalaislaina < ru ruSm *putt*, *pätt* 'lammikko, lätäkkö' (SKES 614).

5.1.8 **kodusi** adv. 'kotoisin' (vi *pärit*) Jõe Kuu < sm *kotoisin*, *kotosin*, Kymi *kotusin*

Jõe Kuu *kodusi* on selvästi lainattu yleissuomalaisesta sanasta *kotoisin*; Kymistä tunnetaan vieläpä *u*-llinen muoto *kotusin* (SMS). Kaikissa muissa viron murteissa ja yleiskielessäkin esiintyy suomalais-ugrilaisen *koto-*vartalon sijasta samassa merkityksessä *perä-*vartalo: *pärit* 'kotoisin, peräisin' variantteineen. Lainautumisen motivaationa on voinut olla esimerkiksi se, että suomalainen ei välttämättä osaa yhdistää viron omaa sanaa suomen vastaavaan pienten äänteellisten eroavuuksien vuoksi (*peräisin* vrt. *pärit*), ja virolainen on keskustelussa tullut paremmin ymmärretyksi suomalaislainaa käyttämällä. Must

32. Itämerensuomalaisesta kantakielestä ensimmäisenä erkaantuneessa etelävirossa on säilynyt sellaisia suomenkaltaisia piirteitä, jotka pidemmälle eriytyneestä pohjoisvirosta ovat kadonneet.

(1987: 151) vertaa adverbiiä Kuu *kodusi* 'pärit' suomen sanaan *kotoisin* mutta ei mainitse lainautumista.

5.1.9 ***kolistund*** adj. 'luiseva, laiha' (vi *kondine*, *köhn*)
Kuu Hlj < sm *kolistun(u)t* KARE (Uusikirkko Vpl.)

Suomen ekspressiivisistä verbistä *kolistua* on lainautunut rantamurteeseen vain sen partisiippimuoto *kolistunut*. Merkityksessä 'rumentua, laihtua, kurjistua' *kolistua* esiintyy SMS:n sekä sen levikkikartan (SMS s.v. *kolistua*, kartta *kolistua* 'rumentua, laihtua, kurjistua') mukaan Varsinais-Suomen Nousiaisissa, hämäläispitäjissä Luopioinen, Asikkala, Nastola, eteläisen Keski-Suomen Sysmässä sekä Viipurin läänin Uudellakirkolla, joista erityisesti viimeksi mainittu olisi mahdollinen lainan lähtöalue. Inkerin suomalaismurteisesta Vuoleesta on lause *Jos kiijjätät* (= hätyytät) *tiinettä lehmeä pahast ni lehmä kolistuu ja tekkyö keskoⁱst.* (SMS). Ekspressiivisanaa Kuu Hlj *kolistund* voidaan pitää adjektiiviksi leksikaalistuneena partisiippina. *nud*-partisiipin tunnuksessa tapahtunut vokaalin kato (*-nud* > *-nd*) on koillisrannikkomurteissa yleinen (Must 1995: 37). Toisaalta aktiivin 2. partisiipin vokaalin kato on myös suomen kaakkoismurteiden tavallinen piirre (esim. *-nut* > *-nt*), joten Uudellakirkolla partisippimuoto todennäköisesti onkin ollut *kolistunt*. Tätä piirrettä koillisrannikkomurteissa on pidetty suomalaisena lainana tai vähintään suomalaisvaikutteena (Suhonen 2000: 370). Sana saattaa liittyä suomen *kolottaa*-sanueeseen, joka taas on lainaa venäjän verbistä *колоть* (*kolot'*) 'pistää, pistellä', joka merkitsee myös 'tuottaa kipua, kolotusta, pistää esim. kylkeen' (Janne Saarikivi, henkilökohtainen tiedonanto; VeEe).

5.1.10 ***kontas*** ~ ***köndäss*** adv. 'kohmeessa, kontassa'
(vi *kohmas*) Jõe Kuu < sm *kontassa*

Ekspressiivinen adverbii *kontassa* 'kylmästä kohmettuneena tai jäykänä' esiintyy suomessa jo vanhassa kirjakielessä (Ganander 369, Lönnrot I: 726–727, SSA 1: 398); viron ainoat esiintymät taas ovat rantamurteen alueen *kondass* Kuu, *kontas* Jõe, *konta* ill. Kuu, *köndäss* Kuu, *köntas* Kad, *könta* ill. Kuu Kad (EMS s.v.). VMS(V) on esittänyt sanan *kontas* olevan Jöelähtmen ja Kuusalun sana, mutta uudempi

EMS antaa sille vain Jöelähtmen levikin. EMS antaakin kaikki siker-mään kuuluvat sanat, myös illatiivimuodot, omina hakusanoinaan, sillä niillä enimmäkseen on vain yhden pitäjän levikki (EMS s.v. *kondass, kontas, konta, köndäss, köntas, könta*). Rantamurteen sana *kontas* variantteineen on todennäköinen suomalaislaina ja SMS(E):n antamista runsaiden tietojen alueista Kymenlaakso on sen todennäköisin lainanantaja-alue. Levikkikartalla *kontassa* esiintyy rannikolla ja saarilla seuraavissa pitäjissä: Porv Pyht Kymi Vehk Tyt Lava Koiv (SMS s.v. *kontassa*, kartta *kontassa* ’kylmästä kohmettuneena’); kaikki nämä ovat mahdollisia lainan lähteitä.

Ainoa SMS(E):sta löytyvä sanan etuvokaalinen variantti³³ on Kainuun Puolangan lausessa *kylymän tähän kontassa vanahuuvesta köntässä*, joten Kuusalun ja Kadrinan ö:lliset variantit voisivat periaatteessa olla vain ekspressiivisanan vokaalivaihtelua (vokaalien varioinnista esim. Kulonen 2010: 18). Havaitsemani Kuusalussa esiintyvän tendenssin mukaan (ekspressiivisten suomalais)lainojen takavokaalit voidaan kuitenkin substituoida etuvokaaleilla: Kuu *höörimä* < sm *houria* ’puhua sekavia’, Kuu *kömbästämä, kömbästimä* < sm *kompastua*, Kuu *kömbästius* < sm *kompastus*, Kuu *köndillä* < sm *kontilla(an)*, Kuu *lönksüma* < sm *lonksua*, Kuu *pülske* < sm *pulska* (myös *pulsk(e)* Kuu Hlj Lüg), Kuu *riünsjästi* < sm *runsaasti*, Kuu *sieppäDä* < sm *siepata*. Tarkasteltavalla lainalla huomataan olevan Kuusalussa molemmat variantit: Kuu *kondass* ~ *köndäss* ill. *konta* ~ *könta* (Kad *köntas* ill. *könta* mutta Jöe *kontas*). SSA (mp.) puolestaan väittää sanan *kontta* olevan yleinen mutta Kaakkois-Suomessa harvinainen, mikä on ristiriidassa SMS(E):n esittämän kanssa, eikä SSA:n esittämää sanaa *könt* ole VMS(V):ssa tai EMS:ssa vaan vain Wiedemannilla (373, *könt* g. *könda*, *kön’t* g. *kön’di* ’Steltze, Stelfuss; Steifigkeit, Verkrüppelung, fig. alter Mensch’, *külm paneb käed könta (könti)*) – SSA:n lähteinä onkin käytetty Wiedemannin sanakirjaa vuodelta 1869 ja EEW:tä (Mägiste 1983: *Estnisches etimologisches Wörterbuch*) viron varsinaisen murreanakokoelman sijaan. Karjalan kielessä sen sijaan tunnetaan Uhtua Vuokkiniemi *kontašša* ’kohmeessa’ (KKSV). SSA, SKES (216) ja EEW (1099) esittävät mainitun viron (vanhan) sanan *könt* ’kohmetus, jäykkyys’ olevan suomen ja karjalan sanojen vastine.

33. Äimällä (1901: 78) tosin on Tytärsaaren *könttäne* ”jalkojstaa jäykkä”.

5.1.11 **korped** ~ **korpud** s. pl. 'pilvet, jotka eivät tuo sadetta' Kuu Jõe³⁴ < sm *korput* pl. < ru *skorpa*

Kuu *korped*, JõeK *korpud* tunnetaan merkityksessä ”pilverüngad, mis vihma ei too”: *Korped on jo taevas, lähteb suoja; Suoja korped juba taevas* Kuu; *kui suame korpud merel, sis tuleb kuiva ilma. ne on paksud kollakad rüinkad, kuiva ilmaga ne on küll* JõeK (EMS III: 704, 705). ’Korpun ja merimiesten kuivatetun leivän’ merkityksessä tunnetaan Haljalassa ja Vaivarassa asut *korpu*, -o g. *korbu*, -o Vai; p. *korpu* Hlj; n. *korpa* Vai sekä Lounais-Virossa länsimurteen rannikkopitäjässä Häädemeestellä *corp* g. *korpi*; pl. *korbad*, *korvad* (EMS III: 703). Vilbastella (1954 II: 509) on Jöelähtmen Pranglin saaren sana *korpu|leib*: tätä leipää kerrotaan valmistetun lähinnä silloin kun mentiin Suomeen kalaan ja valmistamistavan olevan Suomesta omaksuttu.

SMS:n levikkikartan mukaan suomessa *korppu* ’uunissa kuivattu (vehnä)leipä(viipale)’ esiintyy Suomenlahden rannikon pitäjissä Pyht Kymi Vahv Viip UusVI ValS Kall (SMS s.v. *korppu*¹, kartta *korppu*¹ ’id.’). ’Kuivettumisen, kärventymisen ja kohmettumisen’ merkityksessä *mennä korpuksi* esiintyy paikoin Karjalan kannaksella Etelä-Karjalan murrealueella (esim. Lemi Virolahti Johannes Kuolemajärvi) ja *korppu* merkityksessä ’jäinen kuori lumen t. hangen pinnassa, kohva, kohma’ esiintyy paikoin Kaakkois-Hämeessä ja Kymenlaaksossa (esim. Myrskylä Kymi Suu) (SMS s.v. *korppu*¹, kartat *korppu*¹ ’kuivettumisesta, kärventymisestä, kohmettumisesta: ”mennä korpuksi” tms.’ ja *korppu*¹ ’jäinen kuori lumen tai hangen pinnassa, kohva, kohma’). Rantamurteen mitä ilmeisimmin ekspressiivinen *korped* ~ *korpud* on todennäköisesti laina suomesta. Suomessa sanaa siis käytetään laajemmin kuivuudesta, mikä osaltaan viittaa todennäköisempään suomalaiseen laina-alkuperään. Korpun kuivuus ja puikulainen muotoakin lienevät motivoineen sadetta tuomattomien pilvien kutsumisen korpuiksi. Yhden esimerkkilauseen *suame korpud* paljastaa, että kyseessä ovat voineet olla mereltä ja siis Suomesta päin tulevat pilvet, ja tämäkin yhteys motivoisi suomen sanan käytön.

34. VMS(V):ssa levikkipitäjäksi on ilmoitettu rantamurteen Jöelähtme, viron murren sanaston kokoomakortistossa samoin Jõe Ranna (EMSk). EMS:n mukaan esiintymä olisi kuitenkin tavattu Jöelähtmen keskimurteisessa osassa.

Niin viron murteiden kuin nykyvironkin homonyymiset *corp*-sanat ovat *a*- tai *i*-vartaloisia ja merkitsevät 'rupea; kaarnaa; pehmeää rahkaleivonnaista tai korppia' (EMS III: 702–703; EKSS; ViSu³⁵). Murteissa esiintyy myös muutamia paikallisia *u*- ja *o*-vartaloita: itämurteisen Kodaveren *korbu* '(paksu rosainen puunkuori;) muu paksu päälliskerros, esim. rupi', Setumaa *korpo* 'kyyryyn' sekä Risti *korpos* 'korpas' *kääd on 'korpos* (EMS III: 702, 705). Wiedemann (348) tuntee sanalle *corp* kuitenkin myös merkityksen 'korppu'. Mägiste (1960: 121–122) kirjoittaa viron sanan *corp* 'korppu' vanhimman esiintymän J. Hornungin teoksessa *Grammatica Esthonica* vuodelta 1693 (s. 30: *Korp g. Korbo* 'Zwiebacken') osoittavan, että viron sana on ollut *u*-vartaloinen kuten suomenkin. Kirjasuomessa sana on esiintynyt ensimmäistä kertaa Ericus Schroderuksen tulkisanakirjassa 1637 – tosin painovirheellisessä asussa *skorpup* (SSA 1: 405).

5.1.12 **kühnämä** v. 'kuhnailla, kuhnia' Kuu Hlj
< sm *kyhnätä* KYM

Rantamurteelle tyypillisen vokaalisoinnun säilyttänyt *kühnämä* on ekspressiivinen verbi, jolla on selvä laina-alkuperä suomessa. Suomen 'hitaasta, vaivalloisesta tekemisestä (kulkemisesta tms.) tai vitkastelemisesta' käytettävän verbin *kyhnätä* levikki (tietoja Keski-Pohjanmaa, Pohjois-Pohjanmaa, Peräpohjola ja liepeiltä, lisäksi yksittäistietoja) vaikuttaa liian pohjoiselta, mutta SMS:n verkkoversion mainiossa levikkikarttatoiminnossa sanan yhdeksi levikkipitäjäksi on merkitty Kymi, joka onkin sekä mahdollinen että todennäköinen Kuu Hlj lainan saantialue. Mainitun karttatoiminnon mukaan Kymissä esiintyvät myös saman sanueen samanmerkityksiset verbit *kyhniä*, *kyhnystää* sekä viimeksi mainitun substantiivijohdos *kyhnys*. (SMS s.v. *kyhnätä*, kartta *kyhnätä*; s.v. *kyhniä*, kartta *kyhniä* 'viivyttelämisestä t. hitaasta tekemisestä: kuhnia, vitkastella; nyhertää, tuhertaa tms.'; s.v. *kyhnystää*, kartta *kyhnystää*.) Söderman (1996: 56, 64) vertaa aineistonsa merkitykseltään nyt tarkasteltavaa verbiä täysin vastaavia

35. Tekeillä olevan kaksikielisen virolais-suomalaisen sanakirjan pohjana on käytetty niin ikään tekeillä olevaa viron kielen uutta selittävää sanakirjaa, ja tästä syystä käytän sitä lähteenä.

verbejä *kohnama*, *kohnima*; *köhnama*, *köhnima*³⁶ sekä toisiinsa että suomen verbeihin *kohnata*, *kuhnia*, *köhnii*³⁷. Suomen *kuhnia* (esiintyy rannikolla Kymistä Uudellekirkolle) onkin mielestäni rantamurteen o:llisten verbien, *köhnii* (Kymissä ja Viipurissa) rantamurteen ö:llisten verbien lainalähde. Suomen etymologiset sanakirjat eivät esitä näiden sanueiden sanoja. Sanalla sinänsä on laajempikin itämerensuomalainen tausta myös karjalan kielessä: vienankarjalassa Uhtualla esiintyvät verbit *kyhneä* 'verkkaisesta tekemisestä' (*kyntöä kyhnäy* Uhtua, *elä kyhnä!* eteläkarjalan Tunkua), *kyhnytellä* Uhtua Vuokkiniemi, *kyhnytteä* 'kyhnyttää; liikutella hiljaa' Uhtua (KKSV s.v.).

5.1.13 **lekut** ~ **legutimmed** pl. s. 'kukon tai kanan leuanaluspoimu, helтта' (vi *lokuti*, *lott*) Jõe Kuu < sm *lekuttimet* mon. KARE

VMSV:ssa hakusanana käytetty Jöelähtmen yksiköllinen *lekut* voisi olla omaperäinen foneettinen variantti viron levikiltään koillisesta ja myös rantamurteen alueella Jöelähtmessä esiintyvistä murresanasta *lokuti*, josta on tullut kirjakielinenkin sana. Pikemmin Jöelähtmen *lekut* on kuitenkin loppuheittainen yksikkömuoto Kuusalun monikollisesta sanasta *legutimmed*, joka on lainaa suomesta, sillä tavallisesti monikossa esiintyvä *lekutin* (mon. *lekuttimet*) 'kukon tai kanan leuanaluspoimu, helтта' on SMSA:n mukaan laajalti kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä tunnettu sana. Viipurin läänin Uudeltakirkolta sanasta on erityisen paljon tietoja ja siellä se merkitsee myös 'lehmän kaulan alla olevaa löysää nahkaa'. SMS:n mukaan sanasta on tietoja KARE-K, Rovaniemi ja annetaan esimerkki *se*

36. Koillisrannikkomurteen sanojen levikit: *kohnama* Jõe Jõh, *kohnama(ije)* Lüg; *kohnima* Lüg IisR, *kohnema* Jõh; *köhnama* Hlj Vai, *köhnäb* akt. ind. pres. 3. pers. Lüg; *köhnima* Hlj VNg Lüg Vai Kad, *köhnimä* Kuu Vai (Söderman 1996: 56, 64; VMSV).

37. Suomen murteiden sanojen levikit: *kohnata* varsinaissuomalais-satakuntalainen; Vihti itäisin pitäjä (SMS s.v. *kohnata*); *kuhnia* yl., rannikolla Kymi, Vehkalahti, Virolahti, Tytärsaari, Säkijärvi, Vahviala, Viipuri, Johannes, Koivisto, Uusikirkko Vpl. (SMS s.v. *kuhnia*¹, kartta *kuhnia* 'viivytellä, vitkastella, aikailla'); *köhnii* on Södermanin (mp.) mukaan suomen murteissa yleinen, mutta SMS antaa vain esimerkit pitäjistä Perniö [eteläinen Varsinais-Suomi], Pöytyä [Varsinais-Suomen ylämaa], Sotkamo [Kainuu] sekä Kymi ja Viipuri (SMS s.v. *köhnii* 'hitaasta, vaivalloisesta kulkemisesta tms. tekemisestä').

(kana) *ko siipsaa_{ollee}* (= sulkasadolle) *männöö sillo harja ja lekutimet männööt mustäks*. Uusikirkko Vpl. Levikkikartan mukaan sana esiintyy Suomenlahden rannikolla pitäjissä Vahviala, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl (SMS s.v. *lekutin*, kartta *lekutin*). Tämä alue onkin rantamurteen lainan todennäköinen lähtöalue. Suomen murteissa sanalla on myös variantteja: *lekotin* 'kukon tai kanan leuanaluspoimu, helтта' esiintyy KARE (rannikolla Säkijärvellä), SAVE, INK ja sen monikollisia asuja ovat *lekottimet* Tyrö, *lekottimmèt* Kallivere; muita läheisiä samanmerkityksisiä variantteja ovat *letkottimet* Kymi, *lekotit* Kallivere, *leksuttimet* Kuolemajärvi (SMS s.v. *lekotin*, kartta *lekotin*; s.v. *letkotin*, *lekotti*, *leksutin*).

Suomessa on lisäksi Lönnrotin (I: 912) esittämä verbi *lekuttaa* 'antaa heilua tai hyppiä, heiluttaa edestakaisin; haukhdella, haukkua', joka epäilemättä kuuluu samaan sanueeseen: suomen *lekuttimet* onkin todennäköisesti 'heiluttamista' merkitsevistä verbistä johdettu ekspressiivinen substantiivi, sillä löysät heltat heiluvat edestakaisin linnun liikkuessa. Länsimäen (1987: 242) mukaan suomen murteissa on yhteensä parikymmentä *in* : *ime* -johtimista ekspressiivisanaa, jotka merkitsevät 'helttoja' tai 'lehmän helluvaista', ja hänenkin mukaansa niiden motivaatio on juuri rentona riippumisessa. Vilbergin (1921: 184) esittämä Kuusalun verbi *lekutama* ~ *legutama* 'nauraa kovasti' voisi myös liittyä sanueeseen ja se voisi jopa osin olla heltallisten lintujen kovaäänisyyden motivoima johdos. Saaresten (1953: 11) mukaan Saarenmaalla ja Muhussa esiintyy (*h*)*elt* pl. *heldad* 'heltat, kidukset' (vi *lotid*, *lõpused*), jota hän vertaa yleissuomalaiseen sanaan *helтта* – myös tämä sana on hyvin todennäköinen suomalaislaina. Sana *lekut* on lainattaessa todennäköisesti säilyttänyt ekspressiivisyytensä ja sen vokaalienvälisen kluusiilin *k* olisi vanhassa rantamurteessa pitänyt säilyttää suomenmukainen ääntämys, vaikka viron ortografia sen merkitsemiseen ei soviukaan.

5.1.14 **lepsuma** v. 'liehua, heilua; hypellä' Jõe Kuu < sm *lepsua*

Rantamurteen ekspressiivinen verbi *lepsuma* '(tuules) lehvima, höljuma' esiintyy esim. Kuusalun Tammistussa: *mene korja pesu nüörilt tuule kääst lepsumast* (EMSk). EMS antaa muita esimerkkejä, esim. *Nie 'hiukse ledid 'aeva 'tantsiess lepsuvad 'taga; Vähägi tugevama*

`vuoga ott `vergurivid `lepsuma Kuu. Muissa viron murteissa ei ole vastaavia sanoja lukuunottamatta niin ikään rantamurteen verbiä *lepsu-tama* (ks. seuraavaa sana-artikkelia). SMSA:n sanalippuihin ekspres-siivinen *lepsua* on dokumentoitu vain Ylöjärveltä [HÄMP pohjoisosa], Hausjärveltä [HÄME keskiosa] ja Perhosta [Keski-Pohjanmaan etelä-osa], mutta joka lipussa sana ilmoitetaan tavalliseksi ja Perhossa myös vanhaksi. Suomen murteiden sanakirjaan tätä sanaa ei kuitenkaan ole otettu. Arkiston sanalipuissa verbin merkitystä selitetään seuraavas-ti: ”liepeet, puukko, palmikko ja yleensä kaikki mikä ”hemppuu” (on roikkumassa), *lepsuu* ihmisen kävellessä” Ylö, ”riippua hervottomasti (jostakin pienestä esineestä)” Haus, ”lerpattaa, liehua” Perh (SMSA) ja mm. Suomen Karjalassa esiintyvä johdos *lepsuttaa* liittää myös sanan *lepsua* Karjalaan (ks. sm *lepsuttaa* seuraavassa sana-artikkelissa).

Suomen *lepsua* esiintyy kuitenkin jo vanhoissa sanakirjoissa, Gananderilla (478) merkityksessä ’hänger slak och rörs’ ja Lönnrotilla (I: 917) merkityksessä ’röras i hängande ställning, röra sig (lös), fladdra (om smärre föremål)’. Lisäksi Achreniuksella vuonna 1787 esiintyy *lepsottaa*, *lepsuttaa* ja Gananderilla (kulkea) *lepsutella*, *lepsiä*, joten voisi olettaa sanan jääneen vähitellen käytöstä ja suomen murreaineis-toa kerättäessä olleen jo enimmäkseen kadonnut. Adjektiivi *lepsu* sinällään on tavallinen sana, ja SSA (2: 65) pitääkin sanaa *lepsu* ’velt-to, pehmeä; saamaton’ melko yleisenä. NSES (596) määrittelee ver-bien *lepsua*, *lepsuttaa* olevan johdoksia ’löysänä heilumista, lepatta-mista, liikkumista’ kuvaavasta äänteellisesti motivoituneesta vartalosta *lepsu*. Karjalan kielessä esiintyvät verbit *lepsoa* ’liikkua nopeasti, ke-vyesti, heilua, lepsua; lipittää’, *lepsuo* ’lepattaa’: *sovad lepsutah nuo-ral tuulel*. Säämäjärvi sekä *lepsuttoa* ’liikkua, tehdä (jtak) nopeasti ja kevyesti; heiluttaa’ (KKSV; SSA 2: 65). SSA (mp.) vertaa sanoja verbiin *lepattaa*. Nykysuomen sanakirja antaa deskriptiiviverbit *lep-sua* ’heilua velttona’ ja *lepsuttaa* ’kävelemisestä; heilua, lepsahdella’ sekä momentaanin *lepsahtaa* ja frekventatiivin *lepsutella*. Uudemmat Suomen kielen perussanakirja ja Kielitoimiston sanakirja eivät näitä verbejä enää tunne. PS ja KS kuitenkin määrittelevät nykysuomen sa-nan *lepsu* arkiseksi varsinaisesti ihmisestä käytettäväksi adjektiivik-si, jonka merkitys on ’pehmeä, periksi antava, ponneton, saamaton, leväperäinen, veltto, vetelä’. Viron rantamurteeseen verbin *lepsuma* on joka tapauksessa täytynyt lainautua suomesta.

5.1.15 **lepusutama** v. 'hypyttää; keinuttaa' Jõe Kuu
< sm *lepusuttaa* KARE (Uusikirkko Vpl.)

Kuusalun esimerkkilauseita käsiteltävästä ekspressiiviverbistä ovat *lapsel oli tua votti kääss, aeva lask samate, lepusut senggä ja üheGerra oligi sulps, ja oligi üle paria meres* Kuu Viinistu sekä *terve onnetuma päivä lepusutab endäst kiigal* Kuu Tammistu (EMSkk). Vilbergillä (1922: 205) Kuusalun sana esiintyy '(esim. lapsen) hypyttämisen' merkityksessä ja viron murreosanaston kokoomakortiston mukaan vastaava merkitys on tunnettu myös Jöelähtmessä (*lepusutab last üllesalla // üpatab last Jõe Püünsi*), jossa esiintyy lisäksi 'heiluttamisen' merkityksessä *lempusutama* 'lehvitama' (EMSkk). Viron murreosana *lepusutama* on todennäköinen laina jo Gananderin ja Lönnrotinkin esittämästä suomen ekspressiivisestä verbistä *lepusuttaa* 'fladdrar' *puut lehtiänsä lepusuttawat* 'röras, flächtas af wädret', *lepusutella* 'rörer af och an, är slaak' (Gan. 478); v. fact. (*lepusua*) 'sättä i lös rörelse, skaka; suga smackande'; v. imit. (*lepusu*) 'vara lättsinnig, fladdra' (Lönnrot I: 917). Lisäksi tunnetaan diftongillinen variantti, Gananderilla (484) *ljepusuttaa* 'smått fnaskar, fladdrar' sekä *ljepusutella*, *ljepsahtaa*, *ljepsahtella* | *sepä wasta ljepsahtelö* 'är wisp, en wipstjert' ja Lönnrotilla (I: 928) *liepusuttaa* (*liepusua*) 'låta slinta, flyga, svänga; göra flygande, springande, fläkta, skaka litet'; l. siipiä. Suomen verbin *lepusuttaa* kirjallinen ensiesiintymä on jo vuodelta 1758 Achreniuksen juhlarunossa, joka juhlisti Turussa valmistetun tuohiveneen purjehdusta Aura-joella (NSES 596).

Suomen verbin *lepusuttaa* murrelevikki SMSA:n sanalippujen mukaan on HÄMP pohjoisosa, eteläosa, HÄME keskiosa, HÄMK pohjoisosa, KARE koillisosa, KARK eteläosa, keskiosa. Dokumentoitu levikki on laajempi kuin sanan *lepusua*, ja koska *lepusuttaa* esiintyy mm. kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän koillisosassa sekä Keski-Karjalan ryhmässä, voi sen kohdalla vielä perustellummin olettaa sanan käytön vähentyneen ja levikin kutistuneen (kuten edellisessä sana-artikkelissa oletin tapahtuneen verbin *lepusua* kohdalla). SMSA:n sanalipuissa verbiä *lepusuttaa* käytetään ja sen merkitystä kuvataan mm. seuraavasti:

HÄMP: esim. *mennee lepusuttaa* (menee tassuttelee niin että hameen helmat lepusuu). Harv. Ylöjärvi | *juoksee lepusuttaa* yl. Hattula | HÄME: 'saattaa lepusumaan' Hausjärvi | HÄMK: takin

helmojen liikkeestä Asikkala | 'riippua rikkinäisenä' Hollola | KARE: kukko lepsutti ensin siipiään ja sitten rupes vasta laulamaan. Luumäki | KARK: kepeästä liikkeestä Räisälä | *lepsuttua* 'heilutella, puistella, pudistella, hypitellä, esim. jotain vaatekap-paletta'; 'kävellä keveästi' *Ne ko kävellä lepsutti uusil pieksuloiloa*. Parikkala | tykkimyssyn nauhojen liikkeestä Jämsä [eteläinen Keski-Suomi] | *Röijyssä ol kaks het* (= hyvin) *pitkää kieltä, ne lepsutti takana*. Vimpeli [läntinen Keski-Suomi]. (SMSA.)

Suomessa verbi esiintyykin usein koloratiivikonstruktioissa (esim. *menee lepsuttaa*), mutta rantamurteessa tällaista käyttöä ei ole, vaan *lepsutama* esiintyy yksin finiittiverbinä. SMS jakaa merkityksen kolmeen: 1. 'etenkin taikinaa astiassa leiväksi muotoiltaessa t. viljaa pohdettaessa: heiluttaa astiaa edestakaisin'; 2. 'tallustaa, tepsuttaa' sekä 3. muuhun käyttöön ja määrittelee verbistä olevan eniten tietoja Etelä- ja Keski-Karjalasta, pohjoisesta Keski-Suomesta, Kainuusta ja Verm-lannista. Sana esiintyy levikkikartan mukaan Viipurin läänin Uudella-kirkolla, josta rantamurteen laina todennäköisesti onkin saatu. (SMS s.v. *lepsuttaa*, kartta *lepsuttaa*.)

Karjalan kielessä esiintyy deskriptiiviseksi määritelty verbi *lepsuttaa* 'liikkua, tehdä (jtk) nopeasti ja kevyesti; heiluttaa', esim. *tuuli sobie lepsuttau nuoral*. Säämäjärvi (KKSV; SSA 2: 65). SMSA:n sanalipuissakin on *lepsuttua* deskr. 'kevyestä, huolettomasta liikkumisesta' Impilahti Ruokojärvi: tämän lipun sivussa on huomautus "karjalaa!".

5.1.16 **liebuma (leebuma)** v. 'liehua, lieppua' Jõe Hlj < sm *lieppua* KARE

Viron murreosanaston kokoomakortiston esimerkkilauseita ekspres-siivisistä verbistä *lièBuma* 'lehvima, õõtsuma' ovat *riije lièbub voi uètsub tuule käès // riide kohta ikkà üèlda lièbub* Jõe Püünsi ja *lèBuma* merkityksessä 'kui kuskil tuule käes liiga kaua väljas kõlgub' *riijè lee-bub ajal*. Hlj Vergi harv. (EMSkk). EMS (V: 23) antaa hakusanana käytetylle muodolle *leebuma* kahden pitäjän levikin Jõe Hlj ja dif-tongiton variantti esiintyy EMS:n mukaan tosiasiaassa vain Haljalassa. Näin on myös EMSkk:n sanalippujen mukaan. Rantamurteessa pitkä *e* on aina diftongiutunut, joten Haljalan variantissa se on keskimurteen

vaikutuksesta oiennut. EMSkk:ssa sana myös mainitaan Haljalassa harvinaiseksi. VMS(V) ja Söderman (1996: 69) esittävät pitkävokaalisen variantin olevan tunnettu myös Kuusalussa, mutta se on melkoisen epätodennäköistä, eikä murrekortistossa tällaista sanalippua olekaan: itse asissa koko Kuusalun levikkiä ei ole kortistossa. En siis esitä Kuusalia tämän sanan levikkialueena. Söderman (mp.) liittää lisäksi Kuusalun geminaatallisen verbin *lieppuma* tähän sanueeseen, EMS:ssa taas on nähty tarkoituksenmukaiseksi esittää se erikseen. Söderman (mp.) toteaa suomessa olevan samanlainen verbi *liepata* 'juosta, liehua' mutta ei mainitse mitään lainautumisesta (Lönnrotilla (I: 927) esiintyykin *liepata*, *lieppaan* 'fladdra, svänga; flacka'). Mielestäni juuri lainautumisesta kuitenkin on kyse, sillä suomen verbin levikki on viron verbin levikkiä laajempi: *lieppua* esiintyy Viipurin läänin Uudellakirkolla, joka on todennäköinen laina-alkuperä, sekä Pohjois-Karjalan Ilomantsissa ja Leppävirralla Pohjois-Savon eteläosassa (SMSA). Se on myös lainattu rantamurteeseen kaksi kertaa, toinen laina on *liepuma* (ks. seuraavaa sana-artikkelia).

5.1.17 **liepuma** v. 'liehua' Jõe Kuu < sm *lieppua* KARE

Ärä sa pane oits kova tuulega märgi riide nüörile liepuma, on varoitettu Kuusalun Päriseassa (EMSkk s.v. *leebutada*). Suomen murteiden sana-arkiston mukaan *lieppua* esiintyy Viipurin läänin Uudellakirkolla, Pohjois-Karjalan Ilomantsissa ja Leppävirralla Pohjois-Savon eteläosassa:

[Ellei maton hulpilo ole taiten tehty,] *ne rupijaat tätä viisii lieppumaa, ne reunat rupijaat nii metkast lieppumaa. ei se uo mukava ko ne lieppuut. - - ne kupruvelloot.* Vrt. *liepukallaan*. UusVI | *lieppua* 'heilua edestakaisin, kiikkua' *Jos kivi sijotaan nuoran nenään, niin se lieppuu kotvan, kun se kerran pannaah heilumaan.* Ilo | *takin helmat lieppuu* = heilua (tanssiessa) Lep. (SMSA.)

SMS:ssa hakusanan *lieppua* alla annetaan vain lyhennetty Uudenkirkon esimerkki, jossa verbimuoto *lieppumaa* on tulkittu 'mutkittelemaan'. Hakusanaa verrataan nominin *lieppu* merkitykseen 'vaatteesta':

helmaan levenevä, kellomainen; kankaasta, nauhasta tms.: reunastaan (venymisen takia) epätasainen'. Suomalaisen laajemman levikin vuoksi sanan on täytynyt lainautua suomesta viroon, ja kakkoismurteiden eteläkarjalaisen murreryhmän Uusikirkko on todennäköinen rantamurteen ekspressiiviverbin lainautumisen alkuperä. Lainassa ovat säilyneet rantamurteelle tyypilliset *ie*-diftongi ja vokaalienvälinen geminaattaklusiili ainakin vanhassa murteessa, sillä EMSkk:ssa (Wiedemannin sanakokoelmassa) esiintyy *lieppumas* Kuusalun Tapurlasta, Pärtillä (1924: 45) on Kuusalun Kolgan *lieppuma* 'öötsuma, köikuma (nt pesu kõrendal tuule käes)' ja Mustkin (1995: 663) kirjoittaa *lieppuma*. Suomen *lieppua* on lainattu rantamurteeseen kahdesti (ks. edellistä sana-artikkelia).

5.1.18 ***lillum*** v. 'lillua, kellua' (vi *vee pinnal hõljuma*)
Kuu Hlj < sm *lillua* KARE

Suomen murteiden sana-arkiston mukaan *lillua* esiintyy kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän kahdessa pitäjässä, Virolahdella ja Terijoella (näin myös SMS:n mukaan). Sen variantti *lilliä* puolestaan on tunnettu laajemmin Kaakkois-Suomessa, SMS:n mukaan KARE-K Lapinjärvi Vuolee Miikkulainen. Rannikolla *lilliä* esiintyy pitäjissä Virolahti, Säkijärvi, Vahviala, Viipuri, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl., Terijoki (SMS s.v. *lilliä*, kartta *lilliä*). Levikin puolesta vaikuttaa ilmeiseltä, että ekspressiivinen Kuu Hlj *lillum* on lainautunut suomen niin ikään ekspressiivisestä intransitiiviverbistä *lillua*, kun otetaan vielä huomioon, että suomen sanue on koko Etelä-Karjalan kattava. SSA (2: 77) esittää suomen ja virojen sanojen olevan vastineita eikä mainitse lainautumista. Vain Kuusalussa tunnettu *lillutama* 'uittaa; vi ujutama' on todennäköisesti lainattu suomen transitiiviverbistä *lilluttaa* 'panna lillumaan, kellumaan, huljumaan', mutta se voisi periaatteessa olla myös lainavartalosta itse johdettu, kuten VMS(V) ehdottaa. SMS:n mukaan *lilluttaa* esiintyy vain Suursaarella (*se om paras että antaa, lilluttaa* (= ajelehtia) *vaan* jäiden mukana), siis intransitiivisessa merkityksessä.

5.1.19 **litrane** adj. 'litrainen' (vi *liitriline*, *liitrine*) Jõe Kuu
< sm *litra(i)nen*

Jõe Kuu *litrane* (muualla virossa *liitriline*, *liitrine*) on laina suomen sanasta *litra(i)nen*. Jöelähtmeen, Kuusaluun ja Viru-Nigulaan on lainautunut myös suomen *litra* (ks. Söderman 1996: 71–72) – kaikkialla muualla Virossa tilavuusmitan nimitys on *liiter*. Adjektiivi *litrane* on lainautunut viimeistään Suomen kieltolain aikaisen pirtun salakuljetuksen yhteydessä kuten Kuu *pöntü* 'peltiastia' (VMSV), Norvikin (1996: 142, 2002: 122) mukaan 'viina-astia, Alkoholgefäß' (rinnastus Suhosella 1979: 363). Suomen sana *pönttö* lainautui kun uudemmalla ajalla käyttöön otettiin kymmenlitrainen peltinen pirtukanisteri: kuusalulaisen Edgar Lillheinin (Pärispean Viinistun kylästä) mukaan molemmat tapahtuivat suunnilleen 1920-luvun puolivälissä. Vanhempi Kuusalun sana oli niin ikään suomesta lainattu *töll* 'hölzernes Gefäß, Fäßchen' (< sm *tölle* 'hölzernes Gefäß zum Aufbewahren von Getränken und Speisen, bottichartiges Gefäß mit Deckel'). (Norvik 1996: 142, 2002: 122; VMSV.) Sanojen lainautuminen on voinut tapahtua konstruktiona *kümmelitrane pöntü*, ellei *litrane* sitten ole jo aiempi tulokas. SMS:n kaikki esimerkit sanasta *litrainen* 'litran vetoinen' ovat asussa *litrane* (Lavia, Kanneljärvi); yhdyssanojen perussosista annettu esimerkki on Seiskarin *Setverna* (= paloöljypullo) *ol niinko toi nykyne viinapullo, mut se ol viislitrane*.

5.1.20 **piibama** v. 'keinuttaa lasta jalalla' Jõe Kuu
~ *tiibama* Kuu VNg lisR Kad 'keinuttaa lasta
jalalla; roikkua löysänä' < sm *tiipata*

SKES (1292) esittää Kuusalun verbin *tiipama* 'keinuttaa lasta jalkaterän päällä' suomen sanueen yhteydessä mutta ei mainitse lainautumista. Kyseessä on kuitenkin todennäköinen laina suomesta, sillä suomen levikki on laaja ja merkityksetkin varioivia, viron levikki taas suppea ja merkitys spesifinen. Jõe Kuu asu *piibama* on ekspressiivisen verbin *tiibama* < sm *tiipata* sekundaarinen foneettinen variantti samoin kuin Kuu *piipama* (sana Vilberg 1922: 254) ja Jõe *siipama* (EKMS I: 1207 s.v. Kiigutama). Variantin *piibama* ~ *piipama* alkukonsonantti on sanansisäisen klusiilin motivoima lastenkielisessä sanassa. Paralleeli

tällaiselle vaihtelulle on Iisakun lastenkielen sanassa (*kompvekk* →) *kompu* ~ *pompu* 'karkki, namu' (EMSkk). Koillisrannikkomurteissa esiintyy myös yleisemmin alkukonsonantin vaihtelua: *s* ja *t*³⁸ vaihtelevat keskenään: esim. van. *siib* ~ (Vai *siipe*) : *siived* (VNg *siiväd*) ~ uusi, tav. *tiib* : *tiivad* 'siipi'; Vai *sörgöttämmä* ~ *törgöttämmä* 'hölkäätä (hevosesta)' (Must 1987: 44–45); *s*:n ja *t*:n vaihtelu on yleisemminkin tyypillistä suomen ekspressiivisanastossa. Jöelähtmen asu *siipama* on siis tämän alueen yleisen ilmiön mukaista alkukonsonantin vaihtelua. Jöelähtmen Pranglin saarella esiintyy vielä variantti *tiipama*; myös *piibama* on ollut siellä tunnettu. 'Lapsen jalalla keinuttamisen' lisäksi merkitys on ollut 'keinua laudalla'. (Vilbaste 1954 II: 710.)

Esitän tämän foneettisen variantin lainasanojen joukossa siksi, että sillä on niin selvästi lainasanan tausta eikä sitä olisi ilman primaaarista varianttiaan; lisäksi foneettinen vaihtelu on ekspressiivisanojen tyypillisimpiä piirteitä. VMSV:n tunteman sanan *tiipama* 'keinuttaa; ontua' Jöelähtmen ja Kuusalun lisäksi Saarenmaalle yltävä levikki ei tuota ongelmaa, sillä myös sinne ekspressiiviverbi on voinut lainautua suomesta samoin kuin sen toinen merkitys 'kävellä keikahdellen'. Södermanin (1996: 126) aineistossa on Kuu VNg IisR Kad *tiibama* 'keinuttaa lasta jalalla; roikkua löysänä'. Hän toteaa SKES:n mukaan verbin *tiipata* 'keikata, hetkahtaa; keikauttaa' esiintyvän sekä suomen länsi- että itämurteissa, mutta ei kuitenkaan esitä mitään viron murren sanan alkuperästä. SKES:n mukaan *tiipata* on paikoin sekä länsi- että itämurteinen. Sen varianttien SKES:ssa (1292) mainituista levikki-alueista huomion kiinnittävät kaakkoismurteet (*tiipota*, *tiipottaa*), Kymi (*tiipotella*) ja Lemi, Sakkola (*tiipahtaa*).

5.1.21 ***pompu*** s. 'lyhyt toppatakki' Kuu Hlj
 < sm *pomppa* ? < ven murt. *bomba*

pomppu on *liihikke välttērittud jak̄*, on Haljalan Vergissä todettu (EMSkk). *pompu* on laina ja samalla deminutiivinen *u*-johdos suomen kansanomaisesta sanasta *pomppa* 'lyhyt tai puolipitkä, paksu, tav. sarkainen (miehen) päällystakki tai turkki' (NS IV: 403); (nyk. melko yl.) '(miesten)

38. Koillisrannikolla *t*:n kanssa vaihtelevat myös *n*, *k* ja kato; *p*:n kanssa vaihtelee *m*: esim. Kuu *pudugas* ~ *mudugas* 'ötökkä' jne., Kuu Lug Joh pl. *pullit* ~ VNg Vai n. *pullu* 'vi mull, vull' (Must 1987: 44–45).

paksu, tav. lyhyt tai puolipitkä päällystakki tai turkki; turkiskauluksinen takki' (SSA 2: 394). Vastaava johdos on aineistoni lainassa Jõe Kuu *parsu* 'lautta, lotja, proomu' < ven *бárжа* (*bárža*) 'id.' (Must 2000: 243; Björklöf 2012: 128). Muualla viron murteissa ei esiinny vastaavia sanoja, ja muissa lähisukukielissä tunnetaan vain vienankarjalainen 'housuja' merkitsevä yhdyssana *pomp(p)a|pukšut*³⁹. SSA:n (2: 394) ja Jarvan (2003: 186) mukaan sana on mahdollisesti lainautunut suomeen venäjältä, mutta Jarva ei anna venäläistä lainaoriginaalia. SSA (mp.) määrittelee suomen sanan nykyään melko yleiseksi, mutta mahdollinen venäläinen alkuperä huomioon ottaen sana on todennäköisimmin ollut käytössä ensimmäisenä Helsingissä ja kaakkoismurteissa ja lainautunut niiden alueelta. Talven (1996: 283) mukaan Seiskarissa yksi myöhemmän ajan päällystakin nimitys oli *pomppa*. SMSE:sta ja SMS:sta löytyy sanahauilla *pomppa*, *pompa* muutamia esimerkkilauseita, joista yksi onkin Viipurin läänin Pyhäjärveltä: *ko hänel ol' se pomppa hajalloa ni, heä otti rahat pois ja sit pist hiljoa pussi taskuu takasii*. PyhVI [KARE] (SMSE s.v. *hajalla*). Muita esimerkkejä ovat

Pompan pannii [= takatamppia] sanottii leikillisest kirveskoriksi. Kiikala [eteläinen Varsinais-Suomi] (SMSE s.v. *kirveskori*) | *Miä-hil oli enemmästäs pomppajakkui, pomppajakus oli simmottet sivutaskut ja suarat taskut ja pojjanee vuari*. Somero [Varsinais-Suomen ylämaa] (SMSE s.v. *boijinen*) | *toiseem pompan taskuun kol'istin kilon sokeria* hevostani varten. Padasjoki [Kaakkois-Häme] (SMSE s.v. *kolistaa*) | *Mitä nyv vanahasta (vaatteesta) niillet* (lapsille) *tehäk kosasii, jotaki ulsterija ja pomppaa*. Ylivieska [Keski-Pohjanmaa] (SMS s.v. *kosata*).

Lisäksi suursaarelaisen puheessa on esiintynyt *pomppa* puhuttaessa saarelta lähdöstä 1939 (von Hertzen 2008: 38). NSES:n (943) mukaan *pomppa* olisi omaksuttu kansankielestä kirjakieleen 1900-luvun alkupuolella. Venäläinen laina-alkuperä viron rantamurteessa ei ole todennäköinen, sillä venäläinen alkuperä suomessakin on epävarma ja suomen yleisellä sanalla on 'takin' merkitys, venäjän murreksanalla vain 'tietyn vanhan aikaisen villakankaan'. Suomesta Suomen ruotsalaismurteisiin on mahdollisesti lainautunut *påmpa* 'lyhyt, paksu päällystakki' (SSA mp.).

39. Lisäksi (ka) eteläkarjalan Suojärvellä esiintyy sukunimi *Bomba*. Kiitän Olga Karlovaa näistä tiedoista.

Perunanmyyntimatkoillaan Suomessa rantalaiset tapasivat ostaa itselleen erilaisia vaatekappaleita: öljyttyjä sadetakkeja, työpaitoja ja -housuja, parempia pukuja, kenkiä, saappaita, nahkakäsineitä, hattuja ja esiliinoja (Luts 1968: 121). Viron rantamurteeseen on lainautunut suomesta muitakin vaatteen nimityksiä, esim. Kuusalun sanat *puseru* 'tuulipusero' (sm *pusero* < ru; tämän rinnastuksen on esittänyt Suhonen 1979: 363), *paidu* 'palttoo' (rinnastus Suhonen 2000: 366 merkinällä "tilapäislaina"), *sadetakki* 'sadetakki' ja Vaivaran *paida* 'paita' (sanat VMSV). Myös Hlj Jõh Lüg sanan *palt* ~ *palttu* g. *palttu* 'palttoo' äänneasu on suomelle läheisempi kuin yleisvirolaisen venäjän lainan *palitu*, joten sana lienee laina suomesta – jonka sana on niin ikään venäläinen laina (sana *palt* Must 1995: 668).

5.1.22 **ruutune** adj. 'ruutuinen' (vi *ruuduline*) Jõe Kuu
< sm *ruutu(i)ne(n)* KYM KARE

EMSk:n sanalippujen mukaan rantamurteen sanaa *ruutune* on käytetty ikkunaruutujen määrästä puhuttaessa. Se on todennäköinen suomalaislaina, sillä siinä on loppuheittoisena suomen *-nen*-johdin viron *-line*-adjektiivinjohtimen sijaan. SMSA:n sanalippujen mukaan suomen sana *ruutu(i)ne(n)* esiintyy nimenomaan ikkunaruutuja merkitseväenä Kymenlaaksossa ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä (Iitti Jaala Kymi Suursaari; Virolahti Seiskari Joutseno Rautjärvi Uusikirkko Vpl. Valkjärvi Vuoksela). Suomen vokaalienvälisen fortisklusiilin *t* olisi vanhalle rantamurteelle tyypillisesti pitänyt säilyä lainassa, vaikka viron ortografialla sitä on vaikea merkitä. EMSk:n sanalipuissa sana on kirjoitettu geminaatalla (*nelja ruuttused aknad* Jõe Rohuneeme; *vä^hi(k)käsed akkunat, siel taka kus kamber oli., nisu(k)ke nelja ru(u)ttune akkun oli ies* Kuu Tapurla) mutta toisaalta myös suomalaisittain yksittäisellä fortisklusiililla ([*Sauna*] *toises seinäs oli kahe ruutune akkun ka.* Kuu Pärисpea). Huomiota herättää myös se, että Wiedemann (1989, 1990) on rakentanut sana-artikkelinsa niin, että hän vaikuttaa pitäneen *-line*-adjektiivin varianttia *ruutuline* ensisijaisena – hän tosin ei anna näille sanoille levikkiä. Nykyvirossa on enää vain leenisklusiilillinen adjektiivi. Suomeen *ruutu* on lainautunut ruotsin sanasta *ruta* 'ruutu; ikkunaruutu', ja NSES:n (1080) mukaan sama sana on lainautunut lisäksi inkeroiseen, karjalaan ja viroon.

5.1.23 **siepama** v. 'näpistää, ottaa salaa' (vi *näppama*)

Kuu (?)Hlj < sm *siepata*

SSA (3: 173) mainitsee yleissuomalaisen verbin *siepata* 'ottaa äkkiä, napata, temmata' merkitsevän murteittain myös 'varastaa', mutta tämän merkityksen levikki on SMSA:n sanalippujen mukaan lainautumista ajatellen maantieteellisesti turhan kaukainen. Sinänsä ei kuitenkaan ole ihme, että 'äkkiä ottamista' merkitsevä sana erikoistuu merkitsemään näpistämistä. Vastakkainen merkityksenkehitys on ilmeisesti tapahtunut viron kaikilla murrealueilla esiintyvässä verbissä *näppama* 'näpistää', jolla on viron kirjakielen selittävän sanakirjan (EKSS) mukaan myös harvoin esiintyvä merkitys 'ottaa hetkeksi sormilla kiinni' – ainoa tässä merkityksessä annettu esimerkki on kirjallisuudesta. Käsitteellinen sanakirja tuntee verbiille *näppama* vain merkityksen 'varastaa' (EKMS II: 293 s.v. Käs, IV: 425 s.v. Varastama, 648 s.v. Võtma). Rantamurteen merkitykseltään ekspressiivinen *siepama* on suomalaislaina, jossa suomen *ie*-diftongi on säilynyt rantamurteen oman rakenteen vuoksi. En ole löytänyt tästä sanasta aiempia kirjoituksia. EMSk:n sanalipuissa on useita tietoja Kuusalusta (Viinistu, Pärisea, Tammistu), mutta Haljalan esiintymää en sieltä löydä. Sanan perusmuoto on aina kirjoitettu geminaatalla *sieppama*, *sieppaDa* ja Pärisealta kerran jopa etuvokaalisena *sieppäDä* (etuvokaalisuudesta ks. 5.1.10 *kontas* ~ *köndäss*). Esimerkkilauseissa esiintyvät kirjoitusasut voivat viitata siihen, että suomen vokaalien välisen fortisklusiilin *p* ja toisaalta geminaatan *pp* ääntäminen olisi säilynyt.

Ma sieppan mone vergukive neije hunnigust. Kuu Viinistu, la-gejalle ei tohi minnegisugust asja jättä, kohe sieppavad ärä Kuu Tammistu, Muidu täüs mies, aga sieppab kust saab. Kuu Viinistu, Siebati laust heini, vein uksele munalugu ede. Kuu Viinistu, Tullid olid venest ärä siebatud. Kuu Viinistu. (EMSk.)

5.1.24 **tabani|päev** ~ **tabani|päiv** s. 'tapaninpäivä'
(vi *teine jõulupüha*) Kuu Hlj < sm *tapanin|päivä*

Viron murresanakirjan aineisto tuntee sanan vain Kuusalun ja Haljalan rantamurteesta ja käsitteellinen sanakirja Koillis-Harjumaalta ja Pohjois-Virumaalta (EMSk; VMSV; EKMS I: 788 s.v. Jõulud, III: 464 s.v. Pühad ja tähtpäevad). EKSS, ÕS, ViSu ja ERKL esittävät sanan *tabanipäev* kuitenkin yleiskielisenä nimityksenä. Wiedemannin sanakirjassa sana ei esiinny eikä Wiedemann mainitse tapaninpäivää teoksessaan *Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten* (2002 [1876]), vaikka toisaalta hän oli pannut merkille alueen suomalaisvaikutteisen erityisluonteen viron kieltä käsittelevässä teoksessaan vuonna 1871 (Suhonen 1997: 456). Viiresin (ERKL 2007: 298) mukaan tapania ajettiin Virossa vain koillirannikolla, ja hän mainitsee myös suomalaisilla olevan sama tapa. Toisaalla Viires (2008 [1998]: 452) pitää koillirannikon tapaninpäivän viettoa suomalaisena vaikutteena. Vilbaste (1954 I: 252) huomauttaa, että Jõelähtmen Pranglin saarella tapaninpäivää ei tunneta, ja jos joku mainitsee sen, kyse on pikemminkin kirjallisuudesta tai Suomesta saaduista tiedoista.

Sanakirjatietojen (EKSS, ÕS, ViSu, ERKL) perusteella näyttää siltä, että alun perin murteellinen, suomesta lainattu sana on yleiskielistynyt nykyviroon ja herää vahva epäily myös tapaninajan tavan saamisesta Suomen puolelta. Viron kansan vuotuis kulttuuria laajalti tutkineen Mall Hiimäen mukaan Viron pohjoisrannikolla vietettävän tapaninpäivän tavat ovatkin lainaa Suomesta samoin kuin osa joulun päättävän nuutinpäivän tavoista (Hiimäe toim. 1995: 319–322; Hiimäe 1997: 318). Hiimäen (1995) toimittamassa *Eesti rahvakalender*-sarjan seitsemännessä, joulunajan kattavassa osassa tapaninpäivää käsitellään vain kolmen sivun verran, ja kaikki annetut sitaatit ovat Kuusalusta ja Haljalasta. Talven (1990 [1979]: 254) mukaan taas suomalaisten vanhemmassa kansanomaisessa jouluperinteessä suuri osa huvituksista on keskittynyt tapaninpäivään. Mielestäni sanaa *tabanipäev* on pidettävä suomesta viroon lainattuna. Suomesta on lainautunut koillirannikolle myös Kuu Hlj VNg Lüg Vai *aat* 'jouluaatto' (vi *jõululaupäev*) (ks. SSA 1: 50; Söderman 1996: 31).

Viron murresanaston kokoomakortiston mukaan *tabanipäev* on tunnettu Kuusalun Kõnnussa vielä 1937. Kuusalun Tapurlasta on

tieto harvinaisesta sanasta *tabanisant*, joka merkitsi vieraita jotka kävivät joulun viimeisenä pyhänä laulamassa ja joille annettiin viinaa. Kuusalun Pärispäästä on tieto, että vanhemmalla ajalla on käyty *tabanipäiväl*, toisena joulupyhänä, kerjäämässä anteja kuin *mardi-* ja *kadrisandid* vieraisiin vaatteisiin ja käännettyihin turkkeihin pukeutuneena. Pukeutumiseen viitannee Kuusalusta talletettu *Taban on tagusta tehtud, kuera karvusta kuutud*. Kuusalussa *tabanisant* tai *taban* (g. *tabani*) ei saanut mennä tuvassa pidemmälle kuin *tabaniõrs*, hirs, joka sijaitsi noin neljän jalan päässä tuvan seinästä, muutoin sai antien sijaan tuta. Tapaninpäivän tapoihin on siis pohjoisrannikolla selvästi sekoittunut jossakin määrin martin- ja katrinpäivän tapoja. Haljalasta on vuodelta 1926 tieto, että tapaninpäivänä Mustojan kylässä on tapana, että nuoret miehet kokoontuvat, nokeavat kasvonsa ja kulkevat laulaen talosta taloon, joissa he pyyhkivät katajanoksilla uunin pesää laulaen: *kui pääle pühi keris must, siis taban tarviline just*. Emännän pitää tarjota miehille jotakin, sillä muutoin he nokeavat oksilla emännänkin kasvot ennen kuin lähtevät meluten seuraavaan taloon. Haljalan Vergistä on talletettu ilmaus *tabanit ajama*, joka on selitetty 'pühade ajal käidi õlut ajamas', mikä taas ajamisen puolesta viittaa enemmän suomalaisiin tapanintapoihin. (EMSkk.) Rantalaisien tapaninpäivän viettoa kuvaavat myös Eisen (1920: 21) ja Tampere (1938: 22–23).

- 5.1.25 **trae** s. 'irtoköli, emäpuun suojalista' (vi *looskiil*)
Jõe Kuu < sm *trai* KARE (~ *rai* ~ *raji* ~ *raaji* KYM KARE)
< ruSm *drag* öNL

Suomen ruotsalaismurteiden sana *drag* (asu *dra:g*) esiintyy merkityksessä 'kölin suojus' ('halvrund ribba av tjurig gran el. tall, stundom äv. av björk, vilken fästes under kölen på en båt som skydd mot nöting av kölen då båten drogs upp på land el. släpades på land, på is osv.') laajalti ruotsinkielisellä Pohjanmaalla sekä ruotsin Uudenmaan murteista Kirkkonummella. Lisäksi yhdyssana *köl|drag* 'irtoköli; ru lösköl' esiintyy Ruotsinpyhtäällä ja Pyhtäällä asussa *tjöl-drag*, Pyhtäällä tunnetaan myös asu *tjyöldrag*. (FO IV: 48.) SKES:n (715) mukaan suomen sana *rai* Suomenlahden saaret Vehk Kymi, *raji* Lava on ruotsalainen laina, ja ruotsin sanalla *drag* mainitaan olevan

murteittain Suomessa määräisen muodon asut *draiji*, *draije*. FO esittää Pohjanmaalta muistiin merkittyinä määräisen muodon asut *draiji*, *dra:ji*, *dra:je*, mutta Kirkkonummelta tällaista muotoa ei ole merkitty. Ruotsin sanalla on joka tapauksessa olemassa määräinen muoto, joten sitä ei vain ole kirjattu Uudeltamaalta. Mielestäni sana on lainattu ruotsista suomeen erikseen sekä Pohjanmaalla⁴⁰ että Uudellamaalla (Kirkkonummelta, Ruotsinpyhtäältä tai Pyhtäältä), ja sen jälkeen se on levinnyt Suomenlahdella.

Jõe Kuu *trae* 'koivusta tai raudasta tehty kölin suoja; vi *looskiil*' (Kuu 'raudliist paadi põhjapuu all selle kaitseks', Must 1995: 677) on todennäköisesti saatu viroon suomen kautta, sillä irtoköliä merkitsevän sanan levikki Suomenlahdella on suomen murteissa laajempi kuin ruotsin murteissa. Täsmällisin lainaoriginaali olisi SKES:n (s.v. *trai*) esittämä Etelä-Karjalan murreryhmässä Säkkiärvellä tunnettu *trai*, *trai|puu* 'veneen pohjapuun suojus', jonka jo Ganander sanakirjassaan antaa. Lisäksi Viron Inkerissä on tunnettu *traaji* 'kölin alle kiinnitetty rauta'. Toisen hakusanan alla SKES (s.v. *rai*) esittää vielä lisää muotoja: *rai* Pyhäjärvi Vpl. [KARK] Suomenlahden saaret [KARE KYM] Vehk Ymi [KYM] 'veneen kölin tai pohjan suojauslauta t. -puu (esim. männyn näreestä tehty)', *raji* Lönnr.; Lava [KARE], *raije|puu* Lönnr. lis. 'id.', 'näreestä tehty veneen emäpuun vahvike, köli'. Suomen muresanakirjan toistaiseksi esittämät Suomenlahden muodot [hakusanan *krai*¹ alla!] ovat *raji* Ymi Suu Vehk [KYM], *raaji* Tyt Lava [KARE] 'aluksen kölin alapintaan naulattu (poikkileikkaukseltaan puolipyöreä) lauta, joka estää köliä kulumasta' (SMSE, SMS s.v. *krai*¹). Rantamurteen laina on voitu saada myös suomen *r*-alkuisista varianteista, jolloin siinä on sekundaarinen sananalkuinen konsonanttiyhtymä (vrt. *klits* < ru *lits*), joka on viron rantamurteen länsiryhmälle tyypillinen (Must 1987: 45–46; Björklöf 2012: 77, 172). Wiedemann ei anna levikkiä sanalle *trāe* g. *trāe* (*trāg*) 'falscher Kiel, über den Schiffsboden befestiges Holz oder Eisen

40. Irtoköliä merkitsevien sanojen pohjoisempia asuja suomen murteissa ovat *raaji* Saloinen [POHK = Keski-Pohjanmaa] Raahe [POHP = Pohjois-Pohjanmaa]; *krai* Rovaniemi [PERP = Peräpohjola] (SMSE, SMS s.v. *krai*¹); *trai* Himanka Kalajoki [POHK] Hailuoto [POHP] Simo [PERP]; *rai* Alattio Rovaniemi [PERP] Utajärvi [POHP], *pohjarai* Rovaniemi [PERP] Utajärvi [POHP] Säräis.; *raiti* Kainuu Utajärvi [POHP] Pyhäntä [POHK] l. *pohjaraiti* Sotkamo [Kainuu] Säräisn. Pielisjärvi [Pohjois-Karjala] ('*raiti* on ilm. g. *raijin* yms. muotojen rinnalle syntynyt analoginen vahva-asteinen muoto') (SKES s.v. *trai*, *rai*).

zur Verstärkung des Kiels’, mutta ilmeisen variantin *krāe* g. *krāe* ~ *krāg* g. *krāe* (*rāe*, *krād*) ’ein über dem Schiffsboden befestiges Holz’ hän nimeää Pohjois-Virumaan sanaksi (Wiedemann 385, 1194). *kr*-alkuisten varianttien kohdalla voi olla kyse myös sekoittumisesta sanaan vi *krai*, ru *krage* ’kaulus; kaulusmainen suoja’. Rantamurteen sananalkuisista *tr*-yhtymistä ks. lukua 4.1.

Tytärsaaressa kölin alle kiinnitettiin veneen rakentamista seuraavana kesänä irtoköli, *rai* eli *raaji*, joka suojasi veneen pohjaa ja köliä venettä maihin vedettäessä. Rai tehtiin 2–3 tuuman vahvuisesta lylypuusta. (Talve 1996: 276.)

Veneen samantyyppisen suojajalaksen nimitys Jõe Kuu *trou* g. *troui* ’hyljeveneen suojajalas’ puuttuu aineistostani⁴¹ Björklöf (2012), sillä VMS(V) ei tunne Jöelähtmen levikkiä. Vilbaste (1954 I: 134; 1954 II: 717) kuitenkin esittää sanalle Jöelähtmen Pranglin saaren levikin. Sana on SKES:nkin mukaan laina Suomen ruotsalaismurteiden sanasta *drög* ’jalas jolla hyljevene vedetään jäältä avoveteen (skida eller med på vilken sälbåten drogs över is till öppet vatten)’ Borgå (Pellinge); ’samaan tarkoitukseen käytetty kelkka (släde använd för samma ändamål)’ Borgå (Tirmo), Pernå; *dreg* Borgå f.1 (tiedot FO; SKES tuntee ruotsin sanalle *drög* vain merkityksen ’työreki, kivenvedätysreki’). Viron rantamurteesta sana on vuorostaan lainattu Suomenlahden saarilla puhuttuihin suomen murteisiin: *rouki* Vehk HaaS Suu Tyt ’irtonainen jalas, jossa on ura veneen köliä varten; se kiinnitetään kölin alle, kun venettä talvikalastuksessa työntämällä kuljetetaan jäällä’, *rovi* Seis Lava ’hyljeveneen jalas’, kuten SKES (847 s.v. *rouki*) esittää. Talve (1996: 171, 301) tuntee sanalle *rouki* myös Lavansaaren levikin ja Seiskarista ja Lavansaareltä asun *ravi*. Hänen mukaansa hylkeenpyyntiveneen pohjan alle kiinnitettävä jalas, *rouki*, mainitaan 1800-luvun puolivälistä; se tehtiin lylymännystä ja sen pohja oli raudoitettu. Kuusalun keskimurteisessa eteläosassa esiintyy asu *rou* (VMS(V)), ja rantamurteisessa Kuusalussa tunnetaan myös *rouv* g. *rouvi* ’raudliist paadi all põhjapuu kaitseks’ (Must 1995: 222, 672; Must vertaakin sanaa sanaan *trae*). Wiedemann (1199) tuntee sanan

41. Tästä huolimatta esitin sanan lainautumisketjun (Björklöf 2012: 172): Suu Tyt Lava *rouki*, Lava Seis *rovi* ~ *ravi* ’hylkeenpyyntiveneen pohjan alle kiinnitettävä jalas’ < Jõe Kuu KuuK *trou* ~ *rou*, Kuu *rouv* g. *rouvi* ’hyljeveneen suojajalas’ < ruSm *drög*’ Bo (Pellinge);’ Bo (Tirmo) Pä’, asut *drög* Bo (Tirmo) Pä, *dreg* Bo f.1 NL (sanat Talve 1996: 171, 301; VMSV; Must 1995: 222, 672; FO).

trõu g. *trõui* 'Unterlage unter dem Kiel eines Bootes (wenn es über das Eis gezogen wird)' pohjoisrannikon sanana. SKES antaa molemmat variantit, *trou* ~ *trõu*, sekä vironruotsin *drau* 'työreki, kivenvedätysreki' ja ru *dråg* 'yksinkertainen kelkka, työreki', joita FO puolestaan ei esitä. SKES:n mukaan ruotsin sanat ovat samaa alkuperää kuin *drag* 'kölin suojus, raudoitus; uistin' (josta sm *rai*, *raji*, *tra(j)i*, *raiti* on lainattu; ks. *rai*¹ SKES:ssa). Virolahdella sanalla on muoto *roukku* 'veneen tilapäisjalas', joka SKES:n mukaan "kuuluu sanojen *rouki*, *rovi* yhteyteen, mutta on äänteellisesti nähtävästi sekaantunut" sanaan *roukku*¹ 'työreen päällä oleva poikkipuu'. Se, että Wiedemann pitää viron sanaa *trõu* pohjoisrannikon sanana ja että virolaisen kansankulttuurin sanakirja ERKL (2007: 313, Viires) kertoo *trou*-esinettä käytetyn Suomenlahdella, Ruhnalla ja Kihnussa, viittaa siihen että viron sanalla *trou* ~ *trõu* on aiemmin ollut laajempi levikki.

Itse 'aluksen runkopalkkia tai emäpuuta' merkitsevä suomen sana *köli* on myös lainautunut koillisrannikon alueelle samassa muodossa *köli* Jõe VNg Vai (levikki uudemman EMS:n mukaan). Suomen laajalle levinneestä sanasta on eniten tietoja mm. Kymenlaaksosta ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmästä, ja levikkikartalla se esiintyy Suomenlahden pitäjissä Kymi Vehkalahti Suursaari Virolahti Tytärsaari Lavansaari Seiskari Säkkijärvi Johannes Koivisto (SMS s.v. *köli*, kartta *köli*). Nämä olisivatkin luontevia lainan lähtöalueita. Södermanin (1996: 65) esittämän toisen teorian mukaan *köli* Jõe Kuu VNg (levikki vanhemman VMS(V):n mukaan) olisi voinut lainautua myös suomenruotsin murteista. Tämä ajatus olikin jo Aristella (1933: 71–72). Ruotsista lainautuminen olisi mielestäni todennäköisintä Itä-Uudenmaan Sipooosta ja Porvoosta, sillä FO:n (IV: 48) mukaan sana *köl* ääntyy *k*:llisena siellä kuten Keski-Uudellamaalla ja *tj*-alkuisena Länsi-Uudellamaalla ja muissa Itä-Uudenmaan murteissa (asut *köl* mNL, Sibbå, *kel* Borgå). Vironruotsista viron murteisiin on lainautunut *köil* (Ariste 1933: 71–72), jonka EMS tuntee vain luoteisrannikon Rististä.

5.1.26 **vastrand** s. 'merituuli' Jõe⁴² Kuu Hlj
< sm *vasta|ranta*

vastrand, joka esiintyy konneksiossa *vastrand tuul*, semanttisesti 'rantaa vasten tuleva tuuli', ei esiinny Wiedemannilla eikä viron käsitteellisessä sanakirjassa (EKMS). EMSkk:n sanalippujen mukaan *vastrand* esiintyy myös Kuusalun ja Haljalan ilmauksessa *vareksed vastrannal*, ja sama ilmaus esiintyy SMSA:n mukaan suomenkielisenä (*varikset vastarannalla*) Sakari Pälsin teoksessa *Suomenlahden jäältä*. VMSV:n antaman levikin lisäksi *vastrand* 'tuulen' merkityksessä esiintyy myös Jöelähtmen Pranglin saarella (Vilbaste 1954 II: 746). Yleisvirossa "vastaranta" on *vastaskallas* eikä sillä ole 'tuulen' merkitystä. Suomen murteiden sana-arkiston sanalippujen mukaan *vasta|ranta* merkityksessä 'tuulen puoleinen ranta' usein vielä tavalliseksi ilmoitettuna sanana esiintyy Kymissä, Suursaarella, Haapasaarella, Vehkalahdella, Lemillä, Virolahdella, Lavansaarella, Säkkijärvellä, Kuolemajärvellä, Sakkolassa ja Viipurin läänin Pyhäjärvellä. Periaatteessa sana olisi voitu muodostaa omaperäisesti viron aineksista *vastas* + *rand*, mutta suomalainen laina-alkuperä on suomen sanan levikki ja merkitys huomioon ottaen todennäköisempi. Kuusalussa on tunnettu myös *maa|alune* ~ *maa|alus|tuul* 'rannasta puhaltava tuuli, maatuuli' (Must 1995: 665).

5.1.27 **viislaid** ~ **viislaad** s. 'kaksimastoinen merivene, viislaita' Jõe Kuu Hlj < sm *viis|laita* KARE

Södermanin (1996: 139) mukaan *viislaid* on yleisvirolaisista sanoista *viis* 'viisi' ja *laid* 'veneen kylkilauta' muodostettu yhdyssana, ja hän esittää suomen murteissa olevan samanlaisia sanoja: *viislaita* 'id.', *kaksilaitainen*. Mielestäni kyseessä on kuitenkin rantamurteeseen suomesta lainattu sana, sillä sanan suomen levikki on useita murrealueita kattava ja viron sana esiintyy vain kolmessa pitäjässä. Suomen murteiden sanakirjan arkistossa on Koivistolta esimerkki *viislaijjat paatit olliit enne. suuret mahottomat*. [kirkkomatkalla n. 30 henkeä siinä] *pienet olliit venehii* [suuret viislaitoja], Virolahdella sanan asu on ollut *viis-* t. *viisilaita* (SMSA). Lisäksi viron sanan

42. Levikkietieto Jöelähtmen Pranglin saarelta Vilbaste (1954 II: 746).

Haljalan Käsmussa tunnetussa variantissa *viislaad* ai-diftongi on oiennut pitkäksi vokaaliksi (EMSkk). Se voi kertoa laina-alkuperästä ja siitä, ettei sanan merkitystä ehkä enää hahmoteta. Jos sana *laid* olisi virolaista alkuperää sanassa *viislaid*, sen äänneasun ei olisi pitänyt muuttua: *laid* 'veneen kylkilauta; veneen laita (vi paadi küljelaud; küljelaudade kord; paadi külg, parras)' esiintyy VMSV:n mukaan kaikilla viron murrealueilla saman asuisena, mutta EMS:n esimerkkien mukaan *laid* 'veneen lautojen tai laitojen' merkityksessä esiintyy vain rantamurteessa ('paadi küljelaud' esiintyy Jõe Kuu Hlj VNg, 'paadi külg, parras' Kuu Võnnu [Tarton murre] Räpina [Võrun murre], 'äär, serv (nt panni)' Kuu). Muoto *laad* merkityksessä 'kylkilauta' esiintyy virossa ainoastaan muutaman länsi- ja keskimurteen pitäjän yhdys-sanassa *sittlaad* (-*laed*) 'lantakärryn kylkilauta' (VMSV; EMS s.v. *laad* vain muita merkityksiä) sekä Wiedemannilla (1380) *wiis-lād* 'g. *lāe*, *wiis-lāt* 'g. *lādi* 'zweimastiges Boot (zwölf Bretter hoch, mit drei Paar Rudern, grösser als *wene*)', jossa puolestaan ei määritellä sanan levikkiä. Toisaalta EMSkk:n sanalipuissa annetaan Kuusalusta arvelu "vist sõnast *viislauda* tulnud". Onkin totta, että *laid* g. *laia* pl. *laiad* 'paadi küljelaud' on tunnettu mm. koillisrannikkomurteissa ja että adjektiivivi *laidne* 'laiaga, küljelauaga' esiintyy myös niissä, esim. Kuusalussa: *Viie laidaste sou paatijega käüdüd Suome vahet, vähämäd paadid old vergumerel käümiseks; Paadid olled ennevanast kahe laidased, kaks laua korgust korged* Kuu (EMS s.v. *laid*, *laidne*; EKMS II: 9, 15 s.v. Paat).

Isoja viislaitoja käytettiin vuosisatojen ajan Suomen saaristovesille kutusilakan pyyntiin mentäessä (Viires 1997: 176); EMS:n (s.v. *laidne*, tiedot Kuusalusta) mukaan viisilaitaisilla soutuveneillä liikuttii ennen Suomen väliä, pienemmillä käytiin kalastamassa verkoilla – entisaikaan veneet olivatkin kaksilaitaisia. Nimi tulee laitalankkujen määrästä, siis laitojen korkeudesta. Näitä laitoja voitiin vielä korottaa varppeilla, mikä sana on myös lainautunut suomen Kymenlaakson tai Karjalan kannaksen Etelä-Karjalan murteista viron rantamurteeseen muodossa *varped* (tarkemmin ks. Björklöf 2012: 192–193). Mastoja aluksessa oli kaksi, airopareja kolme, ja noin 6,5–7,5 m pitkä viislaita olikin Viron pohjoisrannikon suurin avovenetyyppi (ERKL 2007: 353, Troska). Vilbergin (1925: 119) mukaan Kuusalusta käytiin kaupungissa ja Suomessa *viislaiad*-nimisillä veneillä, jotka olivat suurehkoja,

viisi lautaa korkeita veneitä. EMSkk:n sanalippujen mukaan sanaa on käytetty eri tyyppisistä veneistä: Kuusalussa merkitys on ollut 'pieni purjevene', Jõelähtmen Rohuneemessä *viislaid* on ollut harvinaiseksi merkitty 'matala leveä vene puiden kuljettamiseksi joella' ja Haljalan Lahessa 'kaksimastoinen purjevene puiden kuljettamiseen (Tallinnaan), veti noin 10–15 syltä puita'. Haljalassa nimitys *viislaid* ilmoitetaan vanhentuneeksi ja sen korvautuneen nimityksellä *jaala*. Käsitteellinen sanakirja antaa sanan *viislaid*, -a Kuu Hlj merkityksiksi 'luup', 'kahe mastiga purjepaat' ja 'viie laiaga paat e. vene' (EKMS III: 3 s.v. Paat).

5.2 Monitulkintaisia uusia suomalaisetymologioita

5.2.1 **koskuma** v. 'koskea; vaikuttaa, tehot; kerääntyä' Jõe Kuu < sm *koskea* ~ KARE *koskua* + ~ vi *kosuma*

Jõelähtmen ja Kuusalun verbin *koskuma* voi ajatella olevan kontaminaatio, jossa ovat yhdistyneet suomen *koskea* ja viron *kosuma*. Todennäköisempää on kuitenkin, että viron murteiden sanakirjassa saman hakusanan alle on vain levikin perusteella yhdistetty kaksi erilähtöistä verbiä. Jõelähtmen merkityksessä 'koskea' sana on suomalaislaina, mutta Kuusalussa esiintyvissä muissa merkityksissä *koskuma* lieenee foneettinen variantti yleisvirolaisesta verbistä *kosuma* 1. 'saada voimaa (takaisin); toipua, parantua sairaudesta', 2. 'vaurastua, tulla vauraammaksi; saada aiempaa vaurautta takaisin', 3. 'kehittyä, edistyä; voimistua' (merkitykset EKSS, käännökset SB). Murteista verbi *kosuma* ~ *kosoma* on tallennettu lähes 40 pitäjältä kaikilta viron murrealueilta, koillisrannikkomurteiden pitäjistä Kuu VNg Lüg Jõh Vai (VMSV)⁴³.

Rantamurteen verbin kolmea eri merkitystä kannattaa tarkastella lähemmin yksitellen. 1) Jõelähtmessä verbi *koskuma* merkitsee 'koskea, koskettaa': *lähäb piki `seina, ei `kosku `kuski `vastu* 'menee pitkin seinää, ei koske mihinkään' (EMS III: 741). Tämä merkitys on lainaa suomesta, sillä 'koskettaa' on yleissuomalaisen verbin *koskea* tyypillisin

43. Sekä toisaalta eteläviron pitäjistä Tarvastu Halliste Karksi [Mulgin murre] Sangaste [Tarton murre] Karula Hargla [Võrun murre] (VMSV).

merkitys. Suomen verbistä *koskea*⁴⁴ 'koskettaa (kädellään), kajota, käydä käsiksi' on vähän tai ei lainkaan tietoja VAR SAT HÄME, muualta runsaasti tai melko runsaasti. Levikkikartalla esiintyvät Suomenlahden alueella Porvoo [HÄMK] Kymi [KYM] Tytärsaari Lavansaari Säkkijärvi Viipuri Kuolemajärvi Uusikirkko Vpl. Terijoki [KARE] Kallivere [INK]. (SMS s.v. *koskea*, kartta *koskea* 'koskettaa (kädellään), kajota, käydä käsiksi'.)⁴⁵ Rantamurteen verbi *koskuma* onkin todennäköisesti lainautunut suomen kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän alueelta: siellä esiintyvien taivutusmuotojen perusteella perusmuoto olisi *koskua*. Suomen yleiskielinen *koskea*, *koskettaa* taipuu SMSE:n lauseiden perusteella *kose*-vartaloisena rantamurteen lähialueilla: kaakossa *sk* onkin astevaihtelussa, ja *s* esiintyy johdoksissa umpitavun asemassa (tästä tarkemmin artikkelissa 5.3.3 *kosetama*). Vartalovariantti, jossa on *k*, taas on käytössä esimerkiksi Hämeessä. *k*:llinen muoto on voitu saada siis esimerkiksi Porvoosta, mutta toisaalta sanassa on *k* 'osumisen' merkityksessä Lemillä ja 'sattumisen' merkityksessä Kymissä, Lemillä ja Uudellakirkolla (SMSE). Jöelähtmen 'koskea'-merkityksisen verbin laina-alkuperänä on siis suomen *koske*-vartalo, johon tuntuu lisätyn viron *-u*-refleksiivijohdin, vaikka lainanantajasanalla ei ole refleksiivivartaloa. Suomen Etelä-Karjalan (ja Inkerin) murteissa *koskea*-verbillä on kuitenkin labiaalivokaaliin päättyviä ja osin diftongiutuneita muotoja, joista vironkin *u* voisi olla lähtöisin:

käsi kypsä koskõ 'koskee, koskettaa' sp. Kallivere [INK]; merkityksessä 'koskee, sattuu': Lapsi, jonka hiuksia kammattiin *rupes natajamo*: *seä vejät kovast, koskuo*. Lemi [KARE] | *pure sormie taikka toista se koskuo yhtä kipijästi* sp. Joutseno [KARE] | *miul koskoo kulkkuu*. Tuut [INK] (SMSE).

44. Suomen verbin *koskea* asu on yleensä *koskea*, mutta asu *kosta* esiintyy HÄMP osaksi, KYM Hollola (SMS s.v. *koskea*, kartta *kosta*); *k*:ttomia esimerkkejä Kymenlaaksosta ja Etelä-Karjalasta ovat seuraavat: Poika, jota opettaja on torunut tytön kiusaamisesta: *ehäm mie lyönnym mie vaav vähä kosin*. Elimäki | *Kukaas soon kossu kirveheh?* Kymi | *Ei myä teitin tavaroihinna kosta*. Sippola | *Älä kos sih pan pois!* Valkeala | *Katso silmäl ko kultahelmel, mutt älä kose käel* sp. Terijoki. (SMS s.v. *koskea*.)

45. Suomen johdoksesta *koskettaa* 'ojentaa kätensä t. jk väline hipaistakseen, tunnustellakseen kevyesti jtk t. jkta' on puolestaan tietoja HÄMK KYM KARE-K SAV ja liepeiltä, lisäksi yksittäistietoja. Levikkikartalla ovat lisäksi Porvoo Askola Myrskylä [HÄMK] Kymi Vehkalahti [KYM] Lavansaari Terijoki [KARE]. (SMS s.v. *koskettaa*, kartta *koskettaa* 'ojentaa kätensä t. jk väline hipaistakseen, - -'.)

2) Kuusalusta tunnetaan merkitys, joka on EMS:ssa tulkittu 'mõjuma', 'vaikuttaa, tehota': *Kui ta rohtu sai, kohe koskus* 'kun hän sai lääkettä, heti vaikutti' (EMS III: 741). EMS:n käyttämä merkityksenselitys tuntuu esimerkkilauseen valossa yksinkertaistetulta, sillä lauseen voi yhtä hyvin ymmärtää yleisviron mukaisesti 'kun hän sai lääkettä, heti alkoi parantua'.⁴⁶ Suomen verbi *koskea* merkityksessä 'jhk vaikuttamisesta; etenkin kielt. yhteyksissä: kuulua jklle, liikuttaa jkta' ei esiinny Suomenlahdella, vaan siitä on eniten tietoja HÄMP, joitakin tietoja Etelä-Pohjanmaa, Etelä- ja Pohjois-Satakunta, Keski-Suomi, Peräpohjola ja liepeiltä sekä lisäksi yksittäistietoja (SMS s.v. *koskea*, kartta *koskea* 'jhk vaikuttamisesta; - -'). Rantamurteen sanan 'vaikuttamisen' merkityksen ei siis tarvitse olla peräisin suomesta. Suomen lauseissa esiintyvistä merkityksistäkin vain Pohjois-Hämeen eteläosan Luopioisten sian lihomiseen liittyvä käyttö on läheinen viron verbin käytölle.

Kyllä se koskoo rekhen jos roukhunkin sp. Laihia | Ei taila tuuli kosta sinne. Kangasala | Jos vieras lähti vihasena talosta, niin hänen peräänsä piti heittää tuhkaa niin ei kossu sitte vihat. Lemppälä | Sika pysyy aina vaan laihana: Ei siihen sikkaan paljo ruaka kose. Luopioinen | Kalle vilustuu helposti: meirän Kalle on kans semmonen että kylmä koskee pija. Hattula | Älä puutu toisten asioih mitkä ei sinuh kos. Valkeala | ee se kööhään koske? olkaav verot minkalaesija hyvvää. Maaninka | kova kaekkiin koskoo sp. Sotkamo | kyllä se ukkonen koskee ny ruumhissen. Rovaniemi | ei se sinuun koske mitä minä tien. Vermlanti. (SMS.)

46. EMS:ssä (III: 741) hakusanan *koskuma*² alla esitetään levikin ja semantiikan perusteella merkitykset 'sulama' Juuru [keskimurre] Karksi [Mulgin murre], 'paisuma, tursuma' Juuru ja 'kosuma' Halliste [Mulgin murre]. Hallistessa esiintyvä merkitys on tulkittu 'toipua, parantua sairaudesta' (nällä tõbi sehen iki, nüid om iki vähä 'koskum akanu Hls). Mielestäni Hallisten verbin *koskuma* 'kosuma' voisi yhtä hyvin yhdistää Kuusalun verbiin *koskuma* 'mõjuma' semanttisilla ja kielihistoriallisilla perusteilla (rantamurteen ja eteläviron yhteisistä sanoista Björklöf 2012: 209). Kahdessa ensimmäisessä merkityksessään *kosuma* taas on todennäköisesti foneettinen variantti verbistä *kostuma* 'sulama', 'paistetama, tursuma', joka esiintyy mm. keskimurteessa, Mulgin, Tarton ja Võrun murteessa. Merkityksessä 'kosuma' *kostuma* esiintyy Tarton murteen Rannussa ja Võrun murteen Karulassa (*ta om jo ta söögi pääl õigõ 'kostunu Karula [Võrun murre]*).

3) Kolmantena rantamurteen merkityksenä tunnetaan Kuusalussa 'lisääntyä, kerääntyä': *Kenel juba vähegi varandust, `selle `koskub sedä alatasa `juure* 'kenellä jo vähänkin omaisuutta, sille kerääntyy sitä koko ajan lisää'; *Ehk `koskub vähe `aaval lisa* 'ehkä vähitellen kerääntyy lisää' (EMS III: 741; kaikki käännökset SB). – Kahta viimeksi mainittua merkitystä ('vaikuttaa, tehota' ja 'lisääntyä, kerääntyä') voidaan pitää samoina yleisvirolaisen *kosuma*-verbin merkitysten kanssa, jolloin rantamurteen *koskuma* näissä merkityksissään on yleisviron verbin foneettinen variantti.

Koillisrannikon alueella tunnetaan 'vaikuttamisen' merkityksessä kuitenkin muita todennäköisesti suomesta lainautuneita verbejä. Näitä ovat *tehoma* Lüg Jõh Vai 'tehota, edetä' < sm *tehota* (Söderman 1996: 124) sekä *kaetuma, kahetuma* Kuu 'tehota' < sm *kajettua* ~ *kaettua* 'vaikuttaa (lihottavasti, haitallisesti tms.), tuntua, tehota' levikki HÄMK itäpuoli, KYM, joitakin tietoja liepeiltä. Verbi *kajatuma* ~ *kajotuma* 'tehota' esiintyy lisäksi viron itämurteisessa Kodaveressa, missä saattaisi olla kyse laita-alueella säilyneestä vanhasta sanasta (sanat VMSV; SMSE.) Suomen verbistä *kosettaa* 'koskettaa' on lainautunut viron rantamurteeseen myös *kosetama* 'katsoa, kyläillä; koskettaa' Kuu Hlj, jonka merkitykseen ovat vaikuttaneet viron verbi *kooserdama* ja vartalo *kost-* (ks. 5.3.3 *kosetama*).

Suomen sanalla on laajempi itämerensuomalainen tausta pohjoisryhmässä: inkeroisessa on *koskia* 'kajota johonkin' *elä siä minnua koze!* Saarove Soikkolassa | *koški* 'puudutada, lüüa, kloppida', *kožen* 'löön, puudutan' (IMS 197), karjalassa *koskettoa*, joka merkitsee kaikissa murteissa 'koskea, koskettaa' sekä livvissä ja vienassa 'satuttaa' ja lisäksi 'tarkoittaa' (KKSV). Vepsästä on merkitty Noidal, Korbäl *kosketada*, Pervakoi *kostta* 'koskettaa' (VVS).

5.2.2 ***niiutama*** v. 'keinuttaa itseään edestakaisin; keinua' Kuu Hlj ← viR *niiama* < sm *niiata* < ru *niga*

Koko Viron koillisrannikolle Jöelähtmeä lukuunottamatta on lainautunut suomesta ekspressiivinen verbi *niiama* 'noogutama', 'nyökyttää', josta Kuu Hlj *niiutama* on todennäköinen omaperäinen johdos. Arkiston esimerkkilauseita sen käytöstä ovat *vana eit niiutab endäst kogu*

aja. Kuu; *niiutama* 'edasi-tagasi kiikuma' *kiigeduol. sial ia niijutata* Hlj (EMSkk). Vuonna 2017 ilmestyneessä EMS:n 28. vihkossa verbin merkitykseksi annetaan 'kiigutama, õõtsutama' (EMS VI: 565). Suomeen ruotsista lainattu *niiata* merkitsee Nykysuomen sanakirjan mukaan 'tytöistä, naisista: tervehtiä t. kiittää polviaan notkistaen', siis tietynlaista itsensä taivuttamista, mutta viron murteissa tapahtunut pieni muutos merkityksen frekventatiivisen suuntaan sopii silti hyvin lainasanalle. Ruotsin verbin *niga* merkitys 'böja knäna (l. vissa andra kroppsdelar), stundom i förening med bugning, såsom hälsning l. uttryck för artighet, aktning o. d.' (SAOB) on hieman suomen merkitystä laajempi ja siksi voisi ajatella ruotsin toimineen viron sanan lainanantajana. Suomen *niiata* on kuitenkin äänneasultaan täsmällisempi koill isrannikon verbin *niiama* laina-alkuperä. Suhonen (1979: 362) onkin rinnastanut verbit Kuu *niiama*, ru *niga* ja esittänyt, että olisi melko epätodennäköistä, että suomi ei olisi ollut välittäjänä, kun sana on mukautettu viroon tällä tavoin. Suomen sana on yleinen ja esiintynyt ensi kerran Gananderin satukokoelmassa 1784. SSA:n (2: 218) mukaan suomessa esiintyy myös murteittain *niikata*, *niikkiä*.

Viron murteissa on lisäksi laajalti tunnettu (koill isrannikon alueella pitäjissä Kuu Lüg Jõh IisR Vai) *nikutama* 'nyökäyttää päättään (kevyesti); nytkyttää, notkuttaa' (vi '(kergelt) pead noogutama; nõksutama, nõtkutama'), joka EKSS:n mukaan on tavallisesti vanhentunut tai vanhemmassa kielessä esiintyvä sana; esimerkki sen käytöstä on kirjallisuudesta *ja tema [= jumala] ees ka paganad kord nikutavad põlvi - -*. (Sanat VMSV.) EMSkk:ssa esiintyvät Kuu Lüg Jõh Iis Vai *nikutama*, *niGuttama* 'vetää, kammeta' (vi 'tõmbama, kangutama') lienevät homonyymejä. Itämurteisen Kodaveren *niigutama* 'notkuttaa (esim. polvia)' tuntuisi Kuusalun ja Haljalan sanan variantilta, mutta sen sijainti on liian kaukainen. (Sanat VMSV.)

5.2.3 **rajasi(me)d** s. pl. 'nivuset' (vi *kubemed*) Kuu Hlj < sm *raaja*

VMSV tuntee Kuu Hlj *rajasi(me)d* 'nivuset' lisäksi myös Vaivaran sanan *raage(m)* 'nivunen' ja inkeroisessakin on *rākeamo* : *rākeamot* 'nivuset, reiden ja vatsan alaosan liitoskohta': *rākeamissa kivist'i* Kosemkinan Laukaansuun kylä (IMS 469). Aavistuksen merkitystään

muuttanut *rajasi(me)d* on todennäköinen laina suomen vartalosta *raaja*, mutta se voisi periaatteessa olla myös varhaiskantasuomalaisen sanan **rakja* jatkaja ja suomen sanan etymologinen vastine. Kymenlaaksossa ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä *raaja* merkitsee SMSA:n sanalippujen mukaan nimenomaan 'kättä tai jalkaa'. Suomen pitkä *a* on lainattaessa lyhentynyt ja sana on saanut *-si*-lopun, sillä sana *raja* tunnetaan jo alueella 'rajan' merkityksessä. Variantti *rajasi-med* on siis asettunut samaan malliin kuin aineiston *rahvasim(m)ed* ~ *rahusimmed* (ks. 5.3.8) ja samalla samaan taivutustyyppiin kuin samaa merkitsevä *kube* g. *kubeme*. Kolmessa suomalaislainassa rantamurteeseen on nimittäin saatu *-simmed-* ja *-timmed-*johdin: *rahvasim(m)ed* ~ *rahusimmed* 'rauhaset' (< sm *rauhasimet*), *legutimmed* 'kukon tai kanan leuanaluspoimut, heltat' (< sm *lekuttimet*), *riemutim(m)ed* 'vaatteista' (< sm *rimputtimet* + sm *riemut* KYM). Tämä johdin on tuotettu sekundaarisesti tarkasteltavaan suomalaislainaan *rajasi(me)d* 'nivuset' (< sm *raaja*); lisäksi Vaivarassa tunnetaan *lauvatsimed* 'kaularauhaset' ja Kuusalussa *kuositimed* 'nivuset'.

Inkeröisen kielessä Rosonanjoen murrealueella (Julius Mägisten mukaan) tunnetaan *rajarikkoja* ~ *rājarikko* ~ *rajarikko* 'soolikatekubesmeskäigutöbine', 'suolien-nivusissakäymissairas': siis ihminen, jolla on nivustyrä (IMS 463, 469). SSA (3: 31–32) selittää inkeröisen sanan lainautuneen suomen murren sanasta, joka levisi murteisiin kirjakielen saadusta ilmeisesti ruotsalaisesta käännöslainasta *raajarikko* ja että sen merkitykseen 'nivusvaivainen' on vaikuttanut vi koillmurt. sana *rajasimed* 'nivuset', joka kuuluu *raaja*-pesyeeseen. SSA:n mukaan suomen murteissa tunnettu asu *rajarikko* johtunee assosioitumisesta huonokuntoisuutta ilmaisevaan sanaan *raja*. Voisi ehkä myös ajatella sanan *rajasi(me)d* vartalona olevan sana *raja*, joka VMSV:n mukaan tunnetaan merkityksessä 'raja' (yleisvirossa *piir*) koko koillisrannikolla Jöelähtmeä lukuunottamatta, itämurteessa, laajalti keskimurteessa sekä muutamassa länsimurteen pitäjässä. Motivaationa olisi siis ollut se, että nivuset ovat vatsan ja reiden "raja".

- 5.2.4 **sutjama** v. 'sivellä, sutia' (vi *pintseldama*) Jõe Kuu
? < sm *sutjata* KARE
/ ← Jõe Kuu Hilj *sudi* g. *sutja*, ? ositt. < sm *suti*

sutjama on mahdollisesti rantamurteen omaperäinen johdos sanasta *sudi* 'pensseli, suti', jonka levikki kattaa pohjoisrannikon ja muutamia saarten pitäjiä sekä Lounais-Viron Häädemeesten. Substantiivi kuu-luu viron nominityyppiin, jossa sananloppuinen -i korvataan obliikvisijoissa -jV-päätteellä. Mustin (1987: 71) mukaan Jõe Kuu Hilj *suti* ~ *suDi* taipuu g., p. *sutja*, itäisellä koillisrannikolla (Lüg Jõh Iis Vai) puolestaan n., g., p. *suti*, ja verbien *sutjama*, *sudima* levikki jakautuisi nominin taivutuksen mukaisesti. VMSV:n mukaan Jõelähtmesä ja Kuusalussa tunnetaan kuitenkin molemmat verbit. Jõe Kuu Lüg IisR Vai HiljK *sudima* esiintyy Södermanin (1996: 117) aineistossa ja hän pitää sitä nollajohdoksena⁴⁷ (*zero derivative*) substantiivista *sudi*. Sana *sudi* voisi enimmäkseen rannikolle keskittyvän levikkinsä vuoksi olla mielestäni osin suomalaista, osin ruotsalaista lainaa (ru *sudd*), mikä alkuperä suomenkin sanalla tietysti on. Se on lainattu myös inkeroiseen (NSES 1219). Ruotsin *sudd* 'suti, tuppo; riepututti' puolestaan on johdos *sudda*-verbistä 'tahrata, töhertää, maalata huonosti, pyyhkiä pois', josta taas on lainattu suomen *sutata*. Suomen *suti* merkitsee 'pensseliä tai varpu-, harjas- yms. kimpuista muodostuvaa pesuvälinettä' ja on esiintynyt ensi kertaa tulkkisanakirjassa vuonna 1644, siitä johdettu *sutia* taas Jusleniuksen sanakirjassa 1745 (NSES 1218.)

Verbi *sutjama* voi olla lainautunut myös suoraan suomesta: SMSA:n sanalippujen mukaan kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän luoteisosassa Savitaipaleella ja Lemillä sekä keskiosassa Viipurissa esiintyy verbi *sutjata* 'tervata sudilla; hangata esim. luudalla'.

47. Ison suomen kieliopin (VISK § 171) mukaan nollajohto tosin on päinvastainen suhde: "esimerkiksi vartaloltaan identtisen verbin ja substantiivin - - suhde jäsentyy niin päin, että verbiä pidetään ensisijaisena ja substantiivia siitä motivoituvana eli nollajohdon tuottamana (*paini-a* → *paini*)."

5.2.5 **visur** s. 'laiha olut' Jõe Kuu

? < sm *visu* + vi -ur / ← vi *viss* + vi -ur

sie oli üks visur, ei sie olnud oige olut, on Jõelähtmen Rohuneemes-sä todettu (EMSk). Vilberg (1922: 255) määrittelee Kuusalun sanan *visur*, -i merkitykseksi yksinkertaisesti 'lahja õlu'. Suomen ''(huonoa) nestettä'' merkitsevä sana *visu* (SKES 1794–1795) voisi olla ekspres-siivisen sanan *visur* 'laiha olut' laina-alkuperä, mutta suomen muodon levikki on länsisuomalainen ja itäisimmilläänkin se SMSA:n sana-lippujen mukaan esiintyy Kaakkois-Hämeen pohjoisosassa. Toisaalta *visur* voi olla johdos tuntematonta alkuperää olevasta viron sanasta *viss* 'kitukasvuinen hedelmä', nyky(puhe)kielessä yleisesti 'pieni ha-pan (raaka) omena', joka murreaineistossa esiintyy koillisrannikko-murteiden aluella kuitenkin vain Iisakussa (sanat EES, EKSS, ViSu, VMSV). (Sijainti on kaukaisehko, mutta toisaalta kuitenkin suomen-vaikutteista aluetta.) Toikka (2003: 106) esittää aineistonsa sanan Jõh IisR *vissar* 'pieni hapen omena; väljähtynyt juoma' olevan johdos ''yleisvirolaisesta (saarten murre pois-lukien)'' sanasta *viss*⁴⁸ ja vertaa sitä sanaan Jõh *vissu* 'väljähtynyt olut'.

Samankaltaisia ja -merkityksisiä sanoja ovat *viserik* 'laiha juo-ma' Hlj Jõh JõeK HljK; *vikerpill*⁴⁹ 'laiha olut' Saarten murteen Karja, *virbum* 'olut' Saarten murteen Jaani, *virrvomm* 'laiha olut' keskimur-teen Suure-Jaani (VMSK) sekä Wiedemannin (1375) esittämä *viider-vomm*, -i, jonka käsitteellinen sanakirja tulkitsee olevan 'oluen' leikil-linen nimitys (EKMS IV: 738 s.v. Ölut⁵⁰). Kaikki *vis*-alkuiset laiha-n juoman nimitykset ovat samaa sanuetta ja todennäköisesti myös muut yllä esittämäni *vi*-alkuiset sanat liittyvät löyhästi yhteen. Rantamurteen sanassa *visur* -ur-johtimen käyttö on kuitenkin hieman kummallinen,

48. VMSV:n mukaan *viss* 'kitukasvuinen hedelmä; huonotuulinen ihminen' esiintyy seuraavissa pitäjissä: Iisaku [koillismurre], Hanila Tori Häädemeeste Saarde [länsimurre], Viru-Jaagupi Simuna Kursi Pilistvere Kolga-Jaani Viljandi [keskimurre], Tarvastu [Mulgin murre], Rannu Sangaste [Tarton murre] ja *vissak(as)* 'kitukasvuinen hedelmä' Iisaku [koillismurre] Simuna [keskimurre] Laiuse [itämurre].

49. Saarenmaan Karjan pitäjän sanalla *vikerpill* 'laiha olut' on variantti *kikerpill* 'id.' Hiidenmaan Emmastessa ja Pühalepassa sekä länsimurteisessa Väldrassa (VMSV, EMS).

50. Käsitteellisessä sanakirjassa on lisäksi Saarenmaan Pöidestä *virrlakk* 'huono olut', jota muut lähteet eivät tunne (EKMS IV: 738 s.v. Ölut).

sillä tavallisesti sillä muodostetaan välineennimiä (ks. 5.3.14, 6.1.1). *viss* on virossa myös erilaisista huonolaatuisista ruuista ja juomista käytetty deskriptiivinen pejoratiivinen sana (Karl Pajusalu, henkilökohtainen tiedonanto), jota tällaisessa laajemmassa merkityksessä sanakirjat eivät kuitenkaan esitä.

5.3 Uudelleen perusteltuja aiemmin esitettyjä suomalaisetymologioita

5.3.1 **hodu** s. 'nopeus, vauhti' (vi *kiirus*, *hoog*) Kuu Hlj < sm *hotu* KYM KARE < ka *hodu*, *χod* < ven *xod*

Mustin mukaan rantamurteen *hodu* 'kova vauhti' on laina venäjän sanasta *xod* (*hod*) 'käynti; kulku' (Must 2000: 43). Sama venäjän sana on lainautunut myös suomeen, inkeroiseen, karjalaan ja vepsään (SKES 82; IMS 64–65). Sanan levikki suomen murteissa on kuitenkin niin laaja ja merkitykset niin monet, että pidän rantamurteen sanaa suomesta saatuna lainana:

hotu Levikki: eniten tietoja KAR. 1. '(runsaasta) tilasta, väljyydestä' eniten tietoja KAR, vähemmän POHE HÄM KYM SAV KES, lisäksi yksittäistietoja. 2. 'tie, väylä, reitti; suunta; uitto-, vesiväylä' KAR, SAVE itäosa, SAVP KAI, joitakin tietoja liepeiltä sekä yksittäistietoja. 3. 'liikkeellä olemisesta' etenkin: lähteä "hotuun" = matkaan, liikkeelle; olla "hodussa" = menossa. KARE eteläosa, KARK eteläosa, Lava Viip Ven. 4. 'vauhti, kiire' KARE rannikko, joitakin tietoja SAV, HaaS Vehk Lava Nar Kall. 5. 'savukanava, hormi' (Tuuteri, Kallivere). 6. 'sahan hampaiden hajotuksesta'. 7. muuta (mm. Suursaari, Sakkola, Kallivere). (SMS s.v. *hotu*¹.)

Merkityksessä 'vauhti, kiire' suomen sana *hotu* esiintyy Haapasaarella, Vehkalahdella, Miehikkälässä, Virolahdella, Lavansaarella, Säkijärvellä, Johanneksessa, Koivistolla, Kuolemajärvellä, Viipurin läänin Uudellakirkolla sekä Inkerin Narvussa ja Kalliveressä (SMS s.v. *hotu*¹, kartta *hotu*¹ 'vauhti, kiire'). Kymenlaakson ja Karjalan kannaksen Etelä-Karjalan ryhmän murteet ovatkin todennäköisiä lainalähteitä. Venäjän sanalla ei myöskään ole rantamurteen merkitystä,

suomen sanalla taas on molemmat merkitykset ja vielä muitakin. Suomeen sana on mahdollisesti saatu karjalan kielen välityksellä. Vanhasa rantamurteessa vokaalienvälisen fortisklusiilin *t* suomenmukaisen ääntämyksen olisi pitänyt säilyä, mutta viron ortografialla sitä on vaikea merkitä.

- 5.3.2 ***kihnutama*** v. 'hyöriä, siirtyillä levottomasti; hangata' Jõe Kuu Hlj
 ← sm *kihната* KYM (Kymi) / < sm *kihnuttaa*

Söderman (1996: 52) vertaa deskriptiiviseksi määrittelemäänsä verbiä *kihnutama* 'liikuskella paikasta toiseen; hangata' toiseen aineistonsa verbiin Kuu Hlj Jõh VNg Lüg Vai *kihnama*⁵¹ 'raapia kevyesti, hangata' (mp.) ja esittää molempien lainautuneen suomesta, jonka länsimurteissa esiintyy *kihната* 'hangata, hiertää' (SSA 1: 356). Sanalla onkin pistemäinen levikki Kymissä, jossa sillä on myös etuvokaalinen asu *kihnäätä* (SMS s.v. *kihната*, kartta *kihната*). Ekspressiivisen verbin *kihnutama* täsmällisempi laina-alkuperä olisi suomen murteissa esiintyvä *kihnuttaa* 'hangata, hieroa, hinkata, kyhnyttää; hitaasta, vaivalloisesta, varovaisesta, vähätuloksisesta tms. toiminnasta', jonka esiintymispitäjät ovat kuitenkin Varsinais-Suomessa, Pohjois-Karjalassa, Keski-Pohjanmaalla, Pohjois-Pohjanmaalla, Kainuussa ja Vermlannissa. 'Ääntelyä' merkitsevässä sana esiintyy muutamissa Pohjois-Satakunnan, Pohjois-Savon ja Kainuun pitäjissä. (SMS s.v. *kihnuttaa*.) Laina-alkuperä on siis suomen levikkien kannalta hieman hankala. 'Rykimisen' merkityksessä *kihnuttaa* puolestaan esiintyy Karjalassa ja Savossa, ja Koivistolla ja Tuuterissa on lisäksi pistemäiset levikit (SMS mp.). Rantamurteen *kihnutama* lienee näin ollen laina ja johdos Kymin verbistä *kihната* (tai peräti johdos sieltä rantamurteen seen lainatusta verbistä *kihната*).

51. EMS:n mukaan verbillä *kihnama* on levikki myös Haljalan keskimurteisessa osassa.

- 5.3.3 ***kosetama*** v. 'katsoa, kyläillä; koskettaa' Kuu Hlj
 < sm *kosettaa* 'koskettaa' KYM KARE
 + vi *kooserdama* + vi *kost-*

EMS esittää verbille *kosetama* siinä määrin erilaiset merkitykset, että verbi vaikuttaa esiintymäpitäjissään erilähtöiseltä. Haljalan *kosetama* 'kokeilla, koskea' on selvästi lainaa suomen verbeistä *koskettaa*, *koettaa*, murt. *kosettaa*. Kuusalun *kosetama* 'vierailla, tulla katsomaan' merkityksen voi kuitenkin ymmärtää EKMS:n antaman selityksen selvästi ekspressiiviseen suuntaan tapahtuneen merkityksenkehityksen kautta: Kuu *kosetama* 'hyöriä uteliaana ympäriinsä kaikkea kosketellen', 'koskea kaikkea uteliaana' (EKMS I: 548 s.v. Huvitama, III: 291 s.v. Puudutama).⁵² Mm. Kuusalussa ja Haljalassa tunnetun verbin *kooserdama* 'kuljeskella; vi hulkuma' (VMS(V)) voisi äänteellisen läheisyytensä vuoksi ajatella vaikuttaneen tähän merkityksenkehitykseen; EMS:n mukaan rantamurteen asu ja levikit kuitenkin ovat *kuoserdama* Kuu Hlj Jõh '(sihitult) hulkuma, ringi käima; askeldama, sekeldama'. Ariste (2010 [1988]: 439) esittääkin verbille *kooserdama* tarkentavia merkityksenselityksiä 'kävellä ympäriinsä jotain etsien, harhailla (jalkoja perässä vetäen), harhailla pengoskellen, liikuskella jouten, puuhailla'. 'Kyläilemisen' merkitys voi olla osin siirtynyttä myös yleisvirolaiselta venäläistä lainaa olevalta verbiltä *kositama* 'kestitä' (koillisrannikkomurteissa Kuu VNg IisR), Etelä-Virossa võrun murteessa *kostma* 'kyläillä'. Ympäri Viroa esiintyy lisäksi *kost* 'tuliainen, tuominen, vieminen' (rantamurteessa Jõe Vai; vrt. *tuomus* 'id.' Jõh Vai < sm *tuominen* pl. *tuomiset*). Nykyvirossa tavallisia ovat *külakost* 'tuliainen' ja *kost* 'kestitys, ruoka; tuliainen'. (Sanat VMS(V), EKSS, ViSu.)

Suhonen (2000: 368) on esittänyt suomen verbin *kosettaa* Viron koillisrannikolle lainautuneen sanan alkuperänä, vaikka hän ei artikkelissaan annakaan itse lainan asua.⁵³ Laina onkin todennäköisimmin

52. Pärt (1924: 44, 50, 156) antaa Kuusalun Kolgan verbille *kosettama* merkitykset 1) roittima = rahultult hulkuma, kõike uudishimuga, nagu tagamõttega, katsuma, tõstma, teise kohta panema, 2) võõrustama, külasse tulema.

53. Lisäksi Suhonen pitää suomen verbiä *kosettaa* hämäläisenä. Eri merkityksisenä ('rasittaa, käydä voimille') verbi onkin mm. hämäläinen, mutta rantamurteen sanan lainalähteellä *koskettaa* ei ole laajemmin hämäläistä *k:*tonta muotoa vaan se esiintyy ainoastaan kaakkoishämäläisessä Kymenlaaksossa.

saatu alueelta, jolla esiintyy suomen verbin *k:ton* asu *kosettaa*. Vaihtelu *sk : s* on Ruoppilan (1937a: 59, 69) mukaan tyypillinen piirre kaakkoismurteille, se esiintyy johdonmukaisesti myös Suomenlahden saarien murteissa, sama suhde on vallalla (Kannaksen ja) Kaakkois-Hämeen murteissa ja se esiintyy myös Inkerin suomalaismurteissa (Ruoppila 1937b: 140–141). Lindénin (1942: VI, 69–71) mukaan Kaakkois-Hämeen⁵⁴ murteissa *sk*-yhtymä onkin astevaihtelussa *s:n* kanssa. Edelleen Rapolan (1961: 141) mukaan suomen kaakkoismurteissa on tapahtunut muutos *sk : s*. SMS:n esimerkeissä muoto *kosettaa* esiintyy Askolassa, Kymissä, Kivennavalla sekä Inkerin Kalliveressä, ja Kymenlaakso ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmä ovatkin todennäköisimmät lainan alkuperäalueet myös kontaktien puolesta.

Seisoin kesel kosen siltaa poset nii pullollaas ettei kärsinny kosettaa. Askola | sentähhään sill_on (pyhällä miehellä) niin korkia pyhyys kun ei se ol iässäh partaveittii kosettam pintahah vaan on saksilla leikannut partansa. Kymi | Istuviltaaha lähtee pittää ja kolm kertaa kosettaa kiukaa kuvetta, sit vast onnestaa reisu. Kivennapa | älä koseta kippetà! Kallivere (SMS s.v. koskettaa).

Levikkikartalla *koskettaa* esiintyy Suomenlahdella pitäjissä Porvoo Kymi Vehkalahti Lavansaari Terijoki (SMS s.v. *koskettaa*, kartta *koskettaa* 'ojentaa kätensä t. jk väline hipaistakseen, tunnustellakseen kevyesti jtk t. jkta.'). Verbin lainautumista on saattanut motivoida myös se, että suomalaisen on voinut olla vaikea ymmärtää viron ensisijaisesti neutraalia verbiä *puudutama* 'koskea', sillä yleissuomalaiselle verbille *puuttua* esimerkiksi SSA:n (2: 448) antamat merkitykset 'sekaantua, kajota, ryhtyä jhk' ovat sävyltään negatiivisia. Suomen *koske*-vartalosta on lainautunut viron rantamurteeseen myös *koskuma* merkityksessä 'koskea' (ks. 5.2.1 *koskuma*).

54. Suomenlahden pitäjistä Lindénillä alueeseen kuuluvat Porvoo, Ruotsinpyhtää, Pyhtää, Kymi, Haapasaari ja Vehkalahti.

5.3.4 **kurpad** s. pl. 'kengät, kurpposet' Jõe Kuu
< sm *kurpposet, kurppuset, kurppaset, kurpit, kurpat*

kurpponen tunnetaan suomessa '(naisten) varrettoman (yhdestä nahkappaleesta valmistetun t. erillisellä rintakappaleella varustetun, usein kippurakärkisen) nauhoilla tms. suuaukosta ummistettavan yksipohjaisen jalkineen' merkityksessä etenkin KARE-K SAV Pohjois-Pohjanmaa (levikkikartan mukaan rannikon pitäjistä VirL Tyt Vahv Viip Koiv UusVI) (SMS; s.v. *kurpponen*, kartta *kurpponen* 'muuta yksipohjaisia jalkineita'). Talven (1996: 285) mukaan tämä jalkineen nimi on tunnettu laajemminkin Suomenlahden ulkosaarilla muodoissa *kurpponen* Suu, *kurppone* Tyt Lava. Mm. Koivistolla *kurpponen* on merkinnyt myös 'huonoa kenkää' ja mm. Virolahdella, Vahvialassa ja Viipurissa 'pienten lasten lyhytvartista, napilla suljettavaa jalkinetta'. Suursaarella *kurppanen* oli 'yhdestä nahkakappaleesta tehty, matala, nauhalla jalkaan kiinnitettävä lasten kenkä', sama asu esiintyi myös Inkerissä. Haapasaarella *hylkeerräpilähiist* (= hylkeen räpylöistä) *tehtii kurpukoi* (yks. *kurpukka*) ja Johanneksessa (ja myös Inkerissä) sanan asu oli *kurppunen*: *Olkitukko pantii miehii kurppusii sissää, jot ol lämmin* ja toisaalta *Lapsil ol pienii pehmiöi kurppusii*. Muoto *kurpat* on SMS:n mukaan merkitty muistiin vain Keski-Pohjanmaan Reisjärveltä, mutta asun *kurppi* levikki on HÄMK osaksi, Artjärvi Iitti (= KYM). Orimattilassa merkitys on ollut 'lapikas' ja Myrskylästä on talletettu monikko *kurpit*. (SMS s.v. *kurpponen, kurppanen, kurpukka, kurppunen, kurppa*³, *kurppi*¹.)

Ariste (1956: 11) vertaa suomen sanaa *kurpponen* latvian ja lietuan sanoihin mutta ei mainitse viroa. SKES (246) ja SSA (1: 450) esittävät suomen sanat ja viron murren sanan toistensa vastineina ja baltista lainautuneina. Vaba (1990: 131) esittää itämerensuomen balttilaisia "erikoislainoja" (*Sonderentlehnungen*) käsittelevässä artikkelissaan sanan *kurpad*⁵⁵ 'Schuhe' esiintyvän pohjoisitämerensuomalaisessa suomessa ja eteläitämerensuomalaisista kielistä viron koillisessa rantamurteessa, vatjassa ja kuurinmaan- ja salatsinliivissä. Liivin varianteissa sanavartalo on merkitty voitavan tulkita alkuperältään niin vanhaksi balttilaiseksi kuin myöhäiseksi latvialaiseksikin. Vaban (1990) esittämistä baltista itämerensuomeen saaduista 374 lainasta

55. Artikkelissa painovirheellisessä asussa *kurdap*.

kuitenkin vain kahdeksan⁵⁶ on sellaista, joilla on levikki virossa ainoastaan koillisrannikkomurteissa ja jotka sen lisäksi eivät lainkaan esiinny pohjois- tai etelävirossa saati niissä molemmissa. Huomautetakoon vielä, että näistä kahdeksasta sanasta neljän baltinperäisyys on merkitty kysymysmerkillä. Kaikki sanat kuitenkin esiintyvät suomes-
sa, neljä niistä myös vatjassa. Näin ollen voisi olettaa, että ne on lainattu viron koillisrannikkomurteisiin suomen kautta, joissakin tapauksissa mahdollisesti myös vatjan kautta, eikä suoraan baltista. Baltista lainaaminen näet edellyttäisi huomattavasti laajempaa levikkiä virossa. Toisaalta reuna-alueilla säilyy sellaista sanastoa, joka muualta on kadonnut, mutta tässä tapauksessa se ei ole todennäköistä, sillä lähi-
alueella on selvä myöhäisemmän lainan lainaoriginaaliehdokas.

Tätä taustaa vasten pidän todennäköisimpänä, että Jõe Kuu *kurpad* on lainattu suomen sanasta *kurppa*, *kurpponen* jne., joka puolestaan on alkuaan saatu baltista. Huomattakoon myös, että latviasta lainattu vi *pastel* 'kurpponen' eri foneettisine variantteineen (*passel* ~ *pastal*, pl. *pastlad* ~ *pastled* ~ *pasled* ~ *pastlid* ~ *paslid*) (VMSV; EKMS I: 705, 706 s.v. *Jalanõud*) esiintyy virossa lähes 90 pitäjässä, ts. sekä koillisrannikolla että pohjoisvirossa, ja tämän lisäksi liivissä sekä virosta saatuna lainana vatjassa (Vaba 1997: 150–151; pitäjät VMSV). Todennäköisempää suomalaista laina-alkuperää perusteltakoon vielä sillä, että koko aineistossani on vain yksi edes mahdollinen latvialainen laina. Suomen sanan *kurpponen* balttilainen laina-alkuperä on sinänsä hyväksytty uusimmassakin tutkimuksessa (Junttila 2015: 89).

Suomesta on saatu koillisrannikkomurteiden alueelle useita jalkinetyyppejä nimityksineen. 1800-luvulla Kuusalun ja Virumaan rantakyläen naiset käyttivät työjalkineina suomalaisten mallin mukaan matalia pieksuja, *Soome sussid*, jotka jossain määrin levisivät myös sisämaahan päin. Miehillä oli samoin leikatut mutta polviin asti ulottuvat *Soome saapad*. Pieksut olivat pehmeää vaaleaa nahkaa, ja niiden päälle oli ommeltu nahkapalat. (ERKL 2007: 280, Karu.) Muita suomesta Viron koillisrannikolle lainautuneita jalkineiden nimityksiä tai jalkinetyyppejä ovat Kuu *labikas* 'jalkine, lapikas' (< sm *lapikas* 'yksipohjainen, pitkävärtinen nahkajalkine, jossa on ylöspäin

56. *karsin* 'eingezünder Platz', *mala* 'Meeresstrand', *?muli* 'hornlos', *?näivä* 'schlaff, kraftlos', *?pirt* 'Feldnelke', *?sõõlune* 'Zugseile am Netzt', *tuulas* 'Fischstechen bei Fackelschein', *-vihe* 'Vogelschlinge'.

kivertyvä kärki' rannikolla Ruotsinpyhtää, Pyhtää, Tytärsaari, Säkki-järvi, Vahviala, Johannes, Koivisto, Kuolemajärvi, Uusikirkko Vpl., *lapikassaapas* Tyt; sanat SMS), Jõe Kuu JõeK KuuK Kad *lapi- ~ labikingad* 'naistenkengät', Lüg Jõh Vai Iis *suomik* 'jalkine' (Lüg Jõh *suomik* 'soomeking, pastlataolised kingad, Vai *suomikko* 'säärega soomesaapad', IisR *soomikud* pl. 'kummikud', Iis *suamik* 'king'; Söderman 1996: 118), Vai *ruekengad* 'suomalaiset kengät' (VMSV); Jõe Kuu *lapi- ~ labikingad* 'nahasta ommellut tossunkaltaiset varrettomat kengät', Jõe Kuu *lapi- ~ labisaapad* 'nahasta ommellut pohjattomat varrelliset kengät tai tossut' (Vilberg 1910: 381–382); < sm *lapisaappaat* Tyt (SMS). Lisää suomalaisilta saaduista jalkineiden nimityksistä Norvik (2000a: 194).

5.3.5 **laag|vesi** s. 'halvausvesi, tietty lääkeaine'

Jõe Kuu Hlj < sm *laak|vesi* KYM KARE (Kymi Tyt Lava)
< ru *slag|vatten*

SKES:n (267) mukaan ruotsin sanasta *slagvatten* suomeen lainattu *laakivesi* on lainautunut viroon muodossa *laagvesi*. Södermanin⁵⁷ (1996: 66) mukaan todennäköinen virolainen muoto olisi silloin *laagivesi*, joten hän esittää sanan lainautuneen ruotsista hybridilainana (toinen yhdyssanan osa leksikaalisena, toinen käännöslainana). Sana *slagvatten* '(numera bl. i skildring av ä. förh.), om olika vid slaganfall (utvärtes l. invärtes) använda flytande läkemedel; särsk. dels om lösning av rosmarinolja o. timjanolja i sprit, dels om (utvärtes använd) tinktur beredd av (rött sandelträ,) kanel, muskot, rosmarinsprit o. lavendelsprit, aromatiska lavendeldroppar' sinänsä on tavallinen ruotsin sana (SAOB), ja Suomen ruotsalaismurteiden sanakirjan kokoomakortiston mukaan se esiintyy 'lääkkeen' merkityksessä mm. Uudellamaalla Tenholassa, Kirkkonummella sekä mahdollisesti Sipoossa ja Pyhtäällä (FOreg), NY:n mukaan (s.v. *slåg-vatn*) sana on tavallinen Uudellamaalla. Talve (1996: 334) esittää Suomenlahden ulkosaarilta sisäheittoisen suomen muodon *laakvesi*, joten viron sana lienee kuitenkin lainattu suomesta.

Nimen lainautuminen tavaran mukana on luonnollista: laakivettä salakuljetettiin Suomesta Viroon (Vilberg 1910: 381), ja esimerkiksi

57. Södermanilla väärä levikki Jõe Kuu Jõh, po. Jõe Kuu Hlj (VMS(V)).

Viinistulta on tietoja erilaisten reumalääkkeiden tuomisesta Loviisan ja Porvoon apteekeista (Luts 1968: 122). Viron murreosanaston kokoomakortistossa esiintyy Haljalan Käsmusta tieto *laakvezi ia rohi kõigi aiguste vasta, saab suومت*, jonka loppukaneetti on jätetty pois EMS:sta (EMSkk, EMS IV: 760). EMS antaa sanan levikiksi vain Jõe Hlj, vaikka se esiintyy Vilbergillä (1910: 381) myös Kuusalun sanana ja myös VMS(V) antaa kaikkien kolmen pitäjän levikin. Vilbaste (1954 I: 377) on käsikirjoitukseksi jääneessä työssään pitänyt Jõelähtmen Pranglin sanaa *laagvesi* uudehkona suomalaislainana, vaikka sana tosin on selvästi kirjoitettu liuskalle jälkeinpäin. Suomen murteiden sana-arkiston mukaan sanan asu onkin sisäheittoinen *laakvesi* kymäläismurteiden Itissä, Anjalassa, Kymissä, Sippolassa, Valkealassa sekä kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän Luumäellä, Miehikkälässä ja Tytärsaarella, ja *i*:llinen asu tunnetaan näillä murrealueilla ainoastaan Itissä (jossa molemmat muodot ovat tunnettuja), Pyhtäällä ja Äyräpäässä. Pidän todennäköisenä, että sana *laagvesi* on lainautunut viron rantamurteeseen Kymistä, Tytärsaarelta tai Lavanasaarelta, jossa sanalla on myös levikki (SMS s.v. *laakivesi*, kartta *laakivesi*). SMS määrittelee suomen sanan merkitykseksi 'eräs (halvaantuneen hieromiseen käytettävä) nestemäinen lääke'.

5.3.6 ***liebutama*¹ (*leebutama*)** v. 'liehuttaa, lieputtaa, heiluttaa' Jõe Kuu Hlj < sm *lieputtaa*

VMS(V):ssa yleisviron mukaisena hakusanana käytetty pitkävokaalinen variantti *leebutama* esiintyy EMSkk:n mukaan vain Haljalassa, jossa diftongi on oiennut keskimurteen vaikutuksesta; sekä Jõelähtmen että Kuusalun asussa on diftongi. Myös EMS esittää nyt tarkasteltavan verbin hakusanan *leebutama* alla (mahdollisesti homonymian välttämiseksi, ks. 5.3.7 *liebutama*²), vaikka Haljalan esimerkkejä ei edes anneta ja vaikka viron murreosanaston kokoomakortiston sanalipussa kerrotaan Haljalan sanan olevan harvinainen. Pidän kuitenkin perusteltuna käyttää ensisijaisena Jõelähtmen ja Kuusalun asua *liebutama*, joka samalla on tarkasteltavan murteen mukaisin muoto.

Södermanin (1996: 69) mukaan *leebutama* on kausatiivijohdos verbistä *leebuma* ja hän vertaa sitä suomen samanmerkityksiseen veriin *lieputtaa*. EMSkk:ssa on kuitenkin selvästi enemmän merkintöjä

verbistä *liebutama* kuin verbistä *liebuma*, joten en pidä esitettyä johtosuhdetta todennäköisenä. SSA (2: 70) puolestaan merkitsee viron rantamurteisten verbien *leebuda* 'leyhyä', *leebutada* 'leyhyttää' lainautumisen suomesta kysymysmerkillä⁵⁸. Suomen verbin levikki on kuitenkin niin laaja, että pidän viron rantamurteen ekspressiiviverbiä *liebutama* (*leebutama*) lainana suomesta. Nykysuomen sanakirjan mukaan *lieputtaa* merkitsee transitiivisenä 'liehuttaa, heiluttaa' ja intransitiivisena 'liehua, heilua' (NS III: 138); SSA:n mukaan savolaismurteinen ja Pohjanmaalla sekä Peräpohjolassa esiintyvä *lieputtaa* merkitsee 'hulmuta, loimuta; heiluttaa'. Mainitun levikin lisäksi suomen murteiden sana-arkistossa on seuraavat esiintymät: *lieputtaa* Ruovesi | *menee lieputtaa* 'reippaasti, liukkasti' [koloratiivikonstruktio!] yl. Hattula [Pohjois-Häme] | 'lepattaa syn. lerpattaa, liehua' Tammela [Etelä-Häme], Karstula Konginkangas [pohjoinen Keski-Suomi] (SMSA).

SSA:n mukaan suomen verbin "merkityksessä ja äänneasussakin voi olla *lieve* sanan vaikutusta", ja vanhoissa sanakirjoissa on vielä vahva-asteinen nominatiivi: Gananderilla (483–484) *liepä*, *-pän haameen liepä* 'kjortel fäll'; *liepes*, *lieppehen*; *liepi*, *-pen* l. *lieppeen* sekä Lönnrotilla (I: 927) *liepe* l. *liepes*, *lieppeen* (dial.) = *liewe*. Karjalan kielessä on vastineet *liepottoa* 'liehua, liidellä; hulmuta; loimuta', *liepetteä* 'tuulla; astella jalat levällään' (vrt. myös *lievehteä* 'heilua, hulmuta') (SSA 2: 70; KKSv). Lisäksi annetaan saman sanueen suomen sanat *liepottaa*; *lieppo*, *lieppu* 'väljäsuinen astia, leveä helma' ja verrataan sanoihin *lieha*, *liehua*, *liekkua* (SSA 2: 70). SMS:ssa verbin *lieputtaa* merkityksessä 'liehua, hulmuta, lepattaa' annetut esimerkkilauseet ovat pitäjistä Nurmo [Etelä-Pohjanmaa], Ruovesi [Pohjois-Häme], Tammela [Etelä-Häme], Konginkangas [pohjoinen Keski-Suomi] ja merkityksessä 'heiluttaa, liehuttaa' Karstula [pohjoinen Keski-Suomi], Jämsä [eteläinen Keski-Suomi] sekä merkityksessä 'kulkemisesta' Nurmo [Etelä-Pohjanmaa], Kajaani [Kainuu]. Verbin *lieputa* (yks. 3. pers. *lieppuaa* t. *lieppunee*) 'liehua, hulmuta' esimerkit ovat pohjoisesta Keski-Suomesta: *se* (tuli rakovalkeassa) *siinä lieppus nii*. Pihtipudas | *riihenkiukoassa ol' ennehenkrèikä*,

58. Tämän sanan etymologian olen aiemmin (Björklöf 2012) esittänyt uutena, mutta koska SSA:ssa lainautumista on pidetty mahdollisena, luokittelen etymologiani tässä kuitenkin uudelleen perustelluksi.

josta valakie lieppus - - Konginkangas; frekventiiviverbin *lieputella* esimerkit merkityksessä 'liehutella, hulmutella' ovat Pohjois-Savosta (Jäppilä Maaninka) ja 'kulkemisesta' käytettynä niin ikään Pohjois-Savosta (Pieksämäki) ja Inkerin Tyröstä koloratiivikonstruktiossa *tantsi lieputteel*.

EMSk:n sanalipuissa on mm. seuraavat esimerkit verbin *liebutama* 'lehvitama' käytöstä:

*miss sa liebutad*⁵⁹ *sest riidest* Jõe Püünsi; *siis liebutas ennast viel aabade pial* [kratt] Jõe; *tuul toisina liebuta verku vabetel, vai riidenüöril. ära pane ninda kova tuulega märgi riide nüörile lieppuma*. Kuu Pärisea; *mes sest rahakodist kääs liebudad?* Kuu Tammistu; *midäs neisd riidetest siel nüöril liebudad nii kaua se tuul jo lohku ne ärä*. Kuu Pärisea; *tuul toisina oite kovast liebuta verku vavetel vai riide nüöril* Kuu Pärisea; *Ärä sa pane oits kova tuulega märgi riide nüörile liepuma*. [ks. 5.1.17 *liepuma*] *Vanembi riide võib sidäsi toisina täüest puruks liebutada*. Kuu Pärisea; *Tuuled liebutand kubulibu rebaluks, täüdü panna uue* Kuu Viinistu; *leebutama* 'kui keegi midagi asja riputab' *mis sa leebuta siin*. Hlj Vergi.

Södermanin väitöskirjan arvostelussaan johtosuhteen *leebutama* ← *leebuma* hyväksyvä Suhonen (1997: 459) huomauttaa: "[Södermanilla] levikistä puuttuu VN*g* ja sana voi merkitä myös 'riputama' (Hlj; lisäsõnastik, josta ei ilmene, onko tällöin kysymyksessä 'ripustaa' vai sen homonyymi 'ripotella'-verbi)." VMS(V), EMS (V: 23) tai viron murren sanaston kokoomakortistokaan eivät kuitenkaan anna sanalle Viru-Nigulan levikkiä, ja mielestäni näistä merkityksistä 'liehua' ja 'ripustaa' ovat kyllä läheisemmät, sillä ripustetut verkot tai vaatteet voivat hyvin liehua, mutta ainakaan verkkoja ei voi ripotella eikä verbin käyttäminen vaatteistakaan ole kovin prototyyppistä.

Tässä tarkasteltu verbi on eri sana kuin seuraavaksi tarkasteltava sinänsä samanasuinen suomalaislaina *liebutama*² Kuu Hlj 'liata, riepottaa' < sm *lieputtaa* + sm *riepottaa* (ks. seuraavaa sana-artikkelia): verbien alkuperä, merkitys, levikki ja osittain asukin ovat erilaiset.

59. Sanalipussa verbimuoto on kirjoitettu geminaatalla ilman puolipituusmerkkiä.

5.3.7 **liebutama**² v. 'liata, riepottaa' Kuu Hlj
< sm *lieputtaa* + sm *riepottaa*

Käsiteltävä ekspressiivinen verbi on eri sana kuin sinänsä samanasuinen suomalaislaina *liebutama* Jõe Kuu ~ *leebutama* Hlj 'liehuttaa, lieputtaa, heiluttaa' < sm *lieputtaa* (ks. edellistä sana-artikkelia): verbien alkuperä, merkitys, levikki ja osittain asukin ovat erilaiset.

Suhonen (1988: 98) on esittänyt, että viron rantamurteessa on sana⁶⁰, jolla on suomessa murrepohjaltaan hämäläis-savolainen vastine *lieputtaa*. SSA (2: 70) ei mainitse hämäläistä levikkiä sanalle, mutta SMSA:n sanalippujen mukaan se ja myös keskisuomalainen levikki ovat olemassa. Tuntuu myös kummalliselta, että savolaismurteissa ja karjalan kielessä tunnettu sana ei esiintyisi lainkaan suomen kaakkoismurteissa. Toisaalta rantamurteen *liebutama* voi olla myös todennäköisesti Uudeltakirkolta lainatuista *liebuma*, *liepuma*-verbeistä (ks. 5.1.16, 5.1.17) omaperäisesti johdettu. EMSkk:n sanalipuissa *lieButtama* 'asjata määräma, rüvetama, mustaks tegema' on aina merkitty lyhyellä geminaatalla. Sana on mainittu tavalliseksi sekä Kuusalun Tapurlassa että Haljalan Lahessa (EMSkk).

Kuusalun ja Haljalan verbillä on paitsi viron murreosanaston kokoomakortiston, myös EMS:n (V: 23, 143) mukaan suomenkin 'liehuttaa'-merkityksen lisäksi merkitys 'sotkea, liata, ryvettää' ('asjata määräma, mustaks tegema, rüvetama'): *liebutab keik oma riided ära* Hlj. Tämä viittaa mielestäni siihen, että sana on kontaminaatio suomen verbeistä *lieputtaa* ja *riepottaa*, joista jälkimmäinen merkitsee sellaista huonolla tavalla lieputtamista, johon hyvinkin voi liittyä sotkeentumista ja jopa rikkoutumista. Nykysuomen sanakirjan mukaan *riepottaa* merkitseekin 'raahata, retuuttaa, lennättää; pidellä pahoin, "höyhentää"', ja esimerkkilauseena annetaan *Pojat laskivat istuvillansa mäkeä, ja hyvä oli, etteivät äidit olleet näkemässä sitä vaatteiden riepotusta*; verbin *riepotella* esimerkkilauseena on *Myrsky riuhtaisi purjeen riepoteltavakseen* (NS IV: 706). Suomen *riepottaa* onkin lainautunut Kuusalun: Pärt (1924: 93, 149) antaa Kuusalun Kolgasta saman merkityksiset *lieButtama* ja *rieButtama* 'asjata määräma, rüvetama'; Vilbergillä (1922: 252) taas on *riebutama* 'koiruuttaan kiusata, käpälöidä, halata, kopeloida (tyttöä)'; *kas mina olen õige sinu*

60. Itse sanaa lyhyessä esitelmäabstraktissa ei kuitenkaan anneta.

riebutava!, jonka merkityksenä VMSV:ssa annetaan ’kämpelöidä, koppeloida’ ja joka on ilmeinen suomalaislaina. Suomen ekspressiiviset *riepottaa* ja *riepu* (ks. 5.3.9) kuuluvat keskenään samaan sanueeseen.

5.3.8 ***rahvasim(m)ed ~ rahusimmed*** s. pl. ’rauhaset’
Jõe Kuu < sm *rauhasimet* KARE

SKES:n (747) mukaan rantamurteen sana *rahvasimmed* on ”nähtävästi suomen vaikutusta” ja Mägistén (EEW 2387) mukaan Kuusalun sana *rahvasimmed* on lainautunut suomesta; SSA (3: 55) puolestaan esittää viron murren *rahvasimed* itämerensuomalaisten vastineiden joukossa mainitsematta lainautumista. SMSA:n sanalippujen mukaan *rauhasimet* esiintyy paitsi Varsinais-Suomessa, Satakunnassa ja Perä-Pohjolassa myös kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän Tytärsaarella, mikä olisi selvä rantamurteen sanan lainalähde. Kaikissa Mustin (1987: 88) esittämissä viron koillisrannikon tämän sanueen murren sanoissa (JõePr pl. *rahusimmet* ~ Kuu *rahvas*, harv. pl. *rahvasimmeD* ~ Hlj Lahe *rahvaset* ~ Lüg, Vai Udria *rahuseD* ~ *rahuDiD* ~ Kudru *rauhiaine*, pl. *rahuja(i)seD* ~ Hlj Lüg Jõh *rahud* ’rahu, nääre’) on Vaivaran Kudrun yksikkömuotoa lukuunottamatta tapahtunut metateesi *uh* > *hu* ~ *hv*. Must (mp.) vertaa näitä viron sanoja SKES:n (746) esittämiin suomen sanoihin *rauhiainen* (INK) ja *rauhasimet*.

Kyse voi olla myös sanan johtamisesta omaperäisesti samalla tavalla kuin on johdettu suomen *rauhasimet*, joka olisi ollut mallinantajana Jõe Kuu sanalle *rahvasim(m)ed ~ rahusimmed*. Söderman (1996: 101) puolestaan esittää aineistonsa sanan Hlj Lüg Vai *rahus(s)ed* olevan yleisvirolaisen sanan *rahu* monikkomuoto, joka on mahdollisesti saanut vaikutusta suomen sanasta VAR SAT Tyt *rauhasimet*. (Vrt. 5.2.3 *rajasi(me)d*.)

5.3.9 ***riemutim(m)ed*** s. pl. ’vaatteista’ Kuu Hlj
< sm *rimputtimet* + sm *riemut* KYM

VMSV:ssa on sanan merkitystä kuvaamassa vain selite ’vaatteista’ (*rõivaste kohta*), mutta rantamurteen sanan käytöstä saa tarkemman kuvan EMSkk:n sanalipuista: (*reitte*) *riemutimmed* ’housun(reisien) paikkalaput’ Kuu; *riemutti* ’vaatteista’ *reije riemuttimed* ja *kirikku*

kiemuttimet 'samat vaatteet niin riihenpuinnissa kuin kirkossa' Hlj, viimeisin on Mustin (1987: 93) mukaan puhekielinen 'samat vaatteet arkena ja pyhänä'. Myös Narvasta (!) on talletettu vanhaksi merkitty sanonta *mis ikke keriku kiemuttime, sie reije riemuttime*, jota käytettiin, jos joku piti samaa pukua pyhänä ja arkena. (EMSkk.) Sanan käyttö on selvästi ekspressiivistä. Viron käsitteellisessä sanakirjassa merkitystä ei ole aivan tavoitettu ja sanojen asukin on yleiskielistetty: *reemutimed-keemutimed*: rehe r-d ja kiriku k-d 'rehepeksu ja kirikuskäima riided' Hlj (EKMS I: 1144 s.v. Kehakatted). Länsimäen (1987: 238–239) mukaan eri puolilla suomen murteissa tunnetaan runsaasti varioiva sananparsi ”Jolla ei ole *kirkko|kimputtimia*, sillä ei ole *riihi|rimputtimia*”, jonka yksi variantti esiintyy jo Gananderilla. Suomen sanapari *-kimputin* ja *-rimputin* ja sen varintit esiintyvät vain sananparressa tai ”siitä irronneissa sanonnoissa”, mitä ne sitten lienevätkin (mp.). Krikmannin (1981: 42) mukaan virolaisista sananlaskutyypeistä noin 12 %:lla onkin paralleeleja Suomessa, mutta erityisesti esiin nousee Lahemaan alue Kuusalussa ja Haljalassa: siellä esiintyvistä sananlaskuista Suomessa tunnettuja on vähintään 25 %.

Haljalasta ja Narvasta merkityillä sanonnoilla siis on todennäköisesti suomalainen alkuperä tai esikuva ja sanonnasta myös erilliseen käyttöön irronnut sana *riemutim(m)ed* lienee kontaminaatio suomen sananparren sanasta *rimputin* ja toisesta suomen sanasta *riemu*. Tämä Kymenlaakson, Suursaaren ja Tytärsaaren 'huivia tai (pää-, kaula-, esi-, nenä)liinaa' merkitsevä *riepu*-sanan variantti esiintyy myös Lönnrotilla (sanat SSA 3: 71; SKES 778; Lönnrot II: 396). Ilmar Talven Suomenlahden ulkosaarten kansankulttuuria käsittelevässä tekstissä sana esiintyy aina monikossa *riemut* (Talve 1996: 282, 283, 288, 301). Jo Agricolan käyttämän ja laajalti mm. hämäläis- ja itämurteissa (+Pohjanm PSm) esiintyvän sanan *riepu* 'rätti, räsy, huono vaate' merkitys on 'huivi, liina' Kaakkois-Hämeessä ja Inkerissä sekä paikoin Laatokan- ja Etelä-Karjalassa (+KSm). Suomen sanan toisen tavun konsontilla on kolmaskin variantti, sillä suomessa tunnetaan myös *rietu* Pacchal. 1667, Jusl.–Lönnr.; Vars.-Suomi, Satak. 'ohut ja kulunut t. rohtiminen kangas; riepu; pääliina, huivi' (SKES 778). Inkeröisessä on vastine *rēpu* 'rätti', Hevaa *riepu* 'huivi' ja karjalassa *riepu* 'räsy, rätti; risa; räsymatto' (IMS 475; KKSv; SSA 3: 71). SSA vertaa sikermää sanaan *repale*.

Toikan (2003: 81–82) aineistossa esiintyy Lüg Vai *riemutus* ~ *riemotus* 'hirmutis', jota hän vertaa⁶¹ vaatteista käytettyyn Kuu Hlj sanaan *riemutim(m)ed* sekä suomen sanaan *riemu* Kym Suurs Tytärs 'liina', etenkin itämurteiden *riepu* 'risainen vaate, rätti, rasu', KarP *riepulainen* 'lumppuri' (tästä SKES: ka *riebulane* Ilom. 'riepujen kaupustelija'⁶² < mahd. suom.; lisäksi tunnetaan karj.-aun. *riepu*, *riebru* 'riepu, riepumatto') (SKES 778) ja jonka hän esittää voivan olla suomesta saatu laina, jonka merkitys on muuttunut. EMSkk:n sanalippujen perusteella Lüg Vai *riemotus* ~ Lüg *riemutus* tarkoittaa lähinnä 'liikaista ja rääsystä ihmistä, rääsyläistä'.

5.3.10 **silmpagu** s. 'rikkinäinen verkonsilmä, silmäpako'
Jõe Kuu Hlj < sm *silmä|pako* KYM KARE

Sana *silmäpako* 'sukassa, (sukan)kutimessa tai verkossa oleva reikä' on SMSA:n sanalippujen mukaan yleinen suomen murteissa. Kymenlaaksossa ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä Karjalan kannaksella sillä on nimenomaan verkon reiän merkitys, joten pidän niitä todennäköisinä lainautumisalueina. Myös Söderman (1996: 115) kirjoittaa sanan *silmäpako* 'kahden silmän suuruinen reikä (verkossa)' olevan SMSA:n mukaan yleinen suomen murteissa, ja levikkien perusteella hän pitää rantamurteen sanaa suomesta lainattuna. Eri merkityksiin tai tarkempiin alueisiin hän ei ota kantaa. Vilbergillä (1925: 125) esiintyy loppuheitoton Kuu *silmapagu*. Vartalo *silmä* on uralilainen, *pako* taas itämerensuomalainen.

5.3.11 **sohk** s. 'verkon ja nuotan kuivatusteline' (vi *vabe*)
Jõe Kuu < smsohka KARE < ka *sohka*, *šohka*, *žohka*,
šohku < ven *coxá*

sohk g. -i Kuu pl. *sohid* hrl pl. *sohkid* Jõe Kuu (EMSkk; EKMS II: 119 s.v. Kuivama, 1140 s.v. Noot; Must 1995: 674; 2000: 370) on *i*-vartaloinen: *i*-vartalolla merkitään usein sanan laina-alkuperää.

61. Toikka ei varsinaisesti ole analysoinut aineistoni sanaa, mutta esitän sen silti uudelleen perusteltujen etymologioiden joukossa.

62. KKS:n mukaan 'kiertelevä saviastioiden kauppias, joka samalla osteli lumppuja'.

Mustin (2000: 370) mukaan Jõe Kuu *sohk* on laina venäjän sanasta *coxá* (*sohá*). Todennäköisesti se olisi saatu pohjoisrannikolla kalastamassa käyneiltä venäläisiltä kalastajilta, joilta virolaiset ovat oppineet myös talvisen nuottakalastuksen. Must (mp.) pitää epätodennäköisempänä, että lainanimitykseen olisi tutustuttu suomalaisten välityksellä ja viittaa SKES:aan (1054), jossa puolestaan esitetään viron (Kuusalun) Kolgan sanan *sohk* olevan mahdollisesti lainautunut Inkerin suomalaismurteista. Sana on joka tapauksessa venäläistä alkuperää, kyse on vain siitä, mitä kautta se on viroon saatu. Käsitakseni mukaan rantamurteen länsiryhmän puhujat eivät juurikaan ole olleet tekemisissä Inkerin suomalaismurteiden puhujien kanssa – toisin kuin itäryhmän puhujat Vaivarassa –, ja kun otetaan huomioon se seikka, että rantamurteen sanan äänneasua vastaa täsmällisemmin suomen ja karjalankin asua kuin venäjän asua, pidän todennäköisimpänä sitä, että rantamurteeseen sana on lainattu suomesta (todennäköisimmin Viipurin läänin Uudeltakirkolta), johon se puolestaan on lainautunut karjalan kielestä.

Sanansisäisen konsonantiston suhteen SKES vertaa sanaa *sohka* suomen sanaan *viehka* < ven. *беха*, jossa venäjän *χ* on samoin substituoitu *hk*-yhtymällä. Eteläkarjalan sanalla taas on *a*:llinen ja livvin sanalla *u*:llinen nominatiivivartalo (KKSV). Must vertaa rantamurteen sanaa eteläviron venäjästä lainautuneeseen sanaan Setomaa *sooskad* pl. *sooska*? ~ *sooska*? ~ *soosa*?, g. pl. *sooskide* ~ *soossõ* [*pääle*]; Räpina *soods(i)k* pl. *sooske*? 'verkonkuivatustelineet', jonka lainaoriginaaliksi annetaan eri sana kuin rantamurteen sanalle: < ven *cóuka*, *cóuku* (*sóška*, *sóški*) (Must 2000: 375). Seton runsaiden venäläislainojen tiedetään kuitenkin olevan vanhempaa kerrostumaa kuin pohjoisviroon venäjästä saadut lainat, jotka ovat nuoria lainasanoja. Venäläisiltä on toki lainattu paljon kalastukseen liittyvää sanastoa; venäläisten vaikutuksesta virolaiseen kalastukseen ja sen sanastoon ks. Must (2000: 558–561); ks. myös ERKL (2007: 331 s.v. *vabed*, Viires). Ariste (2010 [1984]: 430) mainitsee sanan Kuu Jõe *sohk* pl. *sohkid* 'jäähän kahteen riviin pystyyn pannut puuseipäät, joille nuotta pantiin kuivumaan' jo SKES:ssä osoitetun "kuuluvan yhteen" sanojen sm *sohka*, ka *šohka*, ve *šoh* (SVJa: 517 kuitenkin ve *soha*, -n Kal'eg) jne. kanssa, jotka merkitsevät muitakin tukipuita ja jotka on lainattu venäjän sanasta *coxa*. – Kuusalulaisen Edgar Lillheinin mukaan nuottaa

vedettiin Viinistulla aina talveen 1966 saakka (Norvik 2000a: 199, 2002: 124), joten sen jälkeen nuotan kuivatustelineen nimityksellä ei juuri enää ole ollut käyttöä.

5.3.12 ***tihmakas*** (***tihmagas***) adj. 'luistamaton (kelistä, lumesta), karhea; tiivis, tiukka, luja, kiinteä' Kuu Hlj
< sm *tihmakka* KARE

Suhosen (1988: 98) mukaan viron rantamurteissa on sana⁶³, jolla on suomessa murrepohjaltaan hämäläinen vastine *tihnakas*. En ole löytänyt Suomen murteiden sana-arkistosta lainkaan tällaista *n*:llistä muotoa, joten kyse lienee lyöntivirheestä. SKES (1289 s.v. *tihma*) tuntee Vanajassa pohjoishämäläisen murreryhmän eteläosassa esiintyvän sanan *tihmakas* ja sen variantin *tihmakka*, joka esiintyy Lemillä kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmän luoteisosassa sekä Länsipohjassa. SMSA:n sanalipun mukaan tieto sanasta *tihmakas* on kuitenkin Hattulasta, Vanajan länsipuolisesta pitäjästä. Pidän sanaa *tihmakka* rantamurteen sanan todennäköisempänä laina-alkuperänä; on sitä paitsi mahdollista, että sana on tunnettu laajemminkin kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä, vaikka se on dokumentoitu vain Lemiltä. Mahdollinen laina-alkuperä on myös suomen paikoin kaakkoismurteinen *tihmas* 'tiheä (esim. pirta); sitkeä (esim. sahattava puu); tuore, tahmea (väristä)' (SKES 1288), johon olisi lainattaessa lisätty viron *-kas*-johdin samoin kuin laina-alkuperään *tihmakka*. Se, että käsitteellinen sanakirja (EKMS I: 771 s.v. Juuksed, 985 s.v. Kare, III: 1304 s.v. Tihe) tuntee Kuu Hlj sanalle *tihmakas* niin merkityksen 'tiheä' kuin 'luistamatonkin' viittaa siihen, että viron rantamurteen sana on kontaminaatio esittämistäni suomen sanoista *tihmakka* ja *tihmas*. Etymologiset sanakirjat esittävät virolaisen murren sanan *tihmaGas* (Kolga Kuu) 'tiivis, luja' (SKES 1289), *tihmakas* 'id.' (SSA 3: 290) luultavasti lainautuneen suomesta. EKMS:n lause-esimerkkien valossa sanan *tihmakas* eksaktimpi käännös on mielestäni 'luistamaton'. Viron murren sanaston kokoomakortiston esimerkkilauseita ovat mm.

63. Itse sanaa lyhyessä esitelmäabstraktissa ei kuitenkaan anneta.

teine puu oli raeks pandud, et telu e pääl ei kuluda [paadi] pohja puud; siis oli kaskine rae pandud ala. puu rae oli paremb, kergemini liuges telu e pääl, raudvits oli tihmagas tela vasta. Kuu Viinistu (s.v. rae 'paadi põhjapuu kaitse'); kävin meress ujumass, nüüd on juuksed ninda tihmakad, et kamm läbi ei käü Kuu Tammistu; 'huonosti pesty astia, joka on jäänyt karheaksi': pesid silgu püdü külmä viega, aga ige on ninda tihmagas, et pidäb uuesti tulise viegä üle pesemä Kuu Tammistu; Se saega on raske saagida, käüb tihmakalt puust läbi. Kuu Tammistu (EMSk).

Kuusalussa esiintyy lisäksi adjektiivista *tiimakas* omaperäisesti johdettu adverbi *tiimakalt* (VMS(V), EMSk).

5.3.13 **ventu** s. 'veitikka, veijari' Jõe Kuu
< sm *ventto* KYM KARE ~ *venttu* KYM

SKES:n ja SSA:n mukaan viron murteinen *ventu* on lainaa suomen sanasta *vento*, jonka merkitys on paikoitellen murteittain 'veitikka, veijari' (SKES 1698–1699; SSA 3: 425). EMSk:ssa rantamurteen Jõelähtmen Rammun sana on kuitenkin kirjoitettu geminaatalla (*venttu*), ja geminaatta selittyykin paremmin seuraavasti: Suomen murteiden sana-arkistossa on useita tietoja sanasta *ventto* 'venäläinen'. Esiintymät ovat enimmäkseen Kymistä, missä esiintyy myös asu *venttu*. Vehkalahdelta on vuodelta 1948 tieto, että nimitys on leikillis-vivahteinen. Lavansaarella sana on ollut venäläisen haukkumanimi, jota vuonna 1930 on kuullut enää aniharvoin – tilalle on tullut *ryssä*. Vuonna 1952 Kymissä on määritelty *ryssä*-sanan tulleen käyttöön (viime) vuosisadan vaihteessa. Elimäellä sanaa *venttu* on pidetty vanhentuneena jo 1903–1906, mutta Kymissä vuonna 1907 sana on ollut tavallinen, ehkä vähän halveksivainen venäläisen sotamiehen nimitys; toisaalta Kymistä on vuodelta 1912 tieto, että sana on ollut ennen tavallinen. Vuonna 1960 sitä on pidetty Kymenlaakson Sippolassa ja Ruotilassa ilmeisesti jo unhoon jääneenä.

Ekspressiivinen Jõe Kuu *ventu* lienee näin ollen saatu suomen murren sanasta *ventto* ~ *venttu* 'venäläinen', joka tunnetaan niin leikillisessä, neutraalissa kuin halveksivassakin merkityksessä. Sana on lainautuessaan laajentunut merkitsemään ylipäättään 'ihmistä' leikillisessä mielessä mutta EMSk:n sanalippujen mukaan se esiintyy

Kuusalusssa myös merkityksessä 'kelmi, petturi'. Lainaamista on saattanut motivoida viron sana *vigurivänt* 'veitikka, veijari' ja lisäksi yleisvirossa tunnetaan venäläistä merkitsevä halventava nimitys *vant* g. *vandi*, esim. *vene vandid* (sanat EKSS, ViSu). Virossa on siis jo ollut olemassa affektiivisten sanojen malli *vVnt*, johon suomen sana on voitu lainata, vaikka sen nominatiivimuoto on lainautunut vokaali-loppuisena ja sanan taivutustyyppi onkin eri. Suomen *ventto* tuo mieleen myös ihmistä merkitsevän sanan *veikko(nen)*.

5.3.14 **vintur** s. 'köysiharkki, hanko' Jõe Kuu

< sm *vintti* KYM KARE + vi -ur / vi *vinn* + vi -ur

SKES (1779) ja SSA (3: 454) esittävät hieman eri merkityksisen viron sanan *vintur* g. -i 'laahausankkuri, naara' suomesta lainautumisen kysymysmerkillä. SMSA:n sanalippujen mukaan suomen sanan *vintturi* levikki on lainautumista ajatellen hieman ongelmallinen: se esiintyy murteittain esimerkiksi paikoin Laatokan Karjalassa (näin myös SKES 1778–1779) mutta liian kaukana rantamurteen kontaktialueesta. Suomeen *vintturi* 'kierrettävä kelaus- ja nostolaite; kaivon vipu' on lainattu ruotsista (SSA mp.). Vilbergin (1921: 189) ja EMSk:n sanalippujen mukaan rantamurteen sanan merkitys on kuitenkin 'köysiharkki, haarapäinen kuivatus- tai tukipuu' ja EKMS:n (IV: 64 s.v. Tugi) mukaan *vinturid* ovat 'korentoa kannattelevat haarapäiset tuet'. EKMS:n (II: 371 s.v. Laeva osad ja varustus) mukaan Kuusalusssa *vintur* merkitsee myös 'laivan portaiden ja pelastusveneiden nostamiseen käytetty nostoteloilla varustettu käyrä rautapuomi', mikä onkin sama kuin ruotsin ja suomen sanan merkitys. Sen sijaan suomen sana *vintti* 'kaivon vipulaite; nuotan kelalaite' esiintyy laajalti Kymenlaaksossa ja kaakkoismurteiden Etelä-Karjalan ryhmässä (SMSA), joten rantamurteen sana voisi olla laina ja oma -ur-johdos siitä. -ur sinällään on hyvin vanha johdin, jolla 1900-luvun alussa alettiin muodostaa myös välineen nimityksiä, ei enää vain tekijännimiä (Kasik 2009: 116), ja virossa onkin tällä johtimella muodostettujen välineennimien malli. Johtamisen tarpeen on voinut aiheuttaa koko pohjoisviron murteiden alueella esiintyvä venäläinen laina *vintis* 'hutikassa, (kevyesti) humalassa' (ill. *vinti* 'hutikkaan, humalaan'). Rantamurteelle tyypillinen geminaattaklusiilin suomenmukainen ääntäminen on todennäköisesti

säilynyt soinnillisen konsonantin jäljessä, ja Jõelähtmen Rohuneemestä dokumentoitu sana onkin kirjoitettu sanalippuun geminaatallisena *vinttur*, -i 'puude hark, mille peale pannakse kõrend': *kaks kolm puud seota kinni paelaga / sie on vinttur / vintturi peal on korend* (EMSkk). Sanan merkityksenmuutos on tapahtunut niin, että koko nostolaitteen nimellä (ru, sm) on alettu nimittää laitteen vipua tai puomia *pars pro toto* (sm, Kuu), ja seuraavaksi tämän nimitys on siirtynyt toiselle pitkulaiselle esineelle, sille haarapäiselle puulle, jossa vipu liikkuu (Jõe Kuu). SMS:n merkityksenselitys ja lause-esimerkki kuvaavat laitteen rakennetta: *kaivonvintti* 'kaivon vipulaite: (haarakas) pystypuu ja siinä akselin varassa kääntyvä poikkipuu, jonka toisessa päässä on paino ja toisesta päästä riippuu sankoa kannattava salko'; *etsitai metsäst puu mis on kaks huaroa sit poikittaim pannai rauta mis* (kaivon)vintti kävelyö [liikkuu]. Järvisaari [INK] (SMS s.v. *kaivonvintti*, *kävellä*).

Ala-Laukaan alueen Luuditsan länsivatjalaisessa murteessa on tunnettu rantamurteen kanssa samanmerkityksinen sana *ventturi* 'maahan ristiin lyödyt kepit, joilla kuivatetaan köysiä, tai niistä muodostuva kuivatuspaikka' (VKS 1510), joka lienee laina viron rantamurteesta. Tällainen lainautuminen on mahdollista, sillä virolaiset ja vatjalaiset kalastajat ovat kohdanneet toisiaan sekä Suomenlahden saarilla että Ala-Laukaan alueella (esim. Ariste 1981: 59, 79; ks. myös Björklöf tulossa). Sanan lainautuminen viron rantamurteesta mainittujen alueiden paikallisen suomen murteen kautta vatjaan olisi myös periaatteessa mahdollista.

Toisaalta yleisvirolainen (koko koillisrannikolla tunnettu) *vinn* 'töstmise ja pingutamine riist' on lainattu alasaksan sanasta *winde* 'vinn, pöör' (VMSV; EES). Viron sanalla on myös murteellinen variantti *vind*. On myös mahdollista, että *vinn*-salon kannattajaa on rantamurteessa nimitetty sanasta *vinn* tehdyllä omalla -ur-johdoksella *vintur*, jolloin *t* selittyisi. Vinttikaivo on vanhimpia veden nostamista helpottavia kaivotyyppejä (A. Ränk 1995: 44; ERKL 2007: 56–57, Troska).

5.3.15 **visa** s. 'kalanveri' Jõe Kuu Hlj < sm *visva*

Södermanin (1996: 142) mukaan rantamurteen *visa* on todennäköisesti laina suomesta, sillä suomen länsimurteissa esiintyy vastaavia muotoja. SKES:n (1794–1795) mukaan vanhoissa sanakirjalähteissä onkin apokooppisia muotoja *visu*, *visa*, *visuvesi*, joista *visu* olisi tunnettu Porvoossa, mutta SMSA:n sanalippujen mukaan muotoa *visa* ei kuitenkaan esiinny Hämeessä, ja muut länsimurteet ovat nähdäkseni maantieteellisesti turhan kaukaisia. Mielestäni voi olettaa suomessa yleisen sanan *visva*⁶⁴ tavarakenteen lainautuessa muuttuneen (sm *visva* > Jõe Kuu Hlj *vi-sa*) samoin kuin on tapahtunut rantamurteen omaperäisen yhdyssanan *vara|teivas* määriteosassa. Siinä yleisvirolaisen sanan *varb* g. *varva* p. *varba* genetiivimuodon toisen tavun *v* on kadonnut ja sanan tavarakenne on muuttunut (yl. *var-va* → Jõe Kuu *va-ra*) (Björklöf 2012: 185). Tämä merkitsisi toisen tavun tavunalkuisella *v*:llä olevan rantamurteessa tendenssi heittyä ja mahdollisesti myös kaksitavuissa ensi tavun rakenteen CV olevan preferoidumpi kuin CVC. Toisaalta metateesi on tuottanut tavun *va* toisen tavun asemaan sanassa *rahvasimmed* ja sanassa *sarvikad* *v* on säilynyt konsonantin jäljessä *i*:n edessä (Björklöf 2012: 137–138, 151), mutta nämä sanat ovat kaksitavuja pidempiä.

Södermanin (1996: 142) aineistossa on myös Hlj Lüg Jõh VN_g Vai *visma* 'haavasta erittyvä neste' (VMSV:ssa *vism(a)*), jota hän pitää suomalaisena lainana tai selvästi SKES:n mukaan sanojen *visva* ja *vihma* kontaminaationa. Kyseessä lienee Kymenlaaksosta saatu suomalainen laina, sillä SMSA:n sanalippujen mukaan sanan *asu* on paitsi paikoin Länsi-Suomessa myös Kymissä *visma* ja molemmat muodot *visma*, *visva* tunnetaan Valkealassa, Vehkalahdella, Lapinjärvellä ja Kanneljärvellä. Kuusalussa tunnetaan lisäksi adjektiivi *visane* 'mätivä (haava)' (VMSV; myös Suhonen 1997: 460), joka lienee laina mm. Lemiltä muistiin merkitystä suomen sanasta *visvainen*. Kuusalussa on myös verbi *vismama* ja Viru-Nigulassa taas adjektiivi *vismane*, joiden VMS(V):ssa on ajateltu olevan johdoksia sanasta *vism(a)*. Lönnrot (II: 1006) kuitenkin esittää murteellisen verbin *vismata*. SSA:ssa (3: 462) viron murteellista sanaa *vism(a)* on pidetty suomen sanan vastineena.

64. Yleisviroon sana todennäköisesti lainautuisi pitkän ensi tavunsa vuoksi nominatiivissa loppuheittoisena *visv : *visva*.

Viron luoteisrannikon sanan *wiza* g. *wiza* 'Fischblut (in der Fischersprache)' ja sen vertaamisen jo Gösekenillä esiintyneeseen sanaan *lepp* 'Blut (ausgeflossenes, bes. von Thieren), Blutwasser' on esittänyt Wiedemann (1375). Sanaa *visa* on Mägisten (EEW 3887) mukaan käytetty kalastajien kielessä tabusanana, siis eufemismina. Se olisi Mägisten mukaan sama sana kuin *visa* I 'zäh', fig. 'langsam, stumpf(geistig)', 'hartnäckig, beharrlich, ausdauernd', 'standhaft, fest', mistä mielestäni ei ole kyse. Mägiste viittaa artikkelissaan *visa* II kalastajien sanankieltoja ja salakieltä käsittelevään Looritsiin, vaikka Loorits mainitsee hylkeenveren nimityksistä vain Saarenmaan Jämajan sanat *laga* ja *löpp* – ja esittää *lepp*-sanat käyttämisen motivaatioksi lepän punaisen värin (EEW 3887; Loorits 1931: 461). Viron saarilla käytettyjä kalanveren nimityksiä ovat *lahju* ~ *lahu* ja *lepp* (myös hylkeenverestä); sanan *verine* sijasta on sanottu *lepäne*, *lepälene* (sanat VMSV; ks. myös Kendla 1997: 56; 2014: 31, 78 ja Nirvi 1944: 104). *lepp* 'veri' esiintyykin myös Kuusalussa, Viru-Nigulassa, Lüganusessa ja Kodaveressä (VMSV).

6. Ruotsalaisia lainasanoja viron rantamurteessa⁶⁵

Viron rantamurteen kontaktialueella on elänyt sekä suomen- että ruotsinkielisiä suomalaisia, mutta aineistossani ruotsinkielisiltä viron rantamurteen länsiryhmään lainattuja sanoja on vain pieni osa suomalaislainojen määrästä. Juuri Jöelähtmen, Kuusalun ja Haljalan pitäjät ovat kuitenkin viroon suomenruotsista saatujen lainojen pääasiallinen alue, ja idempänä koillisrannikolla satunnaiset ruotsalaiset lainat on saatu pääasiassa suomen kielen välityksellä (Raag 1997: 185; suomenruotsista saaduista lainoista lisää Ariste 1933 ja Raag 1988). Ekspressiivisanoja ei ole lainkaan vaan sanat ovat kulttuurilainoja; vähäiset lainaverbit ovat samankantaisia kuin lainatut substantiivit. Esitän omissa alaluvuissaan ensinnä varmat uudet ruotsalaisetymologiat, sitten korjaamani aiemmin esitetyt ruotsalaisetymologiat.

65. Tässä artikkelissa esitän vain uudet ja korjatut ruotsalaisetymologiat. Kaikki tutkimani rantamurteen länsiryhmän aineiston ruotsalaistaustaiset etymologiat olen esittänyt (osittain edelleen kehiteltyinä) kootusti artikkelissa Björklöf (2017).

6.1 Uusia ruotsalaisetymologioita

- 6.1.1 **kampar** ~ **kampur** s. 'pienehkö, pyöreähkö kivi verkon merkin painona' Kuu Hlj
< ru *kamper* 'pienehkö, pyöreähkö kivi'

Sanan Kuu *kampar* g. *-i, -a, -u* ~ Hlj *kampur* täytyy olla laina ruotsin pienehköä ja pyöreähköä kiveä merkitsevästä sanasta *kamper(sten)*, joka on myös muresana (sanat VMS; EMS; SAOB). FO:n ja sen kokoomakortiston mukaan suomenruotsin samanmerkityksiset sanat ovat kuitenkin aivan eri asuisia eikä suomenkaan murteista löydy vastaavia sanoja. Lainan loppuvokaali on substituoitunut virolaisemmilla varianteilla: Kuusalussa *a*:lla; Haljalan variantissa esiintyy viron välineennimiä muodostava *-ur*-johdin (ks. 5.3.14). Viron muresanas-ton kokoomakortistossa sana on kirjoitettu useita kertoja geminaatalla, esim. Kuusalun Tapurlan *kamppar* 'ümarik vähem kivi, mis rihmaga kupu külge kinnitatud' (EMSkk). Kuusalun sanastoa keränneellä Pärtilla (1924: 43) taas on Kolgan rannasta *e*:llinen *kampper*.

- 6.1.2 **märlak** s. 'katkaistun köyden pään sitominen purkaantumisen estämiseksi' Jõe⁶⁶ Kuu
← *märlama* < ru *märkla*

märlak on ruotsista samoin Jöelähtmeen ja Kuusaluun lainatusta verbistä *märlama* 'sitoo katkaistun köyden pää purkaantumisen estämiseksi' (6.1.3) viron *-k*-johtimella muodostettu substantiivijohdos. Samoin on johdettu samoissa pitäjissä tunnetusta ja samanmerkityksisestä ruotsalaisesta lainaverbistä *surlama* (6.1.6) substantiivi *surlak* (6.1.5). VMS(V):n mukaan *märlak* esiintyy vain Jöelähtmessä, joten sana ei kuulunut aineistokokonaisuuteen, jonka käsittelin pro gradusani (Björklöf 2012). Uudempi EMS (VI: 347) antaa sanalle *`märlak* g. *`märlaku* 'pleiss' kuitenkin kahden pitäjän levikin Jõe Kuu, joten sana täyttää aineistoni levikkikriteerit ja esitän sen tässä.

---

66. Levikki EMS (VI: 347).

- 6.1.3 **märlama** v. 'sitaa katkaistun köyden pää
purkaantumisen estämiseksi' Jõe Kuu
< ru *märla* 'varustaa punoksella, litsata'

märlama on laina ruotsin verbistä *märla* 'medelst garn el. dyl. fästa (ett klätt segellik) vid ett segel, vid mast el. (förr) vid rå; trånsa, litsa' (sana ja selite SAOB). Jöelähtmessä esiintyy myös toisin johdettu variantti *märlima*. Viron käsitteellinen sanakirja (EKMS II: 311 s.v. Köiestik, 1258 s.v. Nöör, III: 819 s.v. Siduma) antaa verbille merkityksen 'pleissata, pujoa köysiä yhteen', jossa on kyse merkityksenlaajentumasta, johon lienee vaikuttanut niin ikään rantamurteeseen lainautuneen ruotsin verbin *surra* merkitys (ks. 6.1.6). Myös EMS:n (VI: 347) antama merkitys verbille '*märlama* on 'pleissima'. Sama verbi on lainautunut ruotsista suomenkin merenkulkutermistöön muodoissa *määrletä* ~ *meerletä* (sanat Stjerncreutz 1863: s.v. *märla*). Merkityksen Stjerncreutz (1863: 249) selittää seuraavasti:

”Se on, kuin kahdella, joko toisiaan vasten juoksewalla kaapelkaarnilla, meri-miehen eli söömannin-kaarnilla, seili-langalla tahi muulla langalla, puoli-solmuttain, köyden tahi muun kalun ympärille kääritään kuteita hieraumisen esteeksi. Samalla lailla kudotaan, särkymisen esteeksi, werkko lasisten pottuin ja potellein päälle.”

Suomen ruotsalaismurteissa verbi esiintyy vain Keski-Pohjanmaalla käärmeeen kiemurtelemista merkitseväinä (FO IV: 486), joten periaatteessa voisi olla myös mahdollista, että rantamurteen verbi *märlama* olisi oma muodoste lainasubstantiivista *märling*. Ei kuitenkaan ole syytä olla olettamatta verbin lainautuneen ruotsista. Ks. *märling*; vrt. *surlama*.

- 6.1.4 **märling** s. 'määrlinki, katkaistun köyden pään
sitomiseen käytettävä nyöri' Jõe Kuu
< ruSm *märling* 'id.' öNL

Laina ruotsin samanmerkityksisestä substantiivista *märling* 'två- el. tretrådig smäcker lina, används bl.a. som teln i nät' (sana ja selite SAOB), joka on lainautunut myös luoteisrannikon keskimurteeseen

Ristiin asussa *määling*. EMS (VI: 347) määrittelee viron murren sanan *’märiling* merkitykseksi *’kanepist lõng köieotsa sidumiseks’*. Sama sana on lainautunut ruotsista suomenkin merenkulkutermistöön muodoissa *määrlinki* ~ *meerlinki*, ja merkitykseksi Stjerncreutz (1863: 249) selittää

”Se on kaksinkertainen tervattu liina, vähäisen ohuempi hyysinkiä ja vähän paksumpi taakelkaarnia. Määrlinkiä käytetään penseleiksi, määriläämistä ja fläätäämistä warten, j. n. e.” (sanat Stjerncreutz 1863 s.v. *märiling*; NS s.v. *määrlinki*).

Suomenruotsin aineistossa sana esiintyy yksittäisissä pitäjissä Pohjanmaalla, Turunmaalla ja Ahvenanmaalla, läntisen Uudenmaan Bromarvissa ja Tammisaarella sekä itäisen Uudenmaan Pernajassa, Ruotsinpyhtäällä ja Pyhtäällä (FO IV: 486). Viimeksi mainitut itäiset pitäjät ovat todennäköisimmät lainanantaja-alueet. Ks. *märlama*; vrt. *surling*.

- 6.1.5 **surlak** s. *’katkaistun köyden pään sitominen purkaantumisen estämiseksi’* Jõe Kuu
← *surlama* < ru *surra*

surlak on ruotsista Jöelähtmeen ja Kuusaluun lainatusta verbistä *surlama* *’sitoo katkaistun köyden pää purkaantumisen estämiseksi’* (6.1.6) viron *-k*-johtimella muodostettu substantiivijohdos. Samoin on johdettu samoissa pitäjissä tunnetusta ja samanmerkityksisestä ruotsalaisesta lainaverbistä *märlama* (6.1.3) substantiivi *märlak* (6.1.2).

- 6.1.6 **surlama** v. *’sitoo katkaistun köyden pää purkaantumisen estämiseksi’* Jõe Kuu
< ru *surra* *’sitoo kiinni, köyttää, kiinnittää köydellä’*

Laina ruotsin verbistä *surra* *’medelst (flera omvirade slag av) tåg, kätting, rep, lina el. snöre o.d. göra fast (ngn el. ngt), fastbinda, naja; säkra’*; Jõe Kuu muoto *surlama* on muodostettu ruotsista lainatun samanmerkityksisen verbin *märlama* mallin mukaan. Sama sana on lainautunut ruotsista suomeenkin muodossa *surrata*, *”se on, kuin köyden ympärin jotakin kiertämällä kiinisidotaan”*. (Sanat ja selitteet SAOB ja Stjerncreutz 1863: 367–368 s.v. *surra*.) Suomenruotsin

murteiden aineistossa *surra* esiintyy merkityksessä 'binda, linda, surra med band el. rep' muutamissa Keski-Pohjanmaan pitäjissä, joten sanaa tuskin on lainattu sieltä asti. Muutamista Turunmaan sanalipuista merkitys ei selviä ja muutoin tietoja on homonyymeistä (FOreg). Ks. *surling*; vrt. *märlama*.

- 6.1.7 ***surling*** s. 'katkaistun köyden pään sitomiseen käytettävä nyöri' Jõe Kuu
< ru *surrning* 'köyte; köytös' (?)vNL

surling on laina ruotsin sanasta *surrning* 'i konkret(are) anv., dels om enskild omgång av surrning, dels om tåg, rep el. stropp o.d. som används vid surrning' (sana ja selite SAOB). Se on äänteellisesti mukautettu samanmerkityksisen ruotsista lainatun substantiivin *märbling* mallin mukaan. Ruotsin ortografian geminaatta-*r* merkitsee tässä varsinaisesti edeltävän vokaalin ääntymistä lyhyenä, joten tremulantin kestossa ei lainattaessa ole tapahtunut muutosta. Suomenruotsin murteissa *surrning* läheisissä merkityksissä esiintyy vain Ahvenanmaan Nauvossa merkityksessä 'det omlindade, arbetet att surra' ja Länsi-Uudenmaan Tenholassa 'surrning (med rep och dyl.)' (FOreg). Sama sana on lainautunut ruotsista suomeenkin muodossa *surrninki* 'surraamalla pantu köytös jonkun kalun ympärille' (sana ja selite Stjerncreutz 1863: 368 s.v. *surrning*). Suomen ja viron sanojen eri merkitykset viittaavat siihen, että sanat on lainattu ruotsista erikseen ja eri tahoilla, sillä ruotsin sanalla on molemmat merkitykset. 'Sitomiseen käytettävälle nyörille' Stjerncreutz (1863: 368 s.v. *surrång*) antaa nimitykset *surraus-köysi*, *surraus-touvi*. Ks *surlama*; vrt. *märbling*.

Viron murre sanat *sorling*, *sorning*, *soring*, *sori* eivät läheisestä merkityksestään huolimatta ole samaa alkuperää: Södermanin (1996: 116) mukaan Jõe Kuu VNg *sorling* on laina ruotsin sanoista *sortlina*, *sorklina* (< alasaksa *sorglien* / hollanti *zorglijn* / saksa *sorgleine*) 'vid båtroder fäst lina med uppgift att hindra rodret att gå förlorat, om det hakas ur sina fästen' (SAOB); sanan Jõe Kuu *sorling*, *-i* 'nöörid, mis alusel vantisid pardaga ühendavad' on ensimmäisenä esittänyt Vilberg (1910: 425). Lisäksi tunnetaan *soring* 'köysi' Emmaste Häädemeeste, *sori* 'laivan pylpyrän tai taljan köysi' Emm Kihnu Hää, *sorima* v. (← *sori*) Emm Khn Hää (VMSV). Käsitteellinen sanakirja esittää kaikki

nämä sanat yhdessä (*soring*, *-i* e. *sorling* Jõe Kuu *surling*, Hiiumaa *sorning* e. *sori* 'nöör v. pehme mähis, mis laeval e. alusel esemeid üksteisega (näit. vantisid pardaga) ühendab' Harjumaa Hiiumaa jm.), mutta tämä on johtuu siitä, että tarkastelu siinä lähtee nimenomaan käsitteistä eikä esim. alkuperästä (EKMS II: 310 s.v. Köiestik, 362 s.v. Laevandus).

6.2 Korjatut aiemmin esitetyt ruotsalaisetymologiat

6.2.1 **liete ~ liede ~ lieter ~ lietes** s. 'verkon koho' Jõe Kuu Hlj < ruSm *lete* 'id.' öNL (Pyttis) (= Kymenlaakso, Pyhtää)

Verkon kohoa merkitsevällä sanalla on rantamurteen pitäjissä erilaisia asuja: *'liete*, *'liede* g. *'liete* Jõe(n. *liede*) Kuu; *'lieter* Jõe Kuu; pl. *'lietr|id* Hlj; *'lietes* g. *'liete* Jõe; keskimurteisessa Keilan rannikko-pitäjässä tunnetaan lisäksi pl. *'lietr|ed* (EMS V: 144). EMS:n esimerkkien valossa sanaa tunnutaan tavallisimmin käytettävän monikossa. Rantamurteen alueen kohot ovat olleet suuria korkin- tai puunpaloja tai pieniä muutaman litran kokoisia puuastioita (EMS, EMSkk, EKMS IV: 634 s.v. Vörk; Vilberg 1910: 382, 1921: 184; Pärt 1924: 45; Must 1995: 663). 'Suurta verkon puukohoa' merkitsevä ruSm *lätte*⁶⁷ ('stort flöte av trä mellan skötarna i en skötrad; skötsättnings djup kan varieras med lättbandet varmed flötet är fast vid sköten') esiintyy Suomessa Uudellamaalla muodoissa *leete* Bromarv, *lätte* Karis, *läte* Ingå [vNL], *läti* Sjundeå [mNL], *lete* Pyttis [öNL] (n.2); *let* Kyrkslätt [mNL] Strömfors Pyttis, *lät* Borgå [öNL] (n.1) (FO s.v. *lätte*¹). Variantti *lete* Pyhtäällä on todennäköisin originaali lainasanalle Jõe Kuu Hlj *liete ~ liede ~ lieter ~ lietes*. Pitkistä puolisupeista vokaleista muodostuneet ensi tavun sekundaariset diftongit ovat tyypillisiä koillisrannikkomurteille (Must 1987: 122–123; 1995: 21; Björklöf 2012: 5, 208, 217, 239), ja siksi Hiittisissä itäisellä Turunmaalla tunnettua varianttia ruSm *liete* ei tarvitse ottaa huomioon fonologisesti lähimpänä originaalina. Suomen murteissa ei ole sanaa, joka voisi olla viron rantamurteen sanan lainalähde.

67. Kiitän ahvenanmaalaista Eva Sundbergiä tiedosta Ahvenanmaan sanasta *lete*, joka puolestaan johti minut uusmaalaisten varianttien luokse.

Aiemmin rantamurteen sanan lainaoriginaaliksi on tarjottu ’ongen tai muun kalastusvälineen kohoa’ merkitsevää sanaa ruSm *flöte*: Raag (1988: 731) on ensimmäisenä pitänyt rantamurteen sanaa suomenruotsalaisena lainana, sillä suomen murteissa ei esiinny vastaavaa sanaa. Hän on ehdottanut mahdolliseksi originaaleiksi ruSm Pohjanmaa, Satakunta, läntinen Turunmaa *flöit*, öNL *flet* ~ *flöt* ~ *flyöt*, itäinen Ahvenanmaa *fleite* ~ *flöitä*; Söderman (1996: 69) on pitänyt Raagin etymologiaa todennäköisenä. Pro gradussani (Björklöf 2012: 104–105) olen ehdottanut vokalismien perusteella todennäköisimmäksi lainautumisalueeksi Itä-Uudenmaan Porvoota, jossa tunnetaan *flet*, ja sijaintinsa puolesta periaatteessa mahdolliseksi myös Ruotsinpyhtäätä (*flyöt*) ja Pyhtäätä (*flyöt* ~ *flöt*) (varianttien asut FO:n mukaan: ruSm *flöte*¹: *flet* Bo, *flöt* St Py, *flyöt* Py n.1) (sananmuodot FO s.v. *flöte*¹). Tässä esittämäni uutta lainaoriginaalia, suomenruotsin sanaa *lete*, on kuitenkin pidettävä vielä täsmällisempänä lainalähteenä viron murrekselle *liete* varianteineen.

EMS:ssa ei käytetä enää VMS(V):n yleisvirolaistettua hakusanaa *leetes*, vaan tilalle on otettu diftongillisten sanojen joukko *liete*, *lieter*, *lietes*. Olen tehnyt saman ratkaisun myös tässä esityksessäni. Kaikissa EMS:n esittämässä sanueen sanoissa onkin rantamurteelle tyypillinen diftongiutuminen, ja pitkän vokaalin sisältäviä varianteja on ainoastaan vanhemmissa kirjoissa. Tässä on kyse vain merkintätavasta – diftongit on vanhemman virolaisen kirjallisuuden hakusanoihin yleiskielistetty pitkävokaalisiksi. Pärt (1924: 45, 93) on kirjoittanut sanan Kuusalun Kolgasta geminaatalla *liette*. Variantti *lietes* on -s-johdos, jollainen on myös aineistoni lainassa Jõe Kuu *karbas* ~ *karpas* ’merimetso’ < sm *karppa* ’id.’ (Mäger 1967: 202; Björklöf 2012: 68; EES 130, jossa epätasällinen lainaoriginaali, tästä ks. Björklöf 2017: 383).

- 6.2.2 **rüüspiik** ~ **rüspik** s. ’tietty purjealus’ Jõe Kuu Hlj
(> sm Kymi ryyspiikki)
< ru *rospik* ’roslagenilainen alustyyppi’

Söderman (1996: 109) on esittänyt sanan *rüüspiik* olevan ”Suomenlahden sana” (*a Gulf of Finland word*), joka olisi todennäköisesti (*probably*) kahdesta ruotsista saadusta lainasanasta muodostettu

yhdyssana. Nämä yhdyssanan osat olisivat ruotsin *kryssa* 'to tack, to cruise', joka esiintyy SSA:n (1: 422) mukaan suomen länsimurteissa muodossa *kryssätä*, *ryssätä*, (*k*)*ryyssätä*, *krysätä* 'luovia' ja VMS:n (I: 303) mukaan virossa Jõe Kuu Risti *krüssama*, sekä ruotsin *pik* 'peak', joka taas esiintyy lainautuneena virossa Viru-Nigulassa, Kihnussa ja Häädemeestellä muodossa *piik* 'purjeen haarukan (kahvelin) ulomainen kärki, piikki' (VMS II: 201). Södermanin teoria ei kuitenkaan selitä sananalkuisen *k*:n katoa sananalkuisia konsonanttiyhtymiä suosivassa murteessa tai pitkää *y*-äännettä⁶⁸ ja jättää myös sanan motivaation hataraksi. Mielestäni kyse ei ole (tällaisesta) yhdyssanasta.

Rantamurteen sanalla *rüüspiik*, *-gi* on vaihtelevia merkityksiä: Jõe Kuu 'tavallista kalastusvenettä suurempi purjevene tai alus', Haljala Vergi 'kaksimastoinen purjevene / laiva, jonka yksiosaisissa mastoissa on kahvelipurjeet'; Virumaa 'jaala, pienehkö katolla varustettu kaksimastoinen purjevene, mastot ovat yhdestä osasta'. Lyhytvokaalinen variantti *rüspik* on tunnettu vain Jöelähtmen Püünsissä, jossa kyseessä on ollut 'kaksimastoinen laiva, jonka toinen masto on pidempi'; sanan ääntämys on ollut jopa *rüšpiik*, pl.g. *rüšpiikku*. Variantti *rüspiik* taas on Haljalasta, jossa samasta alustyyppistä on käytetty myös nimitystä *tasamastine*, 'tasamastoinen', Jöelähtmessä ja Kuusalussa taas *kaan*. (Vilberg 1910: 377, 425; Luts 1968: 116; sanat VMSV; merkitykset EMSkk; EKMS II: 358 s.v. Laev; käännökset SB.)

Käsittääkseni viron murren sanan todennäköisempi alkuperä on lainautuminen ruotsalaisesta lainaoriginaalista *rospik* [rɔ:spi:k] 'rospiggs-fregatt, -skuta', joka on vanhempi asu sanasta *rospigg*. Nimityksellä on kutsuttu ensisijaisesti Ruotsin Roslagenin asukkaita, mutta myös roslagenilaisia aluksia on nimitetty yhdyssanoista *rospiggs|fregatt*, *rospiggs|skuta* lyhentyneellä nimellä *rospigg* (sanat SAOB; aluksen nimityksestä Eklund 1989: 33, 54, 57; alustyyppistä myös Pettersson 1969). Kaksimastoisia *rospigg*-aluksia on käytetty 1600-luvulta asti. Viron länsirannikon Noarootsin pitäjän Rooslepan (ru *Roslep*) kylän asukkaita on puolestaan kutsuttu ruotsin murteellisella nimityksellä *rosbigiar* pl. (SAOB). Viron sana on lainautunut

68. Suomen murteissa pitkiä vokaaleita esiintyy kuitenkin Vehkalahdella (*pryyssätä*, *ryys(s)ätä*), Suursaarella (*ryyssätä* mutta myös *kyrsätä*) ja Kalliveressa Inkerinmalla (*kryyssi*) sekä Pohjois-Pohjanmaalla ja Peräpohjolassa (SMS, SMSE). Virolahdella ja esim. Varsinais-Suomessa asu on lyhytvokaalinen (SMSE).

ruotsinruotsista, sillä Suomen ruotsalaismurteissa *rospigg* merkitsee vain 'ihmistä' ja se on merkitty ainoastaan muutamista pitäjistä ruotsinkieliseltä Etelä-Pohjanmaalta, itäiseltä Ahvenanmaalta ja itäiseltä Turunmaalta (FOreg).

Suomen *ryyspiikki*, '1-mastoinen jahtia muistuttava purjealus. Eroaa jahdista siinä, ettei r-piikissä ole huipputankoa l. tonkia; maston huippu on verrattain pitkä; ylhäällä pieni toppiseili (huippupurje)', 'jk jahdin tapainen yksimastoinen purjealus', josta on SMSA:ssa vain yksi tieto Kymistä, on puolestaan todennäköisimmin laina virosta, sillä sen levikki olisi laajempi, mikäli laina olisi saatu suoraan ruotsista. Kymin sanan muuttunut merkitys, 'yksimastoinen purjealus', viittaa myös lainausketjun hännillä oloon: sekä ruotsin että viro sanat merkitsevät kaksimastoista alusta. (Suomen sana ja merkitys SMSA & SMS s.v. *kryssipiikki*⁶⁹.) Pienen levikin ja eri merkityksen lisäksi vokalismi viittaa mielestäni siihen, että suomen murren *ryyspiikki* ei ole lainattu suoraan ruotsista vaan viro rantamurteen kautta, sillä Stjerncreutz (1863: VI) käyttää suomenkielisessä tekstissään sanaa *ruuspiggi-kieli*: "Niin e. m. kutsuu Ruotsalainen rantawesiä kulkewissa aluksissa tawallista kieltä Ruuspiggi-kieleksi ja ulkomaille kulkewissa aluksissa käytettävää Meri-kieleksi."

Lainan *rüüspiik* (< ru *rospik* [rɔ:spi:k]) vokalismi vaikuttaa hie-
man kummalliselta (vrt. esim. ruSm *rol* [rɔ:l] > Kuu Hlj *ruul*). Kun ot-
taa huomioon Jöelähtmen variantin *rüspiik* ja Haljalan variantin *rüspik*,
on selvää, ettei edes vokaalin pituus ole stabiili. Selitys vokaalin laatuun
on kuitenkin havaitsemassani Kuusalulle tyypillisessä tendenssissä:
takavokaalit saatetaan lainoissa substituoida etuvokaaleilla. Kuusalus-
sa esiintyvätkin *höürimä* < sm *houria* 'puhua sekavia', *kömbästämä*,
kömbästümä < sm *kompastua*, *kömbästüs* < sm *kompastus*, *köndillä* <
sm *kontilla(an)*, *lönksümä* < sm *lonksua*, Kuu *pülske* < sm *pulska* (myös
pulsk(e)) Kuu Hlj *Lüg*), *rünsäjästi* < sm *runsaasti*. Molemmat variantit
on lainoilla Kuu *sieppama* ~ *sieppäDä* < sm *siepata* (ks. 5.1.23) ja Kuu

69. *kryssipiikki* on yleiskielistetty hakusana, joka ei esiinny itse arkistoaineistossa ja jonka en edes usko olevan nyt tarkasteltavan sanan muoto. Viron sanalle *rüüspiik* Södermanin (1996: 109) esittämä liian monimutkainen etymologia lienee tämän sanalippuun merkityn hypoteettisen hakusanan vaikutusta, ellei sitten hakusanaa ole merkitty Södermanin tutkimuksen pohjalta. Hakusanaa *kryssipiikki* on käytetty myös vuonna julkaistussa 2014 verkkosanakirjan jaksossa.

kondass ~ köndäss ill. *konta ~ könta* (Kad *köntas* ill. *könta* mutta Jõe *kontas*) (EMS) < sm *kontassa* 'kohmeessa' (ks. 5.1.10).

Vokaalisubstituutiot viron (ja suomen) murteisiin saaduissa lainoissa eivät ylipäättään ole täysin yksiviivaisia. Esimerkiksi laivan nimi ru *slup* [slu:p] 'suurin mahdollinen *roslagsskuta*, 20–22 metriä pitkä' on lainattu viron murteisiin rannikolle ja saarille eri muodoissa: *luup* saarten murteessa (Saaremaa, Muhu, Hiiumaa), sporadisesti länsimurteessa (Läänemaa, Pärnumaa, Kihnu), *sluup* Risti Kadrina, *luubi* sporadisesti koillisrannikkomurteissa, *luupi* VNg (rantamurteen keskiryhmä) ja (*s*)*lüüpi* Vai (rantamurteen itäryhmä) 'veneen soutuvene, pelastusvene; pienehkö mastollinen purjevene' (sanat SAOB; VMSV s.v. *luup*; EMS s.v. *luup*¹). Suomessa lainalla on vain muoto (*s*) *luuppi* 'purjevene' (SKES); sekä Stjerncreutz (1863: 333 s.v. *slup*) että Lönnrot antavat muodon *luuppi*. Ruotsin [u] on siis substituoitu viron murteissa sekä vokaalilla *ü* että *u*, joten vokaalisubstituutiot vaikuttaisivat jossakin määrin epästabiileilta. Suomen murteissa ruotsin [u] on substituoitu sekä vokaalilla *y* että *u*: ru *hus* [hu:s] > sm *hyys(s)i*, *huusi*; ru *rusa* [ru:sa] > sm *ryysiä*, *ryysätä*; ru *blus* [blu:s] > sm *pluusi*, *luus(s)i*, *plyys(s)i*, *lyyssi* (SSA). Jopa ruotsin [u] on substituoitu sekä *y*:llä että *u*:lla ja jopa *o*:lla lainattaessa ru *rumstera* [rumste:ra] suomeen: *rymsteerata*, *rumsteerata*, *runsteerata*, (*k*)*romsteerata* (SKES). Tällaisissa tapauksissa variaatio voi osittain johtua ekspressiivisten sanojen affektisuudesta (Grönholm 1988: 205–206).

7. Uusi latvialaisetymologia

Aiempi lainasanatutkimus on osoittanut, että viron murteissa on niin latvialais- kuin venäläislainojakin⁷⁰, joiden levikki on hyvin suppea. Vaban (1977, 1990, 1997, 2015) tutkimusten mukaan latvialaislainoja on paitsi viron kielisaarekkeilla Latviassa, myös yksittäisissä Viron pitäjissä Latvian rajalla tai länsirannikolla.

70. Viron murteiden venäläisistä lainasanoista ks. Must (2000).

traks ~ raks s. 'Gasterosteus aculeatus; kolmipiikki, rautakala' (vi *ogalik*) Kuu Hlj < lv *kaz(a)rags* 'id.'

Latviasta on saatu mahdollisesti yksi laina, *traks ~ raks* 'kolmipiikki, rautakala'. Latviasta lainautuminen tarkastelemallani alueella ei ole odotuksenmukaista, mutta se on nähdäkseni kuitenkin mahdollista siksi, että Kuusalun Kolgan rannan naisia on viety suolaamaan kilohailia Kuramaan rannoille tehtaisiin, joita oli alettu rakentaa 1890-luvulla (Luts 1997: 51; Blumberga 2011: 134). Sama latvian sana on myös lainautunut baltiansaksaankin⁷¹, mitä voidaan pitää todisteena sen potentiaalista lainautua. Rantamurteeseen lainautuessaan latvian *kaz(a)rags* on lyhentynyt alusta, ja sanan keskellä ollut, lainassa sananalkuiseksi tullut *zr*-yhtymä on virolle vieraana substituoitu sekä *tr*:llä että *r*:llä, jolloin on saatu *traks ~ raks*. *traks* olisi periaatteessa voinut kulkeutua rantamurteeseen myös huomattavasti latvialaisia lähempänä asuneiden Viron saarten kalastajien mukana, mutta sanaa ei kuitenkaan ole dokumentoitu saarilta.

Kendlalla (1997: 34–35) on sen sijaan 11 muuta saaren- ja muhumaalaista nimitystä kolmipiikille. Yksi näistä on Saarenmaan Kihelkunnan *nigli*, joka Vaban (1977: 69–70) mukaan on laina latvian sanasta *niglis* 'id.'. VMSV:n mukaan kalannimi *nigli* esiintyy Kihnun saarella sekä länsimurteen rantapitäjissä Varbla, Tõstamaa ja Häädemeeste, joihin laina onkin hyvin voitu saada latviasta. Saman kalan nimitys Jõe KiHa Kuu *täägel*, *träägel*⁷² 'Stichling, kleiner Stichling' Hinderlingin (1981: 201) mukaan "kuuluu yhteen" latvian sanan *stērķelis*⁷³ 'kleiner, scharfstachelichter Fisch' kanssa, mutta todennäköisemmältä

71. saBlt *Kaseragge* [kazəragə] f. 'Stichling (Gasterosteus aculeatus)' < lettisch *kazarags* 'Stichling, Stecherling (ein kleiner Fisch)' (Kiparsky 1936: 11).

72. Asut ja levikki viron käsitteellisestä sanakirjasta (EKMS I: 901, 902 s.v. Kalad). VMSV:ssä *trääglid* (*tääglid*) pl 'ogalikud' Jõe Kuu KuuK, *sääger* 'ogalik' Kuu; Mägerillä (1973: 47) *träägal* 'luukarits' Kuu, *träägel* 'ogalik; luukarits' Jõe Kuu.

73. Latvian sana on Sehwersin (1953) mukaan mahdollisesti peräisin keskialasaksan sanasta *stekele* 'ein kleiner, stachlichter Fisch, Stichling' ja siihen olisi lisätty *r* (Hinderling 1981: 201). Hinderlingin (mp.) mukaan *r* viron sanassa *träägel* on mahdollisesti vaikutusta Kuusalun sanasta *rääk* 'luukarits, kymmenpiikki; Pungitius pungitius (Hinderlingillä "synonyymi")'. Epäilen tätä sanojen levikkien vuoksi: *rääk* on nähdäkseni pikemminkin lyhentymä laajempilevikkisestä sanasta *träägel*. (Alaviitteessä Hinderling esittää, että koska latvian sanassa *stērķelis* on

vaikuttaa Vaban (2015: 368 [2010: 367]) etymologia, jonka mukaan *täägel*, *träägel* 'kymmenpiikki (Pungitius pungitius); kolmipiikki (Gasterosteus aculeatus L.)' on laina keskialasaksan sanasta *stekele*. Samalla kalalla on siis viron murteissa joka tapauksessa ainakin kaksi latviasta lainautunutta nimeä. Latviaan on puolestaan lainautunut noin sata virolaista ja liiviläistä kalannimeä latvialaisen kalannimien tutkijan Benita Laumanen mukaan (Mäger 1976: 93).

Mägerin (1973: 13) mukaan viron murteissa kolmipiikin nimityksiä on yhteensä kaikkiaan 89, myöhemmän lähteen (Mäger 1976: 94) mukaaan taas yhteensä noin 85. Kendlan (2014: 105–108) mukaan kolmipiikin murrenimityksiä on 83, ja niistä kymmenpiikin kanssa yhteisiä on 19. Mägerin (1976: 94) mukaan hyödyttömillä kaloilla on virossa paljon enemmän nimiä kuin hyödyllisillä, mistä hän antaa esimerkiksi juuri kolmipiikin nimien määrän. Rantamurteen alueella ja laajemmin itäisellä Suomenlahdella kolmipiikki ei kuitenkaan ole ollut lainkaan hyödytön kala (ks. alla), ja Kendla (2005: 981) perustelee kolmipiikin monet nimet kyseisen kalan erikoisen ulkonäön motivoimiksi ja kirjoittaa sillä olevan myös muissa kielissä paljon nimiä. Mägerin (1973: 13, levikit mt. s.v.) luettelemia kolmipiikin rantamurteen alueella esiintyneitä nimityksiä ovat

hakis Kuu – S-te, *(h)akk* g. *(h)aki* Prangli (Jõe) Kuu HJn, *(h)akk-maim* Prangli, *haks* g. *haksi* Kuu, *kraakel* Kuu, *mere(h)akk* Jõe, *raud(h)akk* Kuu, *raudhaks* Kuu, *raudseager* Wied, *rundhaks* Kuu, *rääk* Kuu, *seaker*, *sääger* g. *säägri*, *sääkri* Kuu, *traakel* Kuu, *traks* Kuu Hlj, *träks* Kuu, *träägel* Jõe Kuu, *täägel* Nai Prangli Jõe Kuu.

Mägerillä (1973: 47) Kuu Hlj *traks* itse asiassa merkitsee niin kolmi- kuin kymmenpiikkiä. Iktylogi Mikelsaaren (1984: 8–9, 278) vuosikymmenien aikana keräämiä kansanomaisia kolmipiikin nimityksiä puolestaan ovat

---

”ylimääräinen” *r*, on mahdollisesti olemassa vastaavia alasaksalaisia muotoja, ja viron *(t)räägel* voisi olla eräänlainen metateettinen muoto sellaisesta. Hän jatkaa lisäksi, että vi *rääk* on mahdollisesti puolestaan muodostunut viron sanasta *(t)räägel*.)

hakk* Keri, Kaberneeme; *seaker* Vihasoo; *sääger* (?) Viinistu; *traak* Loksa; *traks** Virveküla, Viinistu; *träks** Vihasoo; *träägel* Taburla, Virveküla; *täägel* Tallinna laht, Püünsi, Prangli, Tsitre, Pudisoo (* = kymmenpiikin, vi. *luukarits* (Pungitius pungitius) kanssa yhteinen nimitys).

Rantamurteen alueella kolmipiikeistä on keitetty kalaöljyä, mitä varten niitä on pyydetty nuotalla tuhansia kiloja. Pyynti on kestänyt syyskuusta maaliskuuhun. Kalaöljyä on käytetty Kuusalun Kolgassa ainakin kenkien rasvaamiseen, mutta nälkävuosina Kuusalussa kolmipiikeistä on tehty keittoa. Jöelähtmen Kaberneemessä kolmipiikkiä on syötetty sioille ja Kuusalun Pudisoolla kanoille. (EMS I: 880, 888; Pärt 1924: 40; Mikelsaar 1984: 284.) Mägerin (1976: 92) mukaan kolmipiikki olisi ilmeisesti opittu tuntemaan suomalaisten kalastajien kautta. Virolahdella ja Vehkalahdella kolmipiikeistä olikin alettu jalostaa öljyä 1860-luvulla, ja jo silloin sitä vietiin Pietariin. Öljyllä käsiteltiin puurakennuksia tai sitä sekoitettiin maaleihin tärpätin asemesta. (Favorin 1992: 95.) Kuorsalossa, joka sijaitsee Haminasta kaakkoon ja Tammioista pohjoiseen, kolmipiikinpyyntiä (ja siitä saatavan öljyn valmistusta) harjoitti todennäköisesti lähes joka talo. Vuoteen 1882 saakka Kuorsalossa ja Tammiossa piikkikalaa pyydettiin paljon, koska kalaöljyä vietiin tullivapaasti Venäjälle. 1920-luvulla kuorsalolaiset myivät kolmipiikkejä Haminan piikkikalaoiljynkeittämölle ja vuodesta 1932 mantereeseen ja Kuorsalon välissä sijaitsevan Pyötsaaren piikkikalatehtaalle. Tämä tehdas osti vuosittain 100 000–150 000 kiloa kolmipiikkiä. Piikkikalan öljyä käytettiin aiemmin mainittujen kohteiden lisäksi lampuissa, kintaissa, jalkineissa ja sadetakeissa. (Silenti 2016: 10–12.) Öljytyjä sadetakkeja, jotka olivat aikanaan Virossa kovin kysytyjä, valmistettiin aluksi vain Vehkalahden Tammiossa ja myöhemmin tehdasmaisesti Virolahden Klamilassa. Käsittely vedenpitäväksi tehtiin erään tammiolaismiehen keksimällä tarttumattomalla kolmipiikin rasvan ja maaliöljyn seoksella. (Puntila 1965: 11.) Koiviston Ingertilään 1900-luvun alussa perustetussa piikkikalain jalostustehtaassa kolmipiikeistä kuivatettiin keittämisen ja öljyn puristamisen jälkeen kalajauhoa. (Aalberg & Hoppu 1953: 220.) Seiskarissa, Lavansaarella ja Tytärsaarella kolmipiikkiä pyydystettiin tuulastamalla pikkunuotilla tai haavilla ja se keitettiin rasvaksi tai käytettiin eläinten rehuna tai syöttikalana. Lavansaarelle perustettiin vuonna

1928 ”piikkikalatehtaaksi” kutsuttu öljykeittämö-kalajauhotehdas, jonne kolmipiikit eli rautit myytiin. Pikkunuotan nimityskin on ollut kolmipiikkiin viittava *piikkikalanuotta* kaikilla mainituilla saarilla ja lisäksi *rauti-* tai *rautakalanuotta* Seiskarissa. (Talve 1996: 128, 135, 145, 158.) Kuorsalossa pyyntiin käytettiin nuotan lisäksi haavia, jolla kalastaminen muistutti tuulastusta (Silenti mp.).

8. Levikiltään paikalliset sanat

Aineistossani on kaksi sanaa, joille olen aiemmin esittänyt suomalais- ja ruotsalaisetymologian, jotka eivät kuitenkaan pitäne paikkaansa.⁷⁴ Sanoja yhdistää kuitenkin hyvin suppea levikki: ne tunnetaan itämerensuomessa vain viron rantamurteessa ja suomen kontaktialueen murteessa. Tällaisia sanoja voi pitää myös maantieteellisinä: muutamassa murteessa, olkoonkin että eri kielten murteiksi luokitelluissa, tunnettuina paikallisina sanoina. Grünthalkin (1998: 114–115) toteaa kontaktien Suomenlahden poikki olleen niin intensiivisiä, etteivät kieli- ja sosiaalisten yhteisöjen rajat itäisellä Suomenlahdella ole olleet yhteneväisiä. Toinen nyt tarkasteltavia sanoja yhdistävä tekijä on ikä: nämä lainat ovat todennäköisesti aineistoni vanhimpia. Söderman (1996) on käyttänyt joistain aineistonsa sanoista määritelmää ”Suomenlahden sana” (*Gulf of Finland word*), joka sopiikin tällaisille kielirajat ylittävän levikin sanoille erityisesti silloin, kun ne ovat vanhoja eivätkä lainaussuhteet ole helposti selvitettävissä.

8.1 **oust** s. ’veden äyskäröintipaikka veneessä’ Kuu Hlj ~ sm *ousti* KYM KARE < skandinaavi

SSA (1: 90 s.v. *austi*) esittää suomen sanojen *austi*, *ousti* ja viron murre sanojen *aust*, *haust(i)*, *heiste*⁷⁵ olevan vastineita ja skandinaavista lainautuneita. Wiedemannin (89) mukaan viron sana esiintyy

74. Kiitän Florian Sieglä (*oust*) sekä Petri Kalliota ja Johan Schalinia (*riek*) heidän esittämistään huomioista.

75. Hiidenmaan sanaa *hausti* Setälä (1912–1913) on pitänyt Thomsenin tavoin *audiftongin* vuoksi vanhempana lainana; Tunkelon (SUSA XXX 1913–1918) mielestä kyseessä on laina vironruotsista, ja Aristen mukaan on vaikea määritellä, kummasta on kyse (Ariste 1933: 46–47). Hiidenmaan sanaa *heiste* Ariste (mp.) pitää joka

Hiidenmaalla asuissa *hausti* ja *heiste* 'der Raum im Boote, wo sich das auszuschöpfende Wasser sammelt', VMSV esittää Hiidenmaalta⁷⁶ variantit *heiste* Reigi Pühalepa, *eister* Reigi. Wiedemannin sanakirjaa viron murteiden lähteenä käyttävä SSA (mp.) ei kuitenkaan tunne viron murteellista *o*-alkuista sanaa, vaikka se on VMS(V):ssa ja viron murren sanaston kokoomakortistossa (EMSkk). Suomen *ousti* taas on tunnettu Kaakkois-Suomen rannikolla (SSA), *austi* 'veneessä keula ja peräteljon alla tai vieressä oleva tila, josta vesi voidaan auskaroida' puolestaan Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla (SMS). SMS:n mukaan yhdyssana *keulaousti* 'veneen keulasoppi, keulapiikki' esiintyy Kymi Suursaari Vehkalahti Lavansaari ja Äimän (1901: 54) mukaan muoto *keulousti* Tytärsaarella sekä *peräousti* ainakin Tytärsaarella (Äimä mp., Inkilä 1939: 92–93). Lönnrot antaa sekä sanan *austi* 'stället i båten, derifrån vattnet öses upp, ösrum' (Lönnrot I: 48) että *ousti* 'en afskild vrå i skeppskrofvat (ösrum?)'; *oustiksi* sanotaan *laiwassa kinnungin walin tywellä olewaa solaa eli sopukkaa* (Lönnrot II: 112), vaikka jälkimmäinen tieto SSA:sta puuttuukin. Viron suppean levikin perusteella olen pitänyt todennäköisenä, että *oust* g. -i on lainautunut rantamurteeseen suomesta (Björklöf 2012: 127–128), mutta todennäköisesti rantamurteenkin sana on skandinaavista saatu laina⁷⁷.

8.2 **riek** s. 'railo' Jõe Kuu Hlj (> sm Kymi Pyht *riekku*)
? < muinaisfriisi *wrēk

Sana *riek* on EMSkk:ssa merkitty tavalliseksi ja siitä on paljon tietoja (Jõe: Ihasalu Püüsi Prangli; Kuu: Tapurla Viinistu Tammistu Pärispea; Hlj: Vergi Lahe Käsmu). Käsitteellinen sanakirja esittää sanan pitkävokaalisena, ilmeisesti yleiskielistetyssä asussa:

reek g. -u 'vaagust väiksem avaus jääs, mida tuul ajuti kokku tõukab' JõeVi, 'laiem jääpragu, vooluse tõttu jää edasikandumisest tekkinud avaus, sulanud koht jääs, mis ka kõva pakasega kinni ei külma' Jõe Pra Kuu Hlj: *vaadake ette, et ei lähe reeku!*
| *mere voog viib jää ära ja jätab suured r-d sisse* | *see näädingi*

tapauksessa lainana vironruotsista.

76. Hiidenmaan ja suomen yhteisestä sanastosta ks. Sedrik 1994a, 1994b, 1995; ruotsalaisista lainoista Hiidenmaalla Sedrik 1997, 1999, 2000.

77. Kiitän sanaa aiemmin tutkinutta Florian Sieglia hänen kommentistaan.

jää on r-sid täis | linnuparved ujuvad r-s | sõitis hobusega reeku.
 | *reeguline* 'laiade jääpragudega' Jõe Kuu Hlj: *jää on r.* (EKMS
 I: 826, 827 s.v. Jää.)

Toisaalta Must (1987: 123) antaa sanan *riek* esimerkkinä diftongiutumisesta *ee > ie*. Söderman (1996: 104) ehdottaa rantamurteen sanan olevan ”vanha saksalainen laina” (*an Old German loanword*) ja vertaa sitä ruotsin sanaan *råk* ’railo’, joka olisi lainautunut ”germaanisesta” sanasta (*av ett germanskt*) *rēk*-⁷⁸ ’id.’, kuten SAOB esittää. Sanan merkityksen ja levikin vuoksi olen aiemmin pitänyt lainautumista ruotsista todennäköisempänä (Björklöf 2012: 140–141). SAOB:in mukaan ruSm *råk* ’spricka el. rämna (med öppet vatten) i istäcket på en vattensamling’ esiintyy enää Suomessa – täällä puhuttavat ruotsin kielen ns. itämurteet ovatkin vanhakantaisia. Vanhan ruotsin itämurteiden sanakirjan (OÖD II: 768) mukaan sana esiintyy Uudellamaalla asussa *råko* ja Keski-Uudenmaan Siuntiossa ja Itä-Uudenmaan Pyhtäällä asussa *ruoko*. Rantamurteen sanan vokaalien laatua olen selittänyt sillä, että ruotsin vokaalit voidaan ääntää jokseenkin redusoituneena, ja koska rantamurteelle ensi tavun *ie*-diftongit ovat tyypillisiä, niitä käytettäneen mieluusti myös substituutioissa. Tällainen vokalismi tuskin kuitenkaan on mahdollinen vaan laina olisi pitänyt saada originaalista, jossa on pitkä *e*.

Ainoa pitkän *e*:n sisältävä muoto on muinaisfriisin **wrēk*⁷⁹, joka kuitenkin taitaa olla tätä lainautumista ajatellen liian vanhaa kielen tasoa, vaikka merenkulku sinällään mahdollistaisikin lainautumisen. Wiedemannilla (952) esiintyy Viron luoteisrannikon sanana pitkävokaalinen *rēk* g. *rēgu*, *mere-rēgud* ’offene Stellen im Eise, die auch bei grosser Kälte nicht zugehen’: sanan levikki on siis aiemmin ollut laajempi ja sana on säilynyt pisimpään rantamurteen alueella. Tämän tiedon nojalla muinaisfriisistä lainautuminen alkaa tuntua todennäköisemmältä. Lisäksi tiedetään, että esimerkiksi talvella 1546

78. Tällä tarkoitetaan mahdollisesti kantagermaanin sanavartaloa, vaikka SAOB:in merkinselityksissä kohdassa * ilmoitetaan ”konstruoituja” (ilmeisesti siis rekonstruoituja) muotoja annettavan hyvin harvoin ja vain SAOB:in vanhimmissa niteissä. Söderman on merkinnyt asteriskilla muodon ”Germ. **rēk*”, missä pituusmerkki kuitenkin on väärä (lähteessä on puolipituutta merkitsevä kaari).

79. Kiitän Petri Kalliota ja Johan Schalinia kommenteista ja siitä, että he molemmat löysivät muinaisfriisin sanan minulle.

Kolgan munkkien satamassa talvehti Hollannista tulleita kauppalaivoja (Tarvel 1983: 190). Mikäli tällaista tapahtui jo hieman aiemmin, on lainautuminen mahdollinen. SKES:n (776) mukaan suomen *riekku* 'jäähän jäänyt sula paikka; railo, halkeama jäässä' Kymissä ja Pyhtäällä on lainattu viron sanasta Kuu Hlj *riek* g. *riegu*. Suursaarella taas tunnetaan *sulan|rieppu* 'pieni sulana oleva kohta jäiden välissä' (SKES) – ja Jõelähtmen Pranglin saarella *sula|riek* 'jäähän sulanut aukko' (Vilbaste 1954 II: 656, 690). Suomen sanassa on suffiksatiomalli *-kku*, johon on saatu paljon myöhäsyntyisiä lainoja. Liivin kielessä on ilmeisen tavallinen sana *riek* pl. *riekkuD*, *riekkiD* 'weg, strasse, geleise; scheidel' (LW 332), joka voisi myös olla saatu samasta muinaisfriisin lainaoriginaalista.

9. Lopuksi

Olen tässä artikkelissa käsitellyt viron koillISRannikkomurteisiin kuuluvan rantamurteen länsiryhmän vanhaa sanastoa. Olen omissa sanartikkeleissaan esittänyt 27 varmaa uutta suomalaisetymologiaa, 5 monitulkintaista uutta suomalaisetymologiaa, 15 uudelleen perusteltua aiemmin esitettyä suomalaisetymologiaa sekä 7 uutta ruotsalaisetymologiaa, 2 korjattua aiemmin esitettyä ruotsalaisetymologiaa, 1 uuden latvialaisetymologian ja 2 levikiltään paikallista vanhempaa lainasanaa, joista toiselle esitän mahdollisen uuden etymologian; yhteensä siis 59 etymologiaa. Lisäksi olen esittänyt uuden etymologian rantamurteen sanoille *lillutama* (s.v. *lillum*), *kaetuma* ~ *kahetuma*, *tehoma* (s.v. *koskuma*), *riebutama* (s.v. *liebutama*²); *ahtama*, *koetama* ~ *kuetama*, (*laskma* ~ *laskema*, *peastma* ~ *päästama*) (s.v. *hajutama*), Kuusalun sanoille *kogema*, *tehas* pl. *tehtat* (s.v. *hajutama*), *höörimä*, *kömbästäma*, *kömbästimä*, *kömbästüs*, *köndillä*, *lönksümä*, *pülske*, *rünsäjästi* (s.v. *kontas*, *rüüspiik*), täsmentänyt rantamurteen sanan *köli* etymologiaa sekä käsitellyt rantamurteen sanan *trou* etymologiaa (s.v. *trae*) (yhteensä vielä 20 etymologiaa).

Lainaetymologiat kertovat historiallisista kontakteista. Viron rantamurteen länsiryhmän sanastoon on suomalaisten ja virolaisten välisen reseptiivisen monikielisyyden ja läheisten kontaktien tuloksena saatu paljon suomalaislainaa. Ruotsalaisia lainasanoja on vain

murto-osa suomalaisten lainojen määrästä. Koko aineistossani on paljon lainattuja verbejä ja erityisesti kuvailevia liikeverbejä; aineiston kaikista adjektiiveista lähes kaksi kolmannelle on lainaa suomesta ja adverbeista lähes neljännes. Näiden eri tyyppisten sanojen lainautuminen todistaa ihmisten välisestä konkreettisesta vuorovaikutuksesta ja sosiaalisesta kosketuksesta. Lähes kaikki rantamurteeseen muista kielistä saadut lainat liittyvät meren merkityskenttään, mutta suomalaislainten merkitykset ovat yhtä moninaisia kuin koko aineiston viron rantamurteen omaperäistenkin sanojen: kontaktit suomalaisiin ovat lainasanastonkin perusteella olleet tiiveimmät ja monipuolisimmat.

Tutkimani sanaston perusteella on selvää, että viron rantamurteen ja suomen sanastolliset yhteispiirteet ovat pitkälti sekundaarisen, suhteellisen myöhäisen lainaamisen tulosta ja että rantamurteen alueen kontaktit suomalaisiin ovat suuntautuneet nimenomaan Kymenlaaksoon ja Karjalan kannakselle. Vanhaa hämäläishypoteesia ei tekemäni tutkimuksen perusteella voi pitää mitenkään ensisijaisena. Vaikka Porvoossa puhutusta suomen murteesta on vain vähän aineistoa, Suomen ruotsalaismurteista viron rantamurteeseen lainautunutta sanastoa tutkimalla olen selvittänyt, että kontakteja on ollut myös Porvooseen.

Tämän tapaustutkimuksen tuloksilla on laajemmin merkitystä levikin käyttämisessä etymologian metodologisena kriteerinä: tutkimukseni perusteella on ilmeistä, että useat samanlaisen suppean levikin sanat on saatu samasta suunnasta. Levikki on erittäin oleellinen kriteeri etymologisessa tutkimuksessa, sillä tietynlainen levikki korreloi alkuperän kanssa.⁸⁰ Levikistä etymologian kriteerinä on kuitenkin kirjoitettu vähän, ja yksi harvoista artikkeleista on Vaba (2014), jonka esimerkkiaineistona on juuri viron murren sanasto; levikistä itämerensuomen sisäisen lainautumisen kriteerinä ks. myös Björklöf (tulossa). Tällaista hyvin kerättyä murren sanastoa tutkimalla on saatu osoitettua tietyn aikataason sanakerrostuma, mikä kertoo sanaston elämisestä ja muutosnopeudesta kielissä yleisemminkin. Sanojen keräysajan kohdalla on suuri merkitys: aineistoni sanat ovat uusia lainoja, mutta taantuvasta nykymurteesta niitä ei enää tavoittaisi.

---

80. Kiitän Ante Aikiota hänen kommenteistaan.

Käytetyt lyhenteet

adj.	adjektiivi	mNL	mellersta Nyland
adv.	adverbi		(ru murrealue)
as	alasaksa	mon.	monikko
Bo	Borgå [öNL]	mys	muinaisyläsaksa
g.	genetiivi	p.	partitiivi
HaaS	Haapasaari [KYM]	pl.	pluraali, monikko
Hlj	Haljalan rantamurre	Porv	Porvoo [HÄMK etelä]
HljK	Haljalan keskimurre	Pyht	Pyhtää [KYM]
HÄME	Etelä-Häme	Py	Pyttis [öNL]
	(sm murreryhmä)	Pä	Pernå [öNL]
HÄMK	Kaakkois-Häme	ru	ruotsi
	(sm murreryhmä)	ruSm	Suomen ruotsalaismurteet
HÄMP	Pohjois-Häme	s.	substantiivi
	(sm murreryhmä)	sa	saksa
Iis	Iisakun itämurre	saBl	baltiansaksa
IisR	Iisakun koillismurre	Seis	Seiskari [KARE]
INK	Inkeri (sm murreryhmä)	sg.	singulaari, yksikkö
ill.	illatiivi	sm	suomi
iness.	inessiivi	St	Strömfors [öNL]
Jõe	Jõelähtmen rantamurre	Suu	Suursaari [KYM]
JõeK	Jõelähtmen keskimurre	Tyt	Tytärsaari [KARE]
Jõh	Jõhvin koillismurre	UusVl	Uusikirkko Vpl. [KARE]
ka	karjala (kieli)	v.	verbi
Kad	Kadrinan murre	Vahv	Vahviala [KARE]
Kall	Kallivere	Vai	Vaivaran rantamurre
KARE	Etelä-Karjala	ValS	Valkeasaari [INK]
	(sm murreryhmä)	ve	vepsä
KARK	Keski-Karjala	Vehk	Vehkalahti [KYM]
	(sm murreryhmä)	ven	venäjä
kas	keskialasaksa	vi	viro
Koiv	Koivisto [KARE]	Viip	Viipuri [KARE]
Kuu	Kuusalan rantamurre	viR	Viron koillis-
KuuK	Kuusalan keskimurre		rannikkomurteet
KYM	Kymenlaakso	VNg	Viru-Nigulan koillism.
	(sm murreryhmä)	vNL	västra Nyland
Lava	Lavansaari [KARE]		(ru murrealue)
lv	latvia	yks.	yksikkö
Lüg	Lüganusen koillismurre	öNL	östra Nyland
			(ru murrealue)

Lähteet

Aineistolähteet⁸¹

VMS = *Väike murdesõnastik* I–II. 1982, 1989. Toim. Valdek Pall. Tallinn: Valgus.

VMSV = Väike murdesõnastik [verkkoversio]. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
<<http://www.eki.ee/dict/vms/>>

Arkistolähteet

EMSkk = Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja soome-ugri keelte arhiiv (EMSUKA), eesti murdesõnavara koondkartoteek. [Viron murre-sanaston kokoomakortisto.] Tallinn: Eesti Keele Instituut.

FOreg = Ordregistret för Ordbok över Finlands svenska folkmål. [Suomen ruotsalaismurteiden sanakirjan kokoomakortisto.] Förvarat på Institutet för de inhemska språken i Helsingfors.

SMSA = Suomen murteiden sanakirjan arkisto. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus.

Elektroninen lähde ja ainoastaan verkossa julkaistut lähteet

EMS = Eesti murrete sõnaraamat. Eesti murrete sõnaraamatu 24.–29. vihik (*lõpetis–nälpesama*). 2013–. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Päivitetty 2018. <<http://www.eki.ee/dict/ems/>> 1.11.2017

FO = Ordbok över Finlands svenska folkmål (*abbal–pipsa*). 2013–. Institutet för de inhemska språkens webbpublikationer 33. Helsingfors: Institutet för de inhemska språken. Nätpublikation HTML. Nätordboken uppdateras fortlöpande. Senast uppdaterad 9.12.2016. <<http://kaino.kotus.fi/fo/>> 15.12.2016

KKSV = Karjalan kielen sanakirjan verkkoversio. Toim. Marja Torikka, vastaava toimittaja 8.9.2010 lähtien Leena Joki. Verkkosovellus Jari Vihtari. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 18. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Julkaistu 15.10.2009, päivitetty 31.1.2015. <<http://kaino.kotus.fi/kks>> 1.2.2015

---

81. Tutkimuksen pohjana oleva viron rantamurteen sanojen kokonaisuus. Muut kielenaineiden lähteet muiden otsikkojen alla.

- SMS = Suomen murteiden sanakirja (*emaali-lofka*). 2012–. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu HTML. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. Tuorein päivitys 30.11.2017. <<http://kaino.kotus.fi/sms>> 30.11.2017
- SMSE = Suomen murteiden sanakirjan elektroninen tietokanta (*a-kurvottaa*). Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Ollut saatavissa luvanvaraisena: <<http://kaino.kotus.fi/sk/sms.php>> 1.1.2012
- VVS = Vepsän verkkosanasto [elektroninen tietokanta]. 2007. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <<http://kaino.kotus.fi/sanat/vepsa/>> 1.1.2015

Painetut ja painamattomat lähteet

- Aalberg, A[leksander] F[redrik] & K[aarlo] W[äinö] Hoppu 1953: Kalastusolot. – K. W. Hoppu & Erkki Kansanaho (toim.), *Koivisto. Sen vaiheista, asukkaista ja elinkeinoista*. Porvoo: Koivikko-säätiö. 209–225.
- ALFE = *Atlas Linguarum Fennicarum* 1–3. *Itämerensuomalainen kielikartasto. Läänemeresoome keeleatlas. Ostseefinnischer Sprachatlas. Лингвистический атлас прибалтийско-финских языков*. 2004–2010. Helsinki: SKS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Alvre, Paul 1973: Läänemeresoome aluskeele varasest murdeliigendusest, eriti eesti ja soome keelt silmas pidades. – *Keel ja Kirjandus* 16: 151–162, 291–299.
- Ariste, Paul 1933: *Eesti-rootsi laensõnad eesti keeles*. [Väitöskirja.] Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B 29:3. Tartu.
- 1947 = Аристэ, П. 1947: *Происхождение водского языка*. – Eesti NSV Tartu Riikliku Ülikooli toimetised, Filoloogilised teadused 4. Tartu. 35–47.
- 1956: Läänemere keelte kujunemine ja vanem arenemisjärk. – Harri Moora (toim.), *Eesti rahva etnilisest ajaloost*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut. 5–23.
- 1981: *Keelekontaktid. Eesti keele kontakte teiste keeltega*. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 14. Tallinn: Valgus.
- 2010 [1984]: Sohk ja sohitegemine. – Paul Ariste 2010, *Sõnalaenulõbu*. Eesti mõttelugu 93. Koostaja Peeter Olesk. Tartu: Ilmamaa. 426–430.
- 2010 [1988]: Mis sa kooserdad! – Paul Ariste 2010, *Sõnalaenulõbu*. 439–440.
- Bentlin, Mikko 2008: *Niederdeutsch-finnische Sprachkontakte. Der lexikalische Einfluß des Niederdeutschen auf die finnische Sprache während des Mittelalters und der frühen Neuzeit*. [Väitöskirja.] SUST 256. Helsinki: SUS.

- Björklöf, Sofia 2012: Viron rantamurteen länsiryhmän sanaston alkuperä suomalaislainojen valossa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos. Saatavissa: <<http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2012121410304>>
- 2017: Svenska lånord i den västra gruppen av estniskans nordöstra kustdialekter. – Jan-Ola Östman, Caroline Sandström, Pamela Gustavsson & Lisa Södergård (red.), *Ideologi, identitet, intervention. Nordisk dialektologi 10*. Nordica Helsingiensia 48, Dialektforskning 5. Helsingfors: Helsingfors universitet; Nordica vid Finska, finsk-ugriska och nordiska institutionen. Saatavissa: <<http://hdl.handle.net/10138/224299>>
- (tulossa): Mutual contacts and lexical relations of Finnic languages in Western Ingria and Northeastern Estonia. – Sofia Björklöf & Santra Jantunen (eds), *Plurilingual Finnic. Change of Finnic languages in a multilingual environment*. Uralica Helsingiensia. Helsinki: Finno-Ugrian Society.
- Blumberga, Renäte 2011: Liivlased 19.–21. sajandil. – Renäte Blumberga, Tapio Mäkeläinen & Karl Pajusalu (toim.), *Liivlased. Ajalugu, keel ja kultuur*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus. 127–153.
- EES = Metsmägi, Iris, Meeli Sedrik & Sven-Erik Soosaar 2012: *Eesti etümoloogiasõnaraamat*. Tallinn: Eesti Keele Instituut & Eesti Keele Sihtasutus. Saatavissa: <<http://www.eki.ee/dict/ety/>>
- EEW = Mägiste, Julius 1983: *Estnisches etymologisches Wörterbuch I–XII*. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft.
- Eisen, M[atthias] J[ohann] 1920: *Eesti uuem mütolooia*. K./Ü. ”Rahvaülikool” Tallinna. Ed. Bergmann’i trükikoda Tartus.
- Eklund, Hans 1989: *Roslagens skutor. Från fiskeskär till Stockholms vedkajer*. Stockholm: Atlantis & Stockholms stadsmuseum.
- EKMS = Saareste, Andrus 1958–1968: *Eesti keele mõisteline sõnaraamat I–IV*. Eesti Teadusliku Seltsi Rootsis väljaanne. Stockholm: Kirjastus Vaba Eesti.
- EKSS = *Eesti kirjakeele seletav sõnaraamat*, 2009. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Saatavissa: <<http://www.eki.ee/dict/ekss/>>
- Elstrok, Helmut 1999: *Sõbrakaubandus. Sepralaitos*. Tallinn.
- EMS = *Eesti murrete sõnaraamat I–VI (a–nälpesama)*. 1994–. Tallinn: Eesti Keele Instituut. PDF-muotoiset vihot 4–29 (*eksutama–nälpesama*) saatavissa: <<http://www.eki.ee/dict/ems/ems.html>>
- ERKL = Viires, Ants (toim.) 2007: *Eesti rahvakultuuri leksikon*. Autorid Gea Troska, Ants Viires, Ellen Karu, Lauri Vahtre, Igor Tõnurist.

- Joonistanud Mare Hunt. 3., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Favorin, Martti 1992: *Virolahden historia II. 1800-luvun puolivälistä Suomen itsenäistymiseen*. Virolahti: Virolahden kunta.
- von Fieandt, Nanna 1907: Kaksi konsonanttia sanan alussa suomen kielessä. – *Suomi* IV jakso, 5. osa. Kirjoituksia isänmaallisista aineista. Helsinki: SKS.
- FO = *Ordbok över Finlands svenska folkmål I–IV (a–och)*. 1982–2007. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Ganander = Ganander, Christfried 1997 [1786–1787]: *Nytt finskt lexicon. Uusi suomen sanakirja*. Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta (1937–1938) toimittanut Liisa Nuutinen. SKST 676, KKTKJ 95. Helsinki: SKS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Grünthal, Riho 1998: Suomalais-virolaisia meriyhteyksiä ja seprakaupan kielellisiä sivutuotteita. – Riho Grünthal & Johanna Laakso (toim.), *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii 16.V.1998*. SUST 228. Helsinki: SUS. 106–120.
- 2009: Suomen kielen vaikutus viron kieleen. – Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Päivi Pahta (toim.), *Kielet kohtaavat*. Tietolipas 227. Helsinki: SKS. 231–263.
- Grönholm, Maija 1988: *Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa*. [Väitöskirja.] Åbo: Åbo Akademi.
- Haak, Anu 1975: Saksa laensõnu eesti murretes. – *Kodumurre* 12: 94–98.
- 1976: Kas alam- või ülemsaksa laensõna? – Mart Mäger (toim.), *Keel, mida me uurime*. [Koostanud Mart Mäger.] Tallinn. 82–90.
- Hahmo, Sirkka-Liisa 2002: Deskriptives Wort oder Lehnwort? – Rogier Blokland & Cornelius Hasselblatt (eds), *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and literary contacts. Proceedings of the symposium at the University of Groningen, November 22–24, 2001*. Studia Fenno-Ugrica Groningana 2. Maastricht. 92–99.
- Heikkilä, Tuomas 2012: Kymenlaakson keskiaika. – Yrjö Kaukiainen (toim.), *Kymenlaakson historia I. Jokilaakso ja rajamaa esihistoriasta 1810-luvulle*. SKST 1364:1. Helsinki: SKS. 80–167.
- Hertzen, Ulla-Maija von 2008: *Kotisaaret. Suursaari, Lavansaari, Tyttärsaari, Seiskari*. [Sisältää myös artikkelin Martti Turtola: Suomenlahden saarten historiaa.] Helsinki: WSOY.
- Hiemäe, Mall 1997: Vuoden merkkipäivät. – Ilmari Vesterinen (toim.), *Viron perinnekulttuuri*. Helsinki: Gaudeamus. 307–320.
- Hiemäe, Mall (toim.) 1995: *Eesti rahvakalender VII*. Eesti Teaduste Akadeemia Kirjandusmuuseum. Tallinn.

- Hinderling, Robert 1981: *Die deutsch-estnischen Lehnwortbeziehungen im Rahmen einer europäischen Lehnwortgeographie*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Härmävaara, Hanna-Ilona 2013: Kielten samankaltaisuus monikielisen suomalais-virolaisen vuorovaikutuksen resurssina. – Annekatrin Kaivapalu (toim.), *Lähivõrdlusi. Lähivertailuja* 23. Tallinn: Eesti Rakenduslingvistika Ühing. 60–88. Saatavissa: <<http://dx.doi.org/10.5128/LV23.03>>
- 2014: Facilitating mutual understanding in everyday interaction between Finns and Estonians. – *Applied Linguistics Review* 5/1: 211–245. Special issue on Receptive Multilingualism. Saatavissa maksullisena: <<https://doi.org/10.1515/applirev-2014-0010>>
- 2017: Official language policy as a factor in using receptive multilingualism among members of an Estonian and a Finnish student organization. – Maarja Siiner, Kadri Koreinik & Kara Brown (eds), *Language policy beyond the state*. Language Policy 14. Cham: Springer. 201–221. Saatavissa maksullisena: <http://dx.doi.org/10.1007/978-3-319-52993-6_11>
- IMS = Nirvi, Ruben E[rik] 1971: *Inkeröismurteiden sanakirja*. LSFU XVIII. Helsinki: SUS.
- Inkilä, Arvo T. 1939: Sosiaalisia erikoispiirteitä Tytärsaaren hylkeenpyytäjäkalastajien elämästä. – *Ankkapurha* I. Kymenlaakson osakunnan kotiseutujulkaisu. Kouvola. 84–109.
- Jarva, Vesa 2003: *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. [Väitöskirja.] Jyväskylä studies in humanities 5. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Johansen, Paul 1933: *Die Estlandliste des Liber Census Daniae*. Kopenhagen–Reval.
- 1951: *Nordische Mission. Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademiens handlingar, del 74. Stockholm.
- Junttila, Santeri 2015: *Tiedon kumuloituminen ja trendit lainasanatutkimuksessa. Kantasuomen balttilaislainojen tutkimushistoria*. [Väitöskirja.] Helsinki: Helsingin yliopisto. Saatavissa: <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1842-4>>
- Kallio, Petri 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – *Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*. SUST 253. Helsinki: SUS. 229–249.
- Kasik, Reet 2009: *Eesti keele sõnatuletus*. Kolmas, parandatud trükk. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

- Kask, Ann 1976: Ühest meie vanimast keelejuhist [Madleena Sandström, Kuusalu]. – *Kodumurre* 13: 29–34.
- Kask, Arnold 1956: Eesti murrete kujunemisest ja rühmitumisest. – Harri Moora (toim.), *Eesti rahva etnilisest ajaloost*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituut. 24–40.
- Kaukiainen, Yrjö 1975: *Koiviston merenkulun historia*. Koivisto I. Helsinki: Koivikko-säätiö.
- 2012: Kymenlaakson 1700-luku. – Yrjö Kaukiainen (toim.), *Kymenlaakson historia I. Jokilaakso ja rajamaa esihistoriasta 1810-luvulle*. SKST 1364:1. Helsinki: SKS. 260–436.
- Kaukiainen, Yrjö (toim.) 2012: *Kymenlaakson historia I. Jokilaakso ja rajamaa esihistoriasta 1810-luvulle*. SKST 1364:1. Helsinki: SKS.
- Kendla, Mari 1997: *Saare- ja Muhumaa kalanimetused*. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia.
- 2005: Liitsõnalised kalanimetused eesti murretes. – *Keel ja Kirjandus* 12: 978–983.
- 2014: *Eesti kalanimetused: kujunemine, levik ja nimetamise alused*. [Väitöskirja.] Tallinna Ülikooli Humanitaarteaduste dissertatsioonid 37. Tallinn: Eesti Keele ja Kultuuri Instituut, Tallinna Ülikool.
- Kettunen, Lauri 1917: *Viron kielen äännehistorian pääpiirteet*. SKST 156. Helsinki: SKS.
- 1929: *Eestin kielen äännehistoria*. Toinen, uusittu painos. SKST 156. Helsinki: SKS.
- Kielitieteen asiasanasto suomi – englanti – viro – saksa*. 2003. Toim. Anna-Liisa Kristiansson-Seppälä & Ulla-Maija Kulonen. Kääntäjät David Steadman (englanti), Mare Onga (viro) & Wolfgang Veenker (saksa). Atk-asiantuntijat: Tarmo Rahikainen, Mikko T. Virtanen ja Outi Lehtinen. KKTKJ 128. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. <<http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/asiasanasto.html>> 1.1.2015
- Kiparsky, Valentin 1936: *Fremdes im Baltendeutsch*. Mémoires de la Société Néo-philologique de Helsingfors XI. Helsinki.
- KKS = *Karjalan kielen sanakirja* 1–6. 1968–2005. Päätoimittaja Pertti Virtaranta (1–3), Raija Koponen (4–6). LSFU XVI, osat 3–6 myös KKTKJ 25. Helsinki: SUS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KKTKJ = Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja. Helsinki.
- Klaas, Birute 1995: Zum Ursprung der anlautenden Konsonantenverbindungen in der Estnischen und Finnischen Sprache. – Seppo Suhonen (toim.), *Itämerensuomalainen kulttuurialue. The Fenno-Baltic cultural area*. Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum,

- Jyväskylä 12.8.1995. Castrenianumin toimitteita 49. Toinen painos. Helsinki: Castrenianumin laitokset & SUS. 108–131.
- Krikmann, Arvo (toim.) 1981: *Meri andab, meri ottab. Valimik Lahemaa vanasõnu*. Tallinn: Valgus.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2014–. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 35. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Tuorein päivitys 28.2.2017. <<http://www.kielitoimistonsanakirja.fi/>> 1.3.2017
- Kulonen, Ulla-Maija 2010: *Fonesteemit ja sananmuodostus. Suomen kontinuaatiivisten U-verbijohdosten historiaa*. Suomi 197. Helsinki: SKS.
- Laanest, Arvo 1975: *Sissejuhatus läänemeresoome keeltesse*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Lauerma, Petri 1993: *Vatjan vokaalisointu*. [Väitöskirja.] SUST 214. Helsinki: SUS.
- Lehtonen, Juhani U. E. 1968: Suomenlahden suomalaisten saarikylien avio-liittokenttiä. – *Suomi* 113: 3. Kirjoituksia isänmaallisista aiheista. Helsinki: SKS.
- Leskinen, Heikki 2001: Ekspressiivisanaston asema itämerensuomalaisten kielten tutkimuksessa. – Juha Leskinen (toim.): *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 42. Jyväskylä. 7–20.
- Lindén, Eeva 1942: *Kaakkois-Hämeen murteiden äännehistoria I. Konsonantisto*. SKST 219. Helsinki: SKS.
- Loorits, Oskar 1931: Eesti-liivi kalurite sõnakeeld ja salakeel. – *Virittäjä* 35: 447–468.
- 2002 [1939]: *Endis-eesti elu-olu I. Lugemispalu kaluri ja meremehe elust*. Teine, täiendatud ja parandatud trükk. Eesti Rahvaluule Arhiivi toimetused 11. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.
- LSFU = *Lexica Societatis Fenno-Ugricae*. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Luts, Arved 1960: Rändpüügist Eesti merekalastuses. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XVII*: 129–168. Tartu.
- 1968: Eesti põhjarandlaste kartulivedu Soome. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIII*: 102–132. Tallinn: Valgus.
- 1969: Soomlaste silgukaubandus Viru rannikul. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXIV*: 288–318. Tallinn: Valgus.
- 1977: Eesti kalurite ajutised rannaalamud. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat XXX*: 62–94. Tallinn: Eesti NSV Riiklik Etnograafiamuuseum & Valgus.

- 1978: Eesti randlaste kalastusega seotud tavade sotsiaalne funktsioon. – *Etnograafiamuuseumi aastaraamat* XXXI: 121–148.
- 1997: Metsästys ja kalastus. – Ilmari Vesterinen (toim.), *Viron perinnekulttuuri*. [Artikkelin osan metsästys suomentanut Joanna Ruokonen, osan kalastus suomentanut Katriina Koivisto.] Helsinki: Gaudeamus. 43–58.
- LW = Kettunen, Lauri 1938: *Livisches Wörterbuch*. LSFU V. Helsinki: SUS.
- Länsimäki, Maija 1987: *Suomen verbikantaiset in : ime -johdokset*. [Väitöskirja.] SKST 469. Helsinki: SKS.
- Lönnrot = Lönnrot, Elias 1958 [1874, 1880]: *Suomalais-ruotsalainen sanakirja* I–II. *Finskt-svenskt lexikon*. Kolmas, manul-menetelmällä jäljennetty painos. Helsinki: WSOY.
- Melander, K[urt] R[einhold] 1937a: Virolaista asutusta Suomen etelärannikolla ja sen saarilla. – *Kotiseutu* 1937: 63–74. Helsinki.
- 1937b: Lisiä virolaiskosketuksiin. – *Kotiseutu* 1937: 154–157. Helsinki.
- Mikelsaar, N[eeime] 1984: *Eesti NSV kalad. Käsiraamat – määraja*. Tallinn: Valgus.
- Must, Mari 1960: Haruldasi sõnu kirde-eesti rannikumurdest. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 6: 132–141. Tallinn.
- 1983: Kirderannikumurde tänapäev. – *Emakeele Seltsi aastaraamat* 26–27: 77–91. Tallinn.
- 1987: *Kirderannikumurre. Häälikuline ja grammatiline ülevaade*. Toim. Arvo Laanest. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut. Tallinn: Valgus.
- 1989: *Lahemaa lugusid. Valimik korrespondentide murdetekste* IV. Koostanud Mari Must, toimetanud Eevi Ross. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.
- 1995: *Kirderannikumurde tekstid. Eesti murded* V. Toim. Helmi Viires. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- 2000: *Vene laensõnad eesti murretes*. [Väitöskirja.] Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Mäger, M[art] 1967: *Eesti linnunimetused*. Toim. V[aldek] Pall. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.
- Mäger, Mart 1973: *Juhend ja nimestik kalanimetuste kogumiseks*. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.
- 1976: Eesti kalanimetustest. – Mart Mäger (toim.), *Keel, mida me uurime*. Tallinn: Valgus. 91–95.
- Mägiste, Julius 1933: Mis on soomlased laenanud eesti keelest? – *Eesti Kirjandus* VIII: 368–377.
- 1960: Några lånordsfrågor. – *Svio-Estonica* XV: 116–122.

- Nikkilä, Osmo 2001: Lainasanat ja ekspressiivisyys ruotsalaisten lainasanojen valossa. – Juha Leskinen (toim.): *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 42. Jyväskylä. 103–123.
- Nirvi, R[uben] E[rik] 1944: Sanankielloista. – *Virittäjä* 48: 93–105.
- Norvik, Piret 1985: *Über die lexikalischen Beziehungen zwischen den nordestnischen Dialekten*. Preprint KKI-35. VI Internationaler Finnougristenkongreß Syktyvkar 24.–30. Juli 1985. Tallinn: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Ühiskonnateaduste osakond.
- 1988: Ühe murraku sõnavara ja tema suhted [Kadrinan murre]. – *Symposium 1988. Itämerensuomalaisen filologian symposiumi. Lääne-meresoo keelte sümpoosion. Turku 30.8.–2.9.1988. Referaatid. Teesid*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Finska institutionen vid Åbo Akademi, Suomen ja Neuvostoliiton välinen tieteellis-teknillinen yhteistoimintakomitea. 66–67.
- 1996: Kuusalu rannikumurde sõnavara ja selle suhted soome keelega. – *Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum Jyväskylä 10.–15.8.1995. Pars V: Sessiones sectionum Lexicologia & Onomastica*. Jyväskylä. 139–143.
- 1998: *Die lexikalischen Beziehungen des nordöstlichen Küstendialekts zu den Nachbardialekten und -sprachen*. Zusammenfassung. [Maisterintutkielman tiivistelmä.] Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool.
- 2000a: Kirderannikumurde sõnavaralisi suhteid. – Jüri Viikberg (toim.), *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*. Eesti Keele Instituudi toimetised 7. Tallinn: Eesti Keele Instituut. 184–201.
- 2000b: Kuusalu rannikumurraku sõnavara ja selle suhted naaberkeeltega. – Heli Nurger (toim.), *Rahvast, luulest ja meretuulest. Harjumaa folkloorikogumik*. Harjumaa uurimusi 5. Keila. 11–19.
- 2002: Die lexikalischen Einflüsse der Nachbarsprachen in den Mundarten Nordestlands. – *Konfrontation und Identifikation. Die finnisch-ugrischen Sprachen und Völker im europäischen Kontext*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica. Band 59. Herausgegeben von János Gulya. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. 117–126.
- NS = *Nykysuomen sanakirja* I–VI. 1951–1965. Helsinki: WSOY.
- NSES = Häkkinen, Kaisa 2007 [2004]: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. 4. painos. Juva: WSOY.
- Nuolijärvi, Pirkko 1988: Kielenulkoisten taustamuuttujien huomioon ottaminen 1800-luvun ja 1900-luvun alun murretutkimuksissa. – *Kieli* 3.

- Toim. Jyrki Kalliokoski, Pentti Leino & Pertti Pyhtilä. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. 117–160.
- NY = Vendell, Herman 1884: *Samlingar af ord ur nyländska allmogemålet*. Nyland. Samlingar utgifna av Nyländska afdelningen. Första häftet. Helsingfors: Frenckell & Son.
- Ojansuu, Heikki 1906: Ruotsin kielen vaikutus suomen murteiden äänneasuun. – *Virittäjä* 10: 23–27.
- 1916: Suomalais-virolaiset kielelliset kosketukset. Viron kielen vaikutus suomeen. – Heikki Ojansuu, *Suomen kielen tutkimuksen työmaalta. Sarja esitelmää* I. Jyväskylä. 98–202.
- OÖD = Vendell, Herman 1904–1907: *Ordbok öfver de östsvenska dialekterna*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 64, 71, 75, 79. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Peeter Päll & Jüri Viikberg 2009: *Eesti murded ja kohanimed*. 2., täiendatud trükk, toim. Tiit Hennoste. Tallinn: Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut & Eesti Keele Instituut.
- Pajusalu, Karl, Péter Pomozi, Dezső Juhász & Tiit-Rein Viitso 2012: Sociolinguistic comparison of the development of Estonian and Hungarian dialect areas. – *Linguistica Uralica* XLVIII: 241–264. Saatavissa: <<http://dx.doi.org/10.3176/lu.2012.4.01>>
- Pettersson, Stig S. 1969: *Roslagsjakter*. Stockholm: David Broberg AB.
- Piilahti, Kari-Matti 2012: Kymenlaakso ja suurvaltakausi (1556–1700). – Yrjö Kaukiainen (toim.), *Kymenlaakson historia I. Jokilaakso ja rajamaa esihistoriasta 1810-luvulle*. SKST 1364:1. Helsinki: SKS. 168–259.
- PS = *Suomen kielen perussanakirja* 1–3. 1990–1994. KKTKJ 55. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus & Valtion painatuskeskus.
- Pullat, Raimo 1993: *Salapiirituse vedu Eestist Soome 1919–1939*. Tallinn: Saareke.
- Puntila, Matti 1965: Vieläkin seprakaupasta. – *Kotiseutu* 1965: 10–14.
- 2000: Virolaisia lainoja Kymenlaakson murteissa. – Jüri Viikberg (toim.), *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*. Eesti Keele Instituudi toimetised 7. Tallinn: Eesti Keele Instituut. 268–277.
- 2006: Kymenlaaksolaisia murrenastajoja. – *Virittäjä* 110: 442–447.
- Päiviö, Raimo 2009: *Mikä tappoi seprakaupan? Suomalaisten ja virolaisten harjoittamasta vaihto- eli seprakaupasta, sen hiipumisesta 1800-luvun lopulta ensimmäiseen maailmansotaan ja sen loppumisesta 1920- ja 1930-luvuilla*. [Väitöskirja.] Turun yliopiston julkaisuja. Annales universitatis Turkuensis. C 287. Scripta Lingua

- Fennica Edita. Turku: Turun yliopisto. Saatavissa: <<http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-4056-1>>
- Pärt, Linda 1924: Murdesugemeid kogumas [Kuusalus]. – *Eesti Keel* III: 33–55, 87–96, 146–156.
- Raag, Raimo 1988: *Nunn, prilla, koka* ja teised. Eesti keele rootsi laensõnadest. – *Keel ja Kirjandus* XX: 655–664, 725–732.
- 1997: Criteria for establishing Swedish lexical borrowings in Estonian. – *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijks-universiteit Groningen 21.–23. November 1996*. Maastricht. 185–190.
- Rapola, Martti 1961 [1947]: *Johdatus suomen murteisiin*. Toinen, uudistettu painos. Tietolipas 4. Helsinki: SKS.
- Riionheimo, Helka 2007: *Muutoksen monet juuret. Oman ja vieraan risteytyminen Viron inkerinsuomalaisten imperfektinmuodostuksessa*. [Väitöskirja.] SKST 1107. Helsinki: SKS.
- Ruoppila, Veikko 1937a: Kaakkois-Suomen murteista. Deskriptiivinen esitys niiden keskinäisistä eroavuuksista. – *Virittäjä* 41: 58–71.
- 1937b: Suomenlahden saarien murremaantieteellinen asema. – *Kaukomieli* VIII. Viipurilaisen osakunnan julkaisu. Viipuri. 136–146.
- Ränk, Arvi (koost.) 1995: *Eesti etnograafiasõnaraamat*. Oma kulu ja kirjadega välja andnud Öie Ränk. Tallinn.
- Ränk, Gustav 1955: *Vanha Viro. Kansa ja kulttuuri*. Suomentanut Toivo Vuorela. Helsinki: SKS. [Ilmestynyt viroksi ensi kerran 1935 ja laajennettuna 1949.]
- Rätsep, Huno 2002 [1964]: Sõnavara rikastamise allikatest. – Huno Rätsep 2002, *Sõnaloo raamat*. Tartu: Ilmamaa. 173–190. [Ilmestynyt ensi kerran: *Kirjakeel* 1964: 33–45. Tallinn.]
- 2002 [1976]: Soome laenudest eesti kirjakeeles. – Huno Rätsep 2002, *Sõnaloo raamat*. Tartu: Ilmamaa. 229–245. [Ilmestynyt ensi kerran: *Keel ja Kirjandus* 4/1976: 210–216.]
- 2002 [1988]: Ühist ja sarnast eesti ja soome keele sõnavaras. – Huno Rätsep 2002, *Sõnaloo raamat*. Tartu: Ilmamaa. 216–228. [Aiemmin julkaisemattoman esitelmän käsikirjoitus vuodelta 1988.]
- Saareste, Albert 1924: *Leksikaalseist vahekordadest eesti murretes I. Analüüs 60 kaardi ja 1 skeemiga*. Acta et Commentationes Universitatis Tartuensis B VI: 1. Tartu.
- 1931: Kumb eesti murdeist soomele on lähem: põhjaeesti või lõunaeesti? – *Eesti Kirjandus* X: 29–44.
- 1932: Eesti keeleala murdelisest liigendusest. – *Eesti Keel* XI: 17–40.
- Saareste, Albert = Saareste, Andrus.

- Saareste, Andrus 1952: *Kaunis emakeel. Vesteid eesti keele elust-olust*. Lund: Eesti Kirjanike Kooperatiiv.
- 1953: *Länsi-Viron sanaston suhteesta suomen kieleen*. Suomi 106: 3. Helsinki: SKS.
- 1955: *Petit atlas des parlers estoniens. Väike eesti murdeatlas*. Skrifter utgivna av Kungl. Gustav Adolfs akademien nr 28. Uppsala: Gustav Adolfs akademien.
- Saarikivi, Janne 2009: Itämerensuomalais-slaavilaisten kontaktien tutkimuksen nykytilasta. – Jussi Ylikoski (toim.), *The Quasiquicentennial of the Finno-Ugrian Society*. SUST 258. Helsinki: SUS. 109–160.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket* 1–37 (a–vreta). 1898–. Utgiven av Svenska Akademien. Lund: Gleerup. Saatavissa: <<http://www.saob.se>>
- SAOB = *Svenska Akademiens Ordbok* – SAOB (a–tövla). Uppdatering 11.9.2014. Saatavissa: <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>> 1.11.2014. Uusi verkkoversio (a–vreta) saatavissa: <<http://www.saob.se>>
- Sedrik, Meeli 1994a: Hiiu murrakute ja Edela-Soome murrete ühissõnavarast. [Maisterintutkielma.] Tartu Ülikool.
- 1994b: Hiiu murrakute ja soome murrete ühissõnavarast. – Karl Pajusalu & Valma Yli-Vakkuri (toim.), *Lähivertailuja* 7. Suomalaisvirolainen kontrastiivinen seminaari Tammivalkamassa 5.–7.5.1993. TYSYKLJ 44. Turku. 103–127.
- 1995: Hiidenmaan murteiden sanasto: yhteydet Itämeren alueen kieleen. – Seppo Suhonen (toim.), *Itämerensuomalainen kulttuurialue. The Fenno-Baltic cultural area*. Congressus Octavus Internationalis Fenno-Ugristarum, Jyväskylä 12.8.1995. CT 49. Toinen painos. Helsinki: Castrenianumin laitokset & SUS. 98–107.
- 1997: Swedish loanwords common to Estonian Hiiumaa dialects and south-western Finnish dialects. – *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt. Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen* 21.–23. November 1996. Maastricht. 201–207.
- 1999: Hiiu murrakute kontaktidest eestirootsi murretega. Taustast. – Karl Pajusalu & Tõnu Tender (toim.), *Õdagumeresoomõ veeremaaq. Läänemeresoome perifeeriad*. Võro Instituudi Toimõtiseq 6. Võro: Võro Instituut'. 140–151.
- 2000: Swedish loanwords of Hiiumaa subdialects. – *Congressus Nonus Internationalis Fenno-Ugristarum*. 7.–13.8.2000 Tartu. Pars II, Summaria acroasium in sectionibus et symposiis factarum. Linguistica. Toim. Anu Nurk, Triinu Palo & Tõnu Seilenthal. Tartu. 253.
- Silenti, Tuomo 2016: *Saarelaiselämää Kuorsalossa*. Kuorsalo-seura. Nurmi-järvi.

- SKES = Toivonen, Y. H., Erkki Itkonen, Aulis J. Joki & Reino Peltola 1955–1981: *Suomen kielen etymologinen sanakirja* I–VII. LSFU XII. Sana-hakemiston (VII) koostaneet Satu Tanner ja Marita Cronstedt. Hel-sinki: SUS.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia. Helsinki 1834–.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja* 1–8 (*a–kurvottaa*). 1985–2008. KKTKJ 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SSA = Itkonen, Erkki & Ulla-Maija Kulonen (toim.) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja* 1–3. SKST 556, KKTKJ 62. Helsinki: SKS & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Stjerncreutz, Albin 1863: *Suomalainen Meri-sanakirja*. SKST 28. Helsinki: SKS.
- Suhonen, Seppo 1979: Über die Beziehungen zwischen den Finnischen u. d. Estnischen Küstdialekten. – *Explanationes et tractationes Fenno-Ugricae in honorem Hans Fromm*. München. 357–366.
- 1988: Viron rantamurteiden suhteista naapurikieliin. – *Symposium 1988. Itämerensuomalaisen filologian symposiumi. Turku 30.8.–2.9.1988. Referaatit*. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, Finska institutionen vid Åbo Akademi & Suomen ja Neuvostoliiton välinen tieteellis-teknillinen yhteistoimintakomitea. 98.
- 1997: Viron rantamurteiden suomalaislainat. [Arvostelu: Tiina Söderman, *Lexical characteristics of the Estonian north eastern coastal dialect*.] – *Virittäjä* 101: 456–461.
- 2000: Kirderannikumurde suhted naaberkeeltega. – Jüri Viikberg (toim.), *Inter dialectos nominaque. Pühendusteos Mari Mustale 11. novembril 2000*. Eesti Keele Instituudi toimetised 7. Tallinn: Eesti Keele Instituut. 362–374.
- SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura. Helsinki.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia. Helsinki 1890–.
- SVJa = Zajceva, M[aria] I. & M[aria] I. Mullonen 1972 = Зайцева, М. И. & М. И. Муллонен 1972: *Словарь вепсского языка. (Slovar' vepsskogo jazyka.)* Ленинград.
- Söderman, Tiina 1996: *Lexical characteristics of the Estonian north eastern coastal dialect*. [Väitöskirja.] *Studia Uralica Upsaliensia* 24. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala.
- Talve, Ilmar 1972: Suomen kulttuurirajoista ja -alueista. – *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1971*. Helsinki. 185–232.

- 1990 [1979]: *Suomen kansankulttuuri*. SKST 514. Kolmas, tarkistettu ja täydennetty painos. Helsinki: SKS.
- 1996: Suomenlahden ulkosaarten kansankulttuuri 1800-luvun loppupuolelta talvisotaan. – Risto Hamari, Matti Korhonen, Timo Miettinen & Ilmar Talve 1996: *Suomenlahden ulkosaaret. Lavansaari, Seiskari, Suursaari, Tytärsaari*. SKST 630. Helsinki: SKS. 117–353.
- Tampere, Herbert (toim.) 1938: *Vana Kannel III. Kuusalu vanad rahvalaulud I*. Eesti Rahvaluule Arhiiv. Tallinn: K. O.-Ü. ”Kultuurkoondis”.
- Tarvel, Enn 1983: *Lahemaa ajalugu*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Toikka, Kaja 2003: *Kirderannikumurde idaosa murde- ja keelekontaktid*. [Painettu maisterintutkielma.] Tallinna Pedagoogikaülikooli läänemeresoome keelte õppetool.
- Tooms, Mihkel 1930: Soome laensõnad Kirde-Eestis I. Käsikirjoitus Eesti Keele Instituutissa Tallinnassa.
- 1932: Soome mõjundeid eKirde rannikumurdes. Häälikuloolised. Konsonantism. Käsikirjoitus Eesti Keele Instituutissa Tallinnassa.
- Toomse, Mihkel 1938a: Eesti *se-*, *ske-*, *kse-*verbide konsonantse liitumise esindusest. – *Eesti Keel* XVII: 34–55, 120–138.
- 1938b: Son correspondant à l’occlusive dentale après une syllabe inaccentuée dans les dialectes littoraux de l’Estonie du nord-est. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat* 1936: 260–300. Tartu. Julkaistu myös eripainoksena (*Eesti Keele Arhiivi Toimetised* 13. Tartu 1938).
- 1941: *Eesti ta-, tä-verbide konsonantsest liitumisest*. Tartu: Teaduslik Kirjandus.
- Toomse, Mihkel = Tooms, Mihkel.
- Vaba, Lembit 1977: *Läti laensõnad eesti keeles*. Tallinn.
- 1990: Die baltischen Sonderentlehnungen in den ostseefinnischen Sprachen. – Sari Vaula (toim.), *Itämerensuomalaiset kielikontaktit. Läänemeresoome keelekontaktid*. Itämerensuomalainen symposium 7. kansainvälisessä fenno-ugristikongressissa Debrecenissä 27.8.–1.9.1990. KKTKJ 61. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 125–139.
- 1997: *Uurimusi läti–eesti keelesuhetest*. [Väitöskirja.] Tallinn – Tampere: Eesti Keele Instituut & Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 2002: Zur Substitution der anlautenden Konsonantenverbindungen im ostseefinnischen Lehnwortschatz (am Beispiel des Estnischen). – Rogier Blokland & Cornelius Hasselblatt (eds), *Finno-Ugrians and Indo-Europeans: Linguistic and literary contacts. Proceedings of the*

- symposium at the University of Groningen, November 22–24, 2001.* Studia Fenno-Ugrica Groningana 2. Maastricht. 393–400.
- 2010: Viron *ätse-* ja *ätša-* sekä *ärtse-* ja *ärtsa-*kantaiset kasvinnimet sekä fluktuoiva *r*. – *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010.* SUST 259. Helsinki: SUS. 359–370.
- 2014: Levik kui etümoloogiline kriteerium (eeskätt eesti sõnavara näitel). – *Keel ja Kirjandus* LVII/8–9: 700–707.
- 2015: *Sõna sisse minek.* [Artiklikogumik 1989–2015.] Emakeele Seltsi toimetised 73. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Selts.
- VeEe = *Vene-eesti sõnaraamat. Русско-эстонский словарь.* 2000. Teine, parandatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Saatavissa: <<http://portaal.eki.ee/dict/ves/>>
- Vesterinen, Ilmari (toim.) 1997: *Viron perinnekulttuuri.* Helsinki: Gaudeamus.
- Viires, Ants 1997: Kulkuneuvot ja vetojuhdat. – Ilmari Vesterinen (toim.), *Viron perinnekulttuuri.* Helsinki: Gaudeamus. 171–178.
- 2008 [1998]: Tagasivaade. – Ants Viires & Elle Vunder (toim.), *Eesti rahvakultuur.* Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus. 449–455.
- Viires, Ants (toim.) 2007: *Eesti rahvakultuuri leksikon.* Autorid Gea Troska, Ants Viires, Ellen Karu, Lauri Vahtre, Igor Tõnurist. Joonistanud Mare Hunt. 3., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Viires, Ants & Elle Vunder (toim.) 1998: *Eesti rahvakultuur.* Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.
- Viitso, Tiit-Rein 1978: Läänemeresoome esimese silbi õ ajalugu. – *Keel ja struktuur* X. *Eesti keele grammatika küsimusi.* Tartu: Tartu Riiklik Ülikool. 81–117.
- 1985: Läänemeresoome murdeliigenduse põhijooned – *Keel ja Kirjandus* 7: 399–404.
- 1996: Virumaa keeled. – Kalju Saaber (toim.), *Virumaa. Koguteos.* Lääne-Viru Maavalitsus & Ida-Viru Maavalitsus. 390–401.
- Vilbaste, Gustav 1954: Prangli saared. Vanemat elu-olu ja sõnavara. I–II. Tallinn. ES4. Kaheköiteline käsikiri Eesti Keele Instituudi eesti murrete ja sugulaskeelte arhiivis. Skaneeritud pdf-formaati. Saatavissa: <<http://www.emakeeleselts.ee/valjaanded.htm>>
- Vilbaste, Gustav = Vilberg, Gustav.
- Vilberg, G[ustav] 1910: Randlaste sõnaraamat Ihasalu, Neeme, Kaberneeme, Aapse, Kullamäe, Salmistu ja Rammusaare murde järele. I jagu. – *Eesti Kirjandus* V: 376–387, 424–429.

- 1921: Randlaste sõnaraamat Kolga ranna murde järele. II jagu. – *Eesti Kirjandus* X: 181–189.
- 1922: Murdesõnad Kuusalu kihelkonna rannaküladest. – *Eesti Kirjandus* X: 203–208, 249–256.
- 1925: Kalapüüdmisest endistel aegadel. – *Eesti Rahva Muuseumi aastaraamat* I: 118–127.
- Vilkuna, Kustaa 1964a: Suomalais-virolainen sepralaitos. – *Kotiseutu* 1: 6–19.
- 1964b: *Kihlakunta ja häävuode. Tutkielmia suomalaisen yhteiskunnan järjestäytymisen vaiheilta*. [Sisältää *Kotiseutu*-lehdessä 1964 julkaistun artikkelin Suomalais-virolainen sepralaitos tarkistettuna, lisäiltynä ja lähdeviittein varustettuna otsikolla] Kansainvälisiä kosketuksia. 138–163. Helsinki: Otava.
- VISK = Hakulinen, Auli, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: SKS. Verkkoversio. <<http://scripta.kotus.fi/visk>>
- ViSu = *Virolais-suomalainen sanakirja. Eesti-soome sõnaraamat*. Käsikirjoitus. Päätoimittajat Margit Langemets ja Heikki Hurtt. Toimittajat Sofia Björklöf, Anu Haak, Külli Kuusk, Saarni Laitinen, Ilona Paajanen ja Ulla Vanhatalo. Kieliopin asiantuntija Ülle Viks. Tallinn – Helsinki: Eesti Keele Instituut & Kotimaisten kielten keskus.
- VKS = *Vadja keele sõnaraamat. Vad'd'aa tšeelee sõna-tširja. Словарь водского языка*. 2013. 2., täiendatud ja parandatud trükk. Toim. Silja Grünberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Wiedemann = Wiedemann, Ferdinand Johann 1893 [1869]: *Ehstnisch-deutsches Wörterbuch*. Zweite vermehrte Auflage. Redigirt von Jacob Hurt. St. Petersburg: der Kaiserlichen Akademie von Wissenschaften.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1871: *Ehstnische Dialekte und ehstnische Schriftsprache*. Dorpat.
- 2002 [1876]: *Aus dem inneren und äusseren Leben der Ehsten*. St. Petersburg. e-raamatuks vormistasid Meel Sarv, Tuul Sarv, Pihel Sarv ja Saamuel Vesik. Tartu. Saatavissa: <<http://www.folklore.ee/rl/pubte/ee/vanad/aiale/>>
- Äimä, Frans 1901: *Äänneopillinen tutkimus Tytärsaaren murteesta*. Vähäisiä kirjelmiä XXXI. Eripainos aikakauskirjasta Suomi (IV: 1). SKS: Helsinki.
- ÕS = *Eesti õigekeelsussõnaraamat* ÕS 2013. Toim. Tiiu Ereht. Tallinn: Eesti Keele Instituut. Saatavissa: <<http://www.eki.ee/dict/qs/>>

New⁸² loan etymologies in the western subgroup of the Estonian Coast dialect*Sofia Björklöf*

The vocabulary of the Estonian North-Eastern coastal dialect group reflects the historical contact between Estonians and Finns across the Gulf of Finland. New loan etymologies in the western subgroup of the Estonian Coast dialect are at the focus of the present article. This article is based on material collected for the Dictionary of Estonian Dialects. The analysed data comprises 225 words, which are attested in all three or at least two of the parishes (Jõelähtme, Kuusalu, Haljala) where the subdialect was spoken. Half of the words are loanwords from neighbouring languages around the Baltic Sea borrowed between the beginning of the modern age all the way up to the first decades of the 20th century. A considerable amount, about 38% of the analysed words, are of Finnish origin. As a result of language contacts in the analysed Estonian dialect, word-initial consonant clusters – a feature not typical of Finnic languages – and some new suffixes emerge. In this article, all the new etymologies found in the data are presented: 40 completely new etymologies and 19 revised etymologies altogether. Almost all of the Finnish source words are known in South-Eastern Finland in Kymenlaakso and on the Karelian Isthmus; one fourth of them are attested only in both of these areas or in one of them. Some of the Swedish source words are attested only in the dialects of Eastern Nyland in Finland (the Kymenlaakso area). The results show that Estonians have had contacts mostly with the aforementioned areas and also support the concept of close contacts between Estonians and Finnish- as well as Swedish-speaking Finns. Thus, there seems to be strong evidence that the contacts with Finnish-speaking Finns have been the most intense: the loanwords are mostly of Finnish origin and the thematic variability of these is as wide as in the vocabulary of Estonian origin, while the Swedish, (Low) German, and Russian loanwords are nouns concerning almost exclusively semantically maritime-related

---

82. These etymologies were first presented in the author's unpublished master's thesis (Björklöf 2012); etymologies with a Swedish origin were published in a separate article (Björklöf 2017).

vocabulary. Furthermore, the Finnish loans emerging in all the word classes demonstrate close relations. Although the mutual intelligibility of Estonian and Finnish, two genetically relatively closely-related Finnic varieties, is somewhat limited, the receptive multilingualism seems to have supported not only the borrowing process in general but the borrowing of numerous expressive words.

Keywords: language contacts, loanwords, etymology, dialectology, internal borrowing between Finnic languages, receptive multilingualism, Estonian, Finnish, Swedish